

**T. C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Yusuf CEYLAN

**H.BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM"
ADLI MEÂLİ İLE MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN "HAYAT
KİTABI KUR'ÂN" MEÂLİ ÜZERİNE MUKÂYESELİ BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Orhan ATALAY**

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Orhan ATALAY danışmanlığında, Yusuf CEYLAN tarafından hazırlanan bu çalışma 18/01/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Tefsir Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Orhan ATALAY

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 18/01/2011

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI (1884-1964).....	23
1.2. ESERLERİ	24
1.2.1 Hasan Basri Çantay'ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm”i.....	28
1.2.1.1 Yazılış Gayesi.....	28
1.2.1.2. Metodu	29
1.2.1.3. Kaynakları Kullanımı.....	30
1.2.1.4. Sûrelerin Mekkî ya da Medenî Olduğunu Beyan Etmesi.....	31
1.2.1.5. Hurûf-u Mukattaâ Hakkındaki Açıklamaları.....	32
1.2.1.6. Baskıları	32
1.3. HASAN BASRİ ÇANTAY'IN MEÂLİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ	34
1.3.1. Eser Hakkında Yapılmış Bazı Değerlendirmeler	34
1.3.2. Eserin Tercüme Yönüyle Değerlendirilmesi.....	39
1.3.3. Eserin Tefsir Kısımlarına Genel Bakış	61

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI ve ESERLERİ.....	66
2.2. MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN “HAYAT KİTABI KUR'ÂN” İSİMLİ ESERİ.....	68
2.2.1. Yazılış Gayesi.....	68
2.2.2. Metodu	68
2.3. MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN MEÂLİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ..	76
2.3.1. Eser Hakkında Genel Değerlendirmeler.....	76

2.3.2. Eserin Tercüme Yönüyle Değerlendirilmesi.....	79
2.3.3. Eserin Tefsir Kısımlarına Genel Bir Bakış.....	105
2.4. İSLAMOĞLU’NUN MUHAMMED ESED’DEN ETKİLENDİĞİ İDDİASI	121
2.5. İKİ MEÂLİN KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	135
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA	144
ÖZGEÇMİŞ.....	149

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**H.BASRİ ÇANTAY'IN "KUR'ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERÎM" ADLI
MEÂLİ İLE MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN "HAYAT KİTABI KUR'ÂN"
MEÂLİ ÜZERİNE MUKÂYESELİ BİR İNCELEME**

Yusuf CEYLAN

Danışman: Prof. Dr. Orhan ATALAY

2011, Sayfa: 149

Jüri: Prof. Dr. Orhan ATALAY

: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

: Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

“H. Basri ÇANTAY’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Meâli ile Mustafa İSLAMOĞLU’nun ‘Hayat Kitabı Kur’ân’ Meâli Üzerine Mukâyeseli Bir İnceleme” konulu bu çalışmada, Cumhuriyet’in ilk ve son dönemlerinde, meâl-tefsir sahasında, kaleme alınmış iki çalışmada mukâyeseler yapılmıştır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm’de, Hasan Basri Çantay’ın hayatı ve eserleri, Hasan Basri Çantay’ın meâl-tefsir çalışmasının değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm’de, Mustafa İslamoğlu’nun hayatı ve eserleri, Mustafa İslamoğlu’nun meâl-tefsir çalışmasının değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Sonuç Bölümü’nde ise, incelediğimiz iki meâl-tefsir çalışmasına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Meâl, Tefsir, Mukâyeseler.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

“A COMPARATIVE STUDY ON H. BASRİ CANTAY’S “KUR’ÂN-I HAKÎM VE MEÂL-İ KERİM” NAMED STUDY AND MUSTAFA İSLAMOĞLU’S “HAYAT KİTABI KUR’ÂN” NAMED STUDY”

Yusuf CEYLAN

Advisor: Prof. Dr. Orhan ATALAY

2011, Page: 149

Jury: Prof. Dr. Orhan ATALAY

: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

: Asist. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

In our study namely “A Comparative study on H.Basri Cantay’s “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” named study and Mustafa İslamoğlu’s “Hayat Kitâbı Kur’ân” on Maal A Comparative Analysis”. We have made some comparisons in two important books which was written in the first and last periods of the Republic.

This study consists of two main parts:

In the first chapter, The life and works Cantay’s Hasan Basri, Hasan Basri Cantay’s maal-evaluation focused on the work of exegesis.

In the second part, The life and works Mustafa İslamoğlu’s, Mustafa İslamoğlu’s maal-interpretation study examines evaluation.

In the final section, we examine a general assessment was made of two maal-interpretation work.

Key Words: Quran, Maal, Evaluation, Comparisons.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, korunması Allah tarafından garanti altına alındığı için, bu zamana kadar değişime uğramadığı gibi, bundan sonra da herhangi bir tahrife uğraması söz konusu olmayan bir kitaptır. Böyle bir özelliğe sahip olmakla beraber her çağa ve her millete hitap etmesi sebebiyle anlaşılması noktasında bazı farklı yorumlamaların ortaya konulması, onun mücizevî yönüne bir hanel getirmemiştir.

Çalışmada, Cumhuriyet Dönemi'nde, Hasan Basri Çantay tarafından kaleme alınan "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı meâl ile yakın zamanda Mustafa İslamoğlu tarafından hazırlanan "Hayat Kitabı Kur'ân" adlı meâl arasında bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır. Karşılaştırması yapılan konular ele alınırken dikkat edilen husus, konulara getirilen yorumların yanında, farklı veya benzer değerlendirmeleri de tespit etmektir.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın *Giriş Bölümü*'nde, tezin konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kavramsal çerçevesinden bahsedilecektir.

Birinci Bölüm'de, Hasan Basri Çantay'ın hayatı ve eserleri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm'ini yazma sebebi, metodu, kaynakları kullanımı, Kur'ân ilimleriyle ilgili konulara yaklaşımı, eserin baskıları, meâlinin genel bir değerlendirilmesi, eserin tercüme kısımlarına genel bir bakış, eserin tefsir yönüyle değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

İkinci Bölüm'de, Mustafa İslamoğlu'nun hayatı ve eserleri, "Hayat Kitabı Kur'ân" adlı eserini yazma sebebi, metodu, kaynakları kullanımı, meâlinin genel bir değerlendirilmesi, eserin tercüme kısımlarına genel bir bakış, eserin tefsir yönüyle değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Her iki eser yaklaşık elli sekiz yıl ara ile kaleme alınmıştır. Hasan Basri Çantay'ın meâli üzerine yapılan çalışmalar bildiğimiz kadarıyla, bu eserin yüzeysel değerlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve günümüzde en son basılan iki meâli değerlendirmenin, elli sekiz yılda meâl yazmada ne gibi gelişmeler olduğunu görmek açısından önemli olduğuna inanıyoruz.

Ders dönemiyle birlikte, tez konusunun seçiminden bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen, başta Danışman Hocam Prof. Dr. Orhan ATALAY hocama, Kıymetli

fikirlerinden yararlandığım Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ, Prof. Dr. Şehmus DEMİR, Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE ve Doç. Dr. Musa BİLGİZ hocalarıma teşekkür ederim. Ve bu seviyeye gelmeme katkısı olan annem, babam, kardeşlerimin yanı sıra, üzerimde emeği bulunan tüm hocalarıma şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Bu çalışmamızla aynı eser üzerinde yapılacak değerli başka çalışmalara ihtiyaç bırakmadığımızı düşünmüyoruz.

Kusurlarımıza rağmen, cür'etimizin ve hizmetimizin Allah'ın rızasına muvâfik olmasını niyaz ederiz. Hatalarımızın affını dileriz.

Tevfik Allah'tandır.

Erzurum -2011

Yusuf CEYLAN

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen madde
Ansk.	: Ansiklopedi
b.	: Bin (Oğul, oğlu)
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
(c.c)	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB. Yay.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Vakfı
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladi
md.	: Maddesi
ö.	: Ölümü
(r.a)	: Radıyallâhü anh
s.	: Sayfa
(s.a)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Trc.	: Tercüme eden
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarih yok
v.	: Vefâtı.
vb.	: Ve Benzeri.
vd.	: Ve Diğerleri.
vs.	: Ve Sâire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Tez Eserinin Konusu

Tezin adından da anlaşılacağı üzere, H.Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı meâli ile Mustafa İslamoğlu'nun "Hayat Kitabı Kur'ân" meâli, tezimizin temel konularını oluşturmaktadır.

2. Tez Eserinin Amacı ve Önemi

1- Tefsirle ilgili, farklı konuları ihtivâ eden tez düzeyinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki bunların çoğu, Arapça eserler üzerinde yoğunlaşmış tefsir incelemelerdir. Biz ise tezimizde Türkçe kaleme alınmış meâl-tefsir niteliğindeki iki eserin yöntemini, özellikle çeviri metodu açısından, incelemeye çalıştık.

2- Çalışmamızı önemli kılan hususların başında, Çantay'ın düzenli bir eğitim almamış olmasına rağmen, baştan sona kendi belirlediği kurallar çerçevesinde özgün bir meâl oluşturması gelir. Zira eserinde, döneminde kaleme alınan tercüme eserlerden farklı bir metod benimsemiş, onun bu eseri Kur'ân'ın Türkçe'ye tercümesi faaliyetlerinin yoğun olarak tartışılmaya devam ettiği bir dönemde halkımız tarafından büyük ilgi görmüştür.

3- Bilim adamlarının önemli ilgi alanlarından birisi de, geçmişe ait ilmi ve kültürel eserlerin farklı açılardan incelenmesidir. Bu nedenle Çantay'ın yeni bir metodla ortaya koyduğu eser, aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, Kur'ân tercüme faaliyetlerinde bulunan kimseler nezdinde önemini hala korumakta, döneminin tefsir anlayışını yansıtmakta, günümüze dek yapılan tercüme çalışmalarında kendisinden istifâde edilen kaynak bir eser olma özelliğini devam ettirmektedir.

4- Diğer yandan Mustafa İslamoğlu'nun meâli, tezimizin hazırlanış tarihi itibariyle, en son yazılan meâl olup, çok iddiâlı bir şekilde piyasaya sürülmüş bir eser olması çalışmamızda etkili olmuştur. Çalışmamızda kısaca da olsa, bu meâlin Muhammed Esed'den büyük oranda etkilendiği iddiâsını da incelemeye çalışacağız.

5- Çantay'ın meâli üzerinde bazı tez çalışmaları yapılmış olması sebebiyle, çalışmamız, Mustafa İslamoğlu'nun meâli üzerinde yoğunlaşacaktır. Mustafa İslamoğlu'nun meâlini değerlendirirken, -Kendimizi meâl alanında yeterli görmediğimiz için- H.Basri Çantay'ın meâlinden istifâde etmeye çalışacağız.

6- Eserler her ne kadar Kur'ân meâlleri kategorisinde değerlendirilmişse de, meâller dışındaki kelime, cümle veya cümleciklerin parantez içinde verilerek, gerekli görülen yerlerde açıklamaların dipnotlarda gösterilmesi, eseri diğer benzerî eserlerden farklı kılmaktadır. Bizim böyle bir çalışma yapmaktaki asıl amacımız, müellifleri tanımak ve meâllerini tanıtmak, özellikle onların tefsir kültürlerinin mâhiyetini ortaya koyarak, üzerinde durdukları meselelerde vardığı neticeleri özetlemektir. Bu sebeptendir ki, kendisinden sonra birçok esere kaynaklık eden bir nevi örnek ve rehber olma niteliği devam eden eserlerin, ilmi bir disiplin içerisinde ele alınıp incelenmesi, bizce elzem görülmüştür.

3. Materyal ve Yöntem

Tezimizin planında, bölümlerin, başlıkların ve alt başlıkların tertibine, bölüm ile başlıklar arası konu ve anlam bütünlülüğüne dikkat edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın bölümlerini ve alt başlıklarını anlamak için gerekli kavramsal açıklamalara ve konuyu anlamayı kolaylaştıracak bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmamızla ilgili kütüphane katalogları ve internet üzerinden tarama yaptık. Bu aşamada çeşitli üniversite kütüphanelerinin yanı sıra İSAM'ın kütüphanesinden de yararlanmaya çalıştık. Ayrıca iki eserle ilgili bir değerlendirmenin bulunup bulunmadığını belirlemek için kütüphane, internet ve diğer yazılı basın takip edilmeye çalışılmıştır. Bunun gibi, her iki müellif hakkında bir araştırma yapılmıştır. Gerek Hasan Basri Çantay ve gerekse Hayat Kitabı Kur'ân adlı eseri hazırlayan Mustafa İslamoğlu hakkında ansiklopedi ve internet üzerinden tarama yapılmıştır.

Araştırmamız esnasında ilk yaptığımız işlerden birisi de, iki meâl ile ilgili ulaşabildiğimiz yerli eserleri taramak olmuştur. İnceleme yapılırken, çeviriler için yapılmış olumlu ve olumsuz tenkitler gözden geçirilmiştir. Tezimizde konumuz itibariyle ağırlıklı olarak Türkçe tercüme gözden geçirilmiş, ancak gerektiğinde yabancı dillerdeki tercümelemlerden de yararlanılmıştır.

Yazım konusunda genel olarak Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzunu esas aldık. Ancak bazı özel uygulamalar da yaptık.

Çalışmamızı yakından ilgilendirmediğinden, özellikle Kur'ân'ın tercümesi meselesine, tercümelemler hakkında yapılan büyük münakaşalara detaylı şekilde yer

vermekten kaçınarak, bu bölümde daha çok konu hakkında özet bilgiler sunmaya çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde Hasan Basri Çantay'ın hayatını ve eserlerini ulaşılabildiğimiz kaynaklardan istifade ederek geniş bir şekilde anlatmaya çalıştık. Çantay'ın doğumu, nesebi, memuriyeti, tahsil hayatı, basın hayatı, mebusluğu, Akif'le olan dostluğu ve vefatı hakkında gerekli bilgilere değindik. 1964 yılında vefat eden müellifin hayatını konu edinen eserlerin kısıtlı olmasına rağmen, bu konuda faydalandığımız eserlerin en önemlisi, Mücteba Uğur'un "Hasan Basri Çantay" adlı biyografi çalışmasıdır. Çantay'ın öğrencisi olma şerefine de nail olan Uğur, eserinde müellifi tanıtacak, hakkında geniş malumat sahibi olunacak bilgilere yer vermiş, çalışmamızı bir nebze olsun kolaylaştırmıştır.

Çantay'ın metodu hakkında da genel bir değerlendirme yaptığımız bu bölümü, eserini yazılış gayesi, eserinde kaynakları kullanımı, sûrelerin Mekkî ya da Medenî olduğunun beyan edilmesi, Hurûf-u Mukattaâ hakkındaki açıklamaları, baskıları ve hakkında yapılan değerlendirmeler şeklinde inceledik.

Yine bu bölümde öncelikle mukâyese yapılması düşünülen çevirilere değinilmiş, her örnekten sonra kısa da olsa ele alınan örneklerdeki hataların sebepleri verilmeye çalışılmıştır. Bu konular işlenirken, her iki eserde verilen meâller tercüme yönüyle ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Daha sonra da her iki eser hakkındaki değerlendirmemizde, iki eserdeki benzer veya farklı meâl ve yorumlar göz önünde bulundurularak, meâl yazıcılığındaki gelişim bir başlık altında değerlendirilmiştir. Hayat Kitabı Kur'ân meâlinin, Çantay'ın meâlinde yaklaşık elli sekiz yıl sonra kaleme alınmış olması ve yerli yabancı birçok klasik ve çağdaş müfessirin eserinden faydalanılarak hazırlanmış olması, bu tefsirin yorumlarının daha zengin olmasına imkân sağlamıştır. Bundan hareketle biz de "Hayat Kitabı Kur'ân" meâlinin yorumlarına daha fazla yer vermeyi tercih ettik.

Açıklama kısımlarını dikkate aldığımız eserin, tefsirin kaynakları olan Kur'ân, sünnet, sahâbe ve tâbiin kavillerini inceledik. Bu konuda daha çok klasik tefsir usulü kitaplarından istifade ettik. Çantay'ın tefsir metodunu belirleme çalışmalarımızda, müellife ait üç ciltlik eserin (Elif Ofset, 1992) baskısı temel kaynağımız oldu. Bununla

beraber Risale Yayınları'ndan üç cilt halinde çıkan güncelleştirilmiş baskısından da istifâde ettik.

Çalışmamızın tamamında, örnek âyet-i kerîmelerin meâllerinin verilmesinde, Çantay'ın orijinal eserini tercih ettik. Bu tercihimizin her ne kadar anlaşılma noktasında günümüz Türkçesi açısından sıkıntılı tarafları varsa da, böyle bir eseri araştırıp inceledikten sonra, müellife olan vefa borcumuzu yerine getirmeyi ve onu bu yönüyle de olsa hayırla yâd etmeyi kendimize görev bildik. Çalışmamız esnasında rastladığımız tercüme hatalarının hepsini alt alta sıralamak yerine, yaptığımız tespitleri örneklemeler yoluyla ortaya koyarak, elde ettiğimiz bilgi ve kanaatleri de araştırmanın bitiminde sonuç başlığı altında sunduk.

Yapılan çevirilerin değerlendirilmesi esnasında, ilgili müellifin çevirisini verdikten sonra, mukâyese yaptığımız diğer eser müellifinin çevirisini verdik. Sonrasında ise, görüşümüzü kısaca delillendirerek vermeyi uygun gördük.

İki eseri de incelerken, çeviri tekniğine ve Türkçe'ye uygun olarak verilen çevirilere değinmedik. Tezin işleniş tarzı, mukâyese olduğundan, ele aldığımız âyet veya yorum farklılıklarını alt alta sıralamak yerine; birinci bölümde Çantay meâlinde göze çarpan tercüme hatalarını, İslamoğlu'nun çevirisiyle mukâyese ederek; diğer kısımda ise, İslamoğlu'nun meâlinde karşılaşılan genel tercüme hatalarına değindikten sonra, Çantay'ın çevirisini vererek, meâl yazıcılığı açısından gelinen noktayı tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızda kaynak olarak tefsir literatürüyle ilgili klasik kaynakları, en geniş yelpazesıyla tefsirleri, çeşitli Kur'ân meâllerini, konuyla alakalı Türkçe kitap, makâle ve tezleri, çeşitli lügatleri âzâmî ölçüde kullanmaya çalıştık. Bu kaynakları, çalışmanın muhtelif aşamalarında dikkatlice tetkik ederek, sistemli bir şekilde kullanmaya özen gösterdik.

Eserlerdeki dipnotların literatür çalışmasını yaparak, kaynakları imkânlar ölçüsünde bulup belirtmeye çalıştık. Başta, mukâyesesini yaptığımız “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” ile “Hayat Kitabı Kur'ân” olmak üzere, özellikle Cumhuriyet döneminde yapılmış meâl ve tefsir çalışmaları hakkında yazılmış makâle ve kitapları taradık. Ayrıca ele aldığımız konuyu araştırırken, özellikle meâl alanında son zamanda yazılmış dergi ve kitapları gözden geçirdik.

Araştırma yöntemimiz, kaynak tarama, kaynakların doğru kullanımı, usûlüne uygun fişlemeler yapma, özgün tahlil ve yorumlar yapma, karşılıklı mukâyeseler yapma şeklinde olacaktır.

Çalışmamız, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mustafa İslamoğlu'nun meâliyle ilgili alanında yapılan ilk özgün çalışma niteliğindedir.

4. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın ana konusuna geçmeden önce, ele aldığımız temel eser Kur'ân-ı Kerîm olması sebebiyle, onun açıklaması ve açılımı niteliğindeki tefsir, meâl ve terceme hakkında bir ön bilgi vermeyi uygun gördük. Çünkü tezimizde ulaştığımız sonuçların bu dört kavram ile yakın ilgi içerisinde olduğu kanaatindeyiz. Daha açık bir ifâde ile eserleri mukâyese ile elde edilen sonuç, Kur'ân'ın tefsir, meâl veya tercemesiyle ilgili kavramlarını ilgilendiren bir durumdur. Bunun için bu kavramlar hakkında açıklama yapmanın faydalı olacağını düşündük.

1- *Kur'ân-ı Kerîm*

Yirmi üç senelik peygamberlik müddeti içinde Hz. Muhammed'e çeşitli vesilelerle, vahiy yoluyla zaman zaman Allah tarafından indirilen sözlerin bir mecmuası şeklinde ta'rif edilen¹ Kur'ân'ın sözlü yapısında, sûrelerde, âyetlerinde, kıssalarında, öğüt ve telkinlerinde, örneklendirmelerinde, kanıt ve tartışmalarında, göz kamaştırıcı, duyanları hayrete düşürücü bir ifâde tarzı kullanılmıştır. Bu, Kur'ân'ı önceki semâvî kitaplar arasında eşsiz bir konuma getiren, insanların normal konuşma, ifâde ve hitap şekilleri içinde benzersiz kılan bir ayırıcı özelliktir. Kendine özgü ve kalıcı bir meziyettir. Bu nedenle, herhangi bir sözle, yazım üslûbuyla ve te'lif yöntemiyle mukâyese edilmesi doğru olmaz. Doğru olanı, Kur'ân'a kendine özgü bir üslûp gözüyle bakmaktır.²

Kur'ân'dan ancak bu şekilde faydalanılabilir. Bu yönleriyle Kur'ân, te'lif eserlerden tamamen farklı bir yapıdadır. O'ndaki konular; bölümler, ana başlıklar ve alt

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s.34

² İzzet Derveze, *Kur'ân-ü'l Mecîd*, (Çev. Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul 1997, s.15.

başlıklar altında işlenmez. Muayyen konular, bazı siyâk ve sibâk çerçevesinde, adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler de, her siyak-sibak çerçevesi, yine de Kur'ân'ın diğer pasajlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Çünkü değil bir âyet gurubu, bazen bir terkiplerle bile birkaç hedef gözetebilmektir. Bundan dolayı, Kur'ân'ın bir biriminin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olamamaktadır. Bütün parçalar, buldukları mânâ çerçevelerinde, üzerine düşen görevi yaparken, Kur'ân manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler. Dolayısıyla Kur'ân, her bir azası mükemmel çalışan bir bütündür.³

Kur'ân-ı Kerîm'in diğer bir özelliği de, Peygamberimize bir anda indirilmemiş olmasıdır. Risâlet dönemi olan yirmi üç yıl içinde gece ve gündüz, kışın ve yazın, hizada ve yolculukta, darlıkta ve bollukta, savaşta ve barışta parça parça gelmiştir. Muhtevâsı fevkalâde zengin ve çeşitlidir. İnsan ve insâniyetle ilgili her konuya, varlığın başlangıç ve sonuna, yaratılış ve yok edilişe, ahlâkî erdemlere, fert ve cemiyet olarak insanla ilgili kurallara ve kanunlara, târihî olaylara, kıssalara temas etmekte, insanları eğitmeye yönelik öğüt ve ibret tablolarına yer vermektedir. Buna rağmen onun ne üslûbunda ne de temas ettiği konular, getirdiği hükümler ve verdiği bilgiler arasında bir çelişki ne de kaynak farklılığı düşüncesine götürecektir tutarsızlık vardır. İnansın veya inanmasın, düşünen herkesin Kur'ân'ı inceleyerek ulaşabileceği bu sonuç, onun Allah'tan geldiğinin reddedilemez bir delilini teşkil etmektedir.⁴

Kur'ân, insanlığın hayatını şekillendirmeye yönelik hükümleri olduğu için, hayatı tümüyle kucaklamak, insanlara dünya ve âhiret bahtiyarlığını temin etmek için indirilmiştir. Tabiatıyla nasıl her ilmin ve fikrin kendi kavramları, kalıpları ve temel prensipleri varsa, Kur'ân'ın da kendine has kavramlarıyla ve temel prensipleriyle küllî bir sistem oluşturduğunu hiçbir zaman göz ardı etmemek lazımdır.⁵ Bu yöndeki herhangi bir ihmal, bizi Kur'ân'dan daha az faydalanmaya sevk eder.

³ Halis Albayrak, *Kuran'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 1998, s.155.

⁴ Hayrettin Karaman, M. Çağrı, İ. Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, c.2, s.79.

⁵ Albayrak, Age., s.156.

2-Tefsir

Tefsir, *lügatte*; açıklamak, beyân etmek, keşfetmek ve üzeri kapalı bir şeyi açmak gibi mânâlarda kullanılmaktadır. *Istılahta* ise; Kur'ân-ı Kerîm'deki akâid, hikmet ve hükümlerle ilgili âyetlerin kapsadığı mânâları açıklamaktır.⁶

Kur'ân tefsiri, Kur'ân'ın nüzûlü ile başlayan, İslam'da ilk ortaya çıkan ilim dalıdır. Doğuşu, vahyin başlangıcı kadar erkendir. Çünkü nâzil olan her âyet, vahiy kâtiplerince yazılıyor, peygamberimiz tarafından, okunuş şekliyle sahâbeye tebliğ ediliyordu. Tebliğ edilen bu âyetlerin îtikat, îman ve amelle ilgili yönlerinde ya bizzat peygamberimizin ya da ashabın soruları üzerine ihtiyaç duyuldukça tebyîni yani açıklaması yapılıyordu.⁷

Peygamberimizin vefâtından sonraki dönemlerde yavaş yavaş ihtilaflar belirmeye başlamıştı. Hem bu ihtilafların kaynaklarını tespit edip onları çözümleyebilmek, hem de Arap Yarımadası'nın dışındaki yeni müslümanlara İslâm'ı daha iyi anlatabilmek için Kur'ân'ı daha doğru anlama ihtiyacı hissediliyordu. Çünkü onun prensipleri bütün insanlık için geçerlidir. O belli bir ırkın, ülkenin ya da zamanın kitabı olmadığı için, muhtevâsı tüm insanlığı ilgilendirmekteydi.

İslâmî ilimlerin en kıdemlilerinden biri olan tefsir ile alakalı hemen hemen her sırda büyük çapta eserler kaleme alınmıştır. Yazılan tefsirlerin bazısı sadece yazıldığı yöreye hitap etme özelliğini aşamazken, bazıları bütün müslümanların takdîrini kazanacak derecede bir îtibar görmüştür.

3-Meâl

Meâl, bir şeyin varacağı yer ve gâye anlamında mekân ismidir. *Dini literatürde* ise; bir sözün mânâsını her yönden aynıyla değil de, biraz eksikliği ile ifâde etmeye, *meâl* denir. Özellikle Kur'ân tercemesine alternatif olarak kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in hiç bir dile tam olarak çevirisi yapılamayacağı için, onun çevirilerine, meâl denilmektedir. Bu sebeple İslam âlimleri terceme yerine meâl kelimesini kullanmaktadır. Yani meâl, Kur'ân'ın nazmının eksiksiz bir aktarılışı değil, mütercim

⁶ Cerrahoğlu, Age., s.213.

⁷ Sakıp Yıldız, "Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Kardeşler Matbaası, Samsun 1992, s.175,

Kur'ân'ın nazmından anladığı şeydir. Dolayısıyla ne kadar mükemmel olursa olsun hiçbir meâl, Kur'ân hükmünde değildir.

Mütercim, Kur'ân'dan bir mânâ anlar ve aktarır. Fakat onu anladığı mânâdan başka mânâlar da, âyetlerde kendini göstermeye devam eder. Kur'ân-ı Kerîm sadece Araplar ve Arapça'yı bilenler için değil, bütün insanları dalaletten korumak, onlara hakkı ve hakikati öğretmek, hidâyet ve saâdet yolunu göstermek için indirilmiştir.⁸

4-Terceme

Terceme, bir kelamın mânâsını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifâde etmektir. Aslın mânâsına tamamen mutabık kalmak için sarâhatte, delâlette, icmâlde, tafsilde, umumda, hususta, ıtlakta, takyitte, kuvvette, isâbette, hüsn-ü edâda, üslûb-u beyânda; hâsılı, ilimde ve sanatta asıldaki ifâdeye eşit olmayı gerektirir.⁹

Terceme işinin zor bir mesele olduğu mâlumdur. Hele terceme edilen eser, Allah'ın Kitâb'ı olunca, zorluk daha da artmaktadır. Çünkü Allah'ın bu en son kitabında; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman, hatta sonsuzluk, iç içe bir durumdadır. Yüce Allah, kitabının ilâhî menşei olduğunu göstermek üzere, nüzûlünden asırlarca sonra keşfedilecek mânâları ona yüklemiştir.¹⁰

Terceme ilmi, sâhibinden geniş bir ufuk ve olgun bir kapasite bekler. Çünkü bu ilmin gerektirdiği birçok vasıflarla donanmış bir mütercim bile, bir metni asıl dilden farklı bir dile aktarırken çoğu zaman birçok yerde çok farklı zorluklar yaşar, çok çeşitli ve çetin problemlerle karşı karşıya kalır. Bu problemlerin en çözülmeyen de, edebî yönden mükemmelliğe ulaşmış metinlerde gözlenmektedir. Eğer bir metin derin mânâlarla yüklüyse ve aynı zamanda da büyüleyici bir şiirsel üslûp taşıyorsa, bu çeşit bir yazılı eser elbette mütercimi zorlayacak ve onu oldukça sarp bir yokuşa veya gâyet engebeli bir mecrâyâ sürükleyecektir.¹¹ Söz konusu böyle bir mânâ içeren Kur'ân, muhâtaplarından bu çapta bir özveri bekler.

⁸ Halil Altuntaş, M. Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2005, s.8.

⁹ Cerrahoğlu, Age., s.216.

¹⁰ Doksanlı yıllara kadar yapılan meâllerin genel bir değerlendirilmesi, daha önce Salih AKDEMİR tarafından yazılan değerli bir çalışmada yapılmıştı. Bkz. Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Akid Yay., Ankara 1989, s.189.

¹¹ Faruk Gürbüz, "Kur'ân Ne Kadar Terceme Edilebilir?", *İnkişâf*, Üç Aylık İlim ve Fikir Dergisi, Ocak-Mart 2006, c.5, s.54.

Kendisini tarif ederken “Bu, âlemler için bir öğüttür”¹² ifâdesini kullanan Kur’ân-ı Kerîm’in, muhâtaplarının belli bir zaman ve mekân içinde sınırlı olmaması, anlaşılması için belli başlı bazı arayışların ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Bu sebeple, İslâmî ilimler sahasında tefsir ilmine her dönemde büyük değer verilmiştir.

Hitâbı ve sesleniş üslûbuyla on dört asır öncesi gibi açık ve sağlam olan Kur’ân’ın en başta gelen özelliği, “Allah’ın Kelâmı” olmasıdır. Kur’ân’ın ifâdeleri ilâhî olduğundan ebedîdir. Bu nedenle de sonsuza kadar, Kur’ân’ın mânâlarına bağlı kalınmalıdır. Eğer böyle olmasaydı, zaman ve mekân içinde insanların tertip ve tanzim ettikleri anlaşmaların mânâları değiştiği gibi, Kur’ân da kullanılamaz hale gelecekti.¹³

Kur’ân hakkında yapılan mânâ ve yorumlama çalışmaları yeni değildir. Her asrın müslümanları bu alanda ilmi seviyeleri oranında bir çalışma yapmıştır. On dört asırlık İslam Târîhi’nin bütün dönemlerinde, Kur’ân’ı anlama faaliyeti çerçevesinde tefsir çalışmalarına önem verilmiştir. O’nun üzerinde yapılacak olan çalışmalar, çok şerefli bir meşgûliyet olarak görülmüş, pek çok müslüman âlimin yanında, bu dine henüz girmemiş olan kişiler de bu konuda eserler kaleme almışlardır. Bunun neticesi olarak ortaya oldukça fazla denilebilecek sayıda eser çıkmıştır. Zîrâ Kur’ân, her asrın kitabı olduğu için, yapılan çalışmalar daha ziyade belli dönemlerin aydınlatılmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Kur’ân faaliyetlerinin önemi ve gerekliliği, bugün olduğu gibi, bundan sonra da devam edecektir. Bu hizmet devam ederken önemli olan nokta, Kur’ân’ın ruhuna aykırı rivâyet ve görüşlerin ayıklanması, ardından da onun engin gerçeklerinin insanlığın bilgisine sunulmasıdır. Şâyet bu hizmete ara verilseydi, o dönem insanların Kur’ân gerçeklerinden istifâde etme imkânları engellenmiş olurdu.¹⁴

Bilinen bir gerçektir ki, ilim erbabı belli bir silsileyi takip ederek ve belirli bir usûl çerçevesinde her dönemde Kur’ân’ın mânâsını vermekte, tefsirini yapmakta ve içinde yaşadığı toplumu aydınlatma gayretine devam etmektedir.

Kur’ân’ın geniş bir ufku vardır. Belli bir millete veya sınıfa değil, bütün insanlara gönderilmiştir. Her insan Kur’ân’dan bir şeyler anlar, kendi kapasitesi nisbetinde ondan istifâde eder. Bilgisinin zirvesinde olan kişi de, Kur’ân’ı okuduğunda anlar ve ondan

¹² Bkz. *Sâd Sûresi*, 38/87.

¹³ İsmail el-Fârûkî, Lâmia el-Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, (Çev. M. O. Kibaroglu, Z. Kibaroglu), İnkılap Yay., İstanbul 1997, s.123.

¹⁴ Mehmet Okuyan, *XX. Asrın İlk Yarısındaki Türk Müfessirler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun, s.24.

istifâde eder. Aynı şekilde, düzenli bir tahsil görmemiş olan da, okuduğunda onu anlar ve ondan istifâde eder. Her ikisi de büyük bir coşku, tefekkür ve zevkle onu okurlar.

Elbette her iki anlama arasında, derinlik ve anladığını uygulama bakımından fark vardır. Bu durumun garipsenecek bir tarafı da yoktur. Belki de her iki anlama da aynı doğrultudadır; ama anlaşılın nassın kapsamına nelerin gireceği, anlaşılın nazariyatın pratik hayattaki kapsamını tespit bakımından bir farklılık vardır. Her iki anlamada da mantık birdir, ama mefhûm farklıdır. Bu nedenle anlaşılır olan Kur'ân'ın tefsirinin yapılmasında yadırganacak bir husus yoktur. Kur'ân'la hemhâl olan ve mefhûmunu daha derinlemesine anlama imkânı bulanlar onu bu durumda olmayan kimselere tefsir ederler.¹⁵

On dört asırlık bir geçmişi olmasına rağmen ilk hâliyle elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in hitap ettiği milletler tarafından daha iyi anlaşılması için birçok meâl ve tefsir çalışması yapılmıştır. Cumhuriyet'in îlânıyla dil açısından büyük bir farklılık yaşayan ülkemizde de, bu aşamadan itibaren birçok meâl ve tefsir hazırlanmıştır. Bunlardan bazıları klasik tefsir kaynaklarının tercümesi, bazıları da yazıldığı dönemin ve şartların bakış açısı ile hazırlanan tefsir ve meâllerdir. Yakın dönemde de bahsettiğimiz eserler üzerinde akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar bazen yapılan çalışmanın genel muhtevâsı hakkında olurken, bazen de söz konusu tefsirleri belirli bir açıdan değerlendirme şeklinde olmuştur.¹⁶ Söz konusu bu dönem içinde Kur'ân hakkında yapılan bir diğer çalışma çeşidi de, Kur'ân'da yer alan kavramlar üzerinedir. Gerek makâle¹⁷, gerekse tez¹⁸ türünden bu alanda ciddi anlamda çalışmalar kaleme alınmıştır.¹⁹

Yeri gelmişken *terceme, meâl ve tefsir* ilişkisine de değinmek istiyorum:

¹⁵ M. Sait Şimşek, "Tefsir Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Kardeşler Matbaası, Samsun 1992, s.181.

¹⁶ Alaattin Dikmen, *Elmalılı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi S.B.E., Bursa.

¹⁷ Yaşar Kurt, "Kur'ân'da Fitrat Kavramı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Nisan/Mayıs/Haziran 2005, c.V, s.2; Musa Bilgiz, "Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı", *Yeni Ümit*, 60, (Nisan 2006), s.72.

¹⁸ Selman Kuzu, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi S.B.E., Sakarya.

¹⁹ Kavramsal çerçeve başlığında, Yunus Özdamar'ın "*Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'ân-ı Hakîm Ve Meâl-i Kerîm' Adlı Meâli İle 'Kur'ân Yolu' Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*" adlı Y.Lisans tez çalışmasından istifâde edilmiştir. (Basılmamış Y.Lisans Tezi, Gazi Üniv., S.B.E., Ankara 2006).

TERCEME²⁰

A - TERCEMENİN MAHİYETİ, ÖNEMİ VE ÇEŞİTLERİ

1- *TERCÜME KELİMESİNİN LÜGAT VE TERİM ANLAMI*

Dilimizde “Tercüme” şeklinde kullanılan kelimesinin aslı, “Terceme” dir. Terceme, kökü dört harfli olan bir fiil olup lügat bakımından şu anlamlara gelmektedir:

a) Bir sözü, bir dilden başka bir dile çevirmeye,

b) Bir sözü, kendi dilinde daha açık bir şekilde anlatmaya ve tefsir etmeye,

c) Bir kitabın bir bölümüne,

d) Bir insanın hayat hikâyesine de “Terceme” denir. Dilimizde kullanılan “Terceme- i Hâl (Hâl tercemesi)” bu anlamdadır.²¹

Tercüme kelimesi, *terim* olarak da şu anlama gelmektedir:

Bir sözü, bir dilden başka bir dile çevirmektir. Bir sözü bir dilden başka bir dile çevirirken, hedef dildeki yeni söz, kaynak dildeki asıl sözün bütün özelliklerini taşıyabilecek bir nitelikte olmalıdır. Umumda, hususta, serâhatte, işârette, kuvvette, isâbette, ilimde, sanatta ve diğer bütün yönleriyle tercüme, asıl sözün anlamını ihtivâ etmelidir. Aksi takdîrde tercüme değil, eksik bir ifâde ortaya çıkmış olur. Bunun için bir eseri tercüme ederken çok dikkat ve îtinâ göstermek gerekir.

Bir eseri kalemle tercüme edene, “*Mütercim*”; bir ifâdeyi ağızdan tercüme edene ise, “*Tercümân*” denilmektedir.²²

2- *TERCÜMENİN ÖNEMİ VE FAYDALARI*

İlim ve fikir hayatında tercümenin rolü büyüktür. Devletlerarası siyâsî ve ticârî münasebetlerde, adlî işlerde, ilim ve sanatın gelişmesinde, tercümenin önemi asla küçümsenemez. Değerli eserlerin bir dilden başka bir dile tercümesi ise, çok eskilere uzanmaktadır.

²⁰ Bu kısımda, İsmail Cerrahoğlu'nun, Türk Tarih Kurumu Yayınları arasından çıkmış olan, **Tefsir** kitabından istifade edilmiştir.

²¹ M. Tayyip Okiç, “Hadiste Tercüman”, *AÜİFD*, Ankara 1966, c.14, s.31.

²² Terceme ve tercüman kelimelerinin kullanılışı hakkında geniş bilgi için bkz. Okiç, *Age.*, c.14, s.27-52.

Yabancı dillerden Arapça'ya yapılan ilk tercümeleler, tıp, kimya, ilmi nüçûm, harp sanatı v.s. dallarında olmuştur. Arapça'ya ilk tercüme yapanın da Halit b. Yezid b. Muaviye olduğu rivâyet edilmektedir.²³ Diğer taraftan orta çağda birçok İslâmî eserin, Avrupa dillerine tercüme edildiği de bilinen bir gerçektir. Böylece, milletlerarası kültür alışverişinde, ilim ve sanatın gelişmesinde insanların birbiriyle karışıp kaynaşmasında tercümenin önemi ve faydası pek çoktur.

Hemen şunu da belirtmek gerekir ki, tercümenin önemi ve faydası çok olmakla birlikte, tercüme işi zor ve çetin bir iştir. Tercüme hangi dilden yapılırsa yapılsın, onu yapan daima hataya düşme durumu ile karşı karşıyadır. Bir sözün bir dilde taşımış olduğu bütün özellikleri, başka bir dilde aynı özellikleri ihtivâ edebilecek bir söz ile ifâde etmek oldukça zordur. Sırf akıl ve mantığa hitap eden ve yalın ifâdelerle yazılmış bir eseri, başka bir dile tam olarak tercüme etmek belki mümkün olabilir. Fakat edebî incelikleri ve sanat güzellikleri bulunan bir eserin, tam olarak başka bir dile tercümesi pek de mümkün görülmemektedir. Bu konuda ne kadar gayret sarfedilirse edilsin, yine de bir takım eksikliklerin görüleceği muhakkaktır.

3- TERCÜMENİN ÇEŞİTLERİ

İki türlü tercüme vardır. Bunlardan biri, *Harfî (Lafzî) Tercüme*; diğeri de *Tefsîrî (Mânevî) Tercüme*'dir.

a) *Harfî veya Lafzî Tercüme*: Bir sözü aynıyla başka bir dile çevirmektir. Bir cümle içindeki kelimelerin bütün özelliklerini ihtivâ edebilecek bir karşılık bulmak gerekir. Bir dildeki edebî veya sanatlı bir sözü, aynı üslûpla başka bir dile nakletmenin zorluğu açıktır. Bu bakımdan tercüme yapan kişinin, her iki dilin özelliklerini çok iyi bilmesi lazımdır. Eski tercümeleler daha çok harfî, yani lafzî tercümelelerdir. Fakat İslâm âlimleri, Kur'ân'ı tefsir yoluyla anlatmayı tercih etmişlerdir. Zira Kur'ân'ın harfî tercümesinin yapılamayacağı hususunda ittifak vardır.

b) *Manevî veya Tefsîrî Tercüme*: Bu tercümede kelime ve tertibe bağlı kalmadan, cümlelerin anlamını başka bir dile nakletmektir. Bundaki asıl gaye, bir cümlelerin bütün özelliklerini değil, o cümlelerin taşımış olduğu anlamı, diğeri dilde en güzel şekilde ifâde

²³ Okiç, Age., s.27-52.

etmektedir. Tefsîrî tercüme, harfî tercümeğe göre daha kolaydır. Günümüzdeki tercümeleler daha çok tefsîrî tercümelelerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme edilebileceğini söyleyenler onun *tefsîrî* tercümesini kastetmişlerdir. Çünkü tercümelelerdeki noksanlıklar, Kur'ân'ın metnine değil, mütercimlerine hamledilir. Bu bakımdan tercümenin yanına metnin aslı da konulur.

4- TERCÜMENİN MÜTEBER OLABİLMESİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

Bir tercümenin Kur'ân için muteber olabilmesinin şartları şunlardır:

a) Tercüme, tefsîrî tercüme olmalıdır. Tercüme, Hz. Peygamber'in hadislerine, Arap dilinin kurallarına ve İslâm'da yerleşmiş bulunan esaslara göre yapılmalıdır. Mütercim, bu esaslara göre yapılmış Arapça bir tefsire dayanmalıdır. Yalnız Arapça bilgisine dayanarak, kendi kendine tercümeğe kalkışanın tercümesi, güvenilir bir tercüme değildir.

b) Tercüme yapan şahıs, hem tercümesini yapacağı eserin dilini, hem de eseri tercüme ettiği dilin özelliklerini iyi bilmelidir.

c) Mütercim, asıl metnin anlamına ve gâyesine tam olarak bağlı kalmalıdır. Sağlam inanca sahip olmalı, Kur'ân'ın getirdiklerine aykırı bir anlayışta bulunmamalıdır. Müfessirde de bu şartlar aranır. Aksi takdirde müfessirin yanlış inancı, düşüncesini etkiler ve müfessir Kur'ân'ı kendi eğilimine göre tercüme eder.

d) Mütercimin, yapmış olduğu tercüme, tam anlamıyla aslın yerine geçebilecek nitelikte olmalıdır. Önce Kur'ân'ın metni sonra tercümesi yazılmalıdır ki, harfî tercüme olduğu sanılmasın.²⁴ İster tefsîrî, isterse harfî tercüme olsun, mutlak mânâda bu şartları ihtivâ etmelidir. Ayrıca harfî tercümede bu şartlardan başka, diğer bir takım şartlar daha vardır.²⁵

²⁴ Zehebî, Muhammed b. Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn*, Kahire 1961. c.1, s.29-30.

²⁵ Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire t.y., c.2, s.9-10.

B – TERCÜME, MEÂL VE TEFSİR ARASINDAKİ FARKLAR

1- MEÂLİN TANIMI

Meâl kelimesi, “*Evl*” kökünden türemiş “*Mimli Mastar*”dır. *Lügat* bakımından, bir şeyin varacağı yer, gâye, koyulaşıp katılaştıran bir cisim ve bir şeyi eksiltmek anlamlarına gelir.

Terim olarak ise, bir sözün anlamını aynıyla değil, biraz eksikliğiyle, aslına yakın bir şekilde ifâde etmeye denir. Kur’ân-ı Kerîm’in tam bir tercümesi mümkün değildir. Ancak bazı eksikliklerle aslına yakın bir tercüme söz konusudur. Bu da, *meâl* sözüyle ifâde edilir. Bu bakımdan Kur’ân tercümelerine, “Tercüme” yerine “Meâl” adı verilmektedir.

2- TEFSİRİN TANIMI

Tefsir kelimesi “*Fesere*” kökünden ve tef’îl bâbından “*Mastar*”dır. Çoğulu “*Tefâsîr*”dir.

Tefsir, *lugat* bakımından, kapalı bir şeyi açmak, bir mânâyı açığa çıkarmak ve bir şeyi îzâh etmek anlamlarına gelir. Ayrıca bir sözü daha kolay anlaşılır bir tarzda ifâde etmeye tefsir dendiği gibi; eski ilmî ve felsefî eserler üzerine yazılan açıklamalara da tefsir denmektedir.

İslâmî bir *terim* olarak tefsir, Kur’ân’ın açıklanmasından ibarettir. Daha geniş anlamda ise *tefsir*, dirâyet ve icihad sahibi âlimlerin, Kur’ân’ın gizli ve müşkîl olan ifâdelerini, belirli usul ve kâidelerle göre yaptıkları açıklamalardır. Ancak Kur’ân’ın kapalı olan ifâdelerinin açıklanması, Allah ve Resulü’nün beyanına bağlı bir husustur. Bu ise, rivâyete dayanmaktadır. İşte fikhî ve hukûkî anlamda asıl tefsir budur. Bunun dışındaki açıklamalara tefsir değil, daha ziyâde *te’vil* denilmektedir.²⁶

3- TEFSİR, TERCÜME VE MEÂL ARASINDAKİ FARKLAR

a) *Tefsir ile Tercüme Arasındaki Fark*: *Tefsir*, bir metnin kendi dilinde olabileceği gibi, başka dilde de olabilir. Bir metnin tefsîri yapılırken, o metnin çeşitli yönleri

²⁶ E. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (Mukaddime), Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

gösterilir. Metinden anlaşılın mânâlar açıklanır. Hâlbukî *tercüme*, sadece bir dilden başka dile yapılır. Aynı dilde tercüme söz konusu değildir ve tefsirdeki îzâhlar, tercümede yoktur. Tercümede asıl metnin karşılığı aynıyla ifâde edilir. Tefsir, bir açıklama ve bir îzâh olduğundan müfessir bu açıklamasında belki yanıltmış olabilir. Yanlış olduğu anlaşılın açıklamalar sonradan düzeltilebilir. Tercüme ise, aslın tam karşılığı olduğu için, tercümede değişiklik yapılmaz.

b) *Tefsir ile Meâl Arasındaki Fark*: Yukarıda da belirttiğimiz gibi, tefsir bir metni açıklamaktır. Bu açıklama kısa da olabilir, geniş de olabilir. Meâlde ise bu çeşit açıklamalar yoktur. *Meâl*, bir metni bazı eksikliklerle aslına yakın bir tercümedir. Tefsiri yapılan bir metnin, kendi dilinde tefsiri yapılabileceği gibi, başka bir dilde de tefsiri yapılabilir. Bir metnin kendi dilinde meâli söz konusu değildir. Bunlardan başka, yukarıda sözü edilen tefsir özellikleri, meâlde bulunmaz.

c) *Tercüme ile Meâl Arasındaki Fark*: *Tercümenin* bir sözü bir dilden başka bir dile çevirmek olduğunu belirtmiştik. Bir sözü bir dilden başka bir dile naklederken de, asıl sözün bütün özelliklerini göstermek gerekir. Tercümede, bir sözü aynıyla hedef dile aktarmak esastır. Tercümesi yapılan sözün bütün nüanslarını, edebî inceliklerini, sanat güzelliklerini v.b. bütün hususlarını göstermek lâzımdır. *Meâl*, bir sözü biraz eksiklikle başka bir dile aktarmak olduğundan, tercümeden farklıdır. *Tercüme*, tam anlamıyla aslın yerini tutar. *Meâl* ise, aslın yerini tutmayıp, eksik kaldığını ifâde eder. Bundan dolayı Kur'ân tercümelerine, meâl denilmiştir.

C - KUR'ÂN-I KERÎM'İN TERCÜMESİNİN ÖNEMİ

1- KUR'ÂN-I KERÎM'İN TEFSİR VE TERCÜMESİNE DUYULAN İHTİYAÇ

Kur'ân, insanlık için bir hidâyet rehberidir. O insanlığı en doğru yola iletmek için gönderilmiştir. O, ilâhi kitapların en mükemmeli ve en sonuncusudur. Onun ihtivâ etmiş olduğu esaslar insanları yanlış düşüncelerden kurtaracak, onlara dünya ve âhiret mutluluğu kazandıracak niteliktedir. İşte, Kur'ân'ın ihtivâ etmiş olduğu bu esasların neler olduğunu bilmek için, onu okumak ve iyice anlamak lâzımdır. Bu hususu Allah-u Teâlâ birçok âyetiyle belirtmiştir:

“Âyetlerini iyiden iyiye düşünsünler ve akıl sahipleri ibret alsınlar diye, biz sana hayır ve bereketli bir kitap indirdik.”²⁷

“Sana öğüt verici Kur’ân’ı gönderdik ki, insanlara ne indirildiğini açıklayasın, onlar da düşünsünler.”²⁸

“Hangi millete peygamber gönderdiysek, onu, ancak kavminin diliyle gönderdik kî, her şeyi onlara açıklasın.”²⁹

Görülüyor ki, Kur’ân’ın Hz. Peygamber tarafından insanlara açıklanması, insanların da âyetler üzerinde düşünceleri ve ibret almaları istenmektedir. Arapça inen Kur’ân’ın, Hz. Peygamber tarafından Arap toplumuna anlatılması, îzâh edilmesi istenirken; Arap olmayanların Kur’ân’ı anlaması nasıl mümkün olacak? İslâm dini cihan şumûl bir dindir. Hz. Peygamber, bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir.

“Biz seni ancak, bütün insanlara müjdeleyici ve onları uyarıcı olarak gönderdik.”³⁰ anlamındaki âyetiyle Peygamberin, Arap ve Arap olmayan bütün insanlara gönderilmiş olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân da bütün insanların hidâyet rehberidir. Onu herkesin okuyup anlaması ve yaşaması gerekir. Kur’ân yalnız okunup ölümlere bağışlanması için gönderilmiş bir kitap değildir. Onun asıl gayesi, insanları hidâyete ulaştırmak, dünya ve âhirette mutlu etmektir. Bu da ancak, Kur’ân’ın muhtevâsının iyi bilinmesine ve yaşanmasına bağlıdır. Onun muhtevâsının iyi bilindiği ve yaşandığı dönemlerde müslümanlar, ilmî, ahlâkî, siyâsî, askerî vb. her alanda ileriydiler. Fakat Kur’ân’ın ruhundan uzaklaşmaya başladıkları andan îtibaren de gerilemeye başladılar. Bunu tarih açık bir şekilde isbat etmektedir.

Demek ki maddi ve manevi sahada ilerleyebilmek için Kur’ân’ın emir ve prensiplerine bağlı kalmak gerekmektedir. Bunun için de Kur’ân’ın muhtevâsını ve onun mânâsını anlamak şarttır. Her ferdin Arapça öğrenmesi ve kendi kendine Kur’ân’ı anlaması da mümkün değildir. Ancak tefsir ve tercüme yardımıyla, herkes kendi seviyesine göre Kur’ân’dan bir şeyler anlayabilir. Tefsir ve tercüme olmazsa, yalnız Arap olmayanlar değil, Araplar bile Kur’ân’ın pek çoğunu anlayamazlar. Çünkü Kur’ân’ın açıkça anlaşılan âyetleri olduğu gibi, mânâsı açık olmayan ve anlaşılması

²⁷ *Sâd Sûresi*, 38/29.

²⁸ *Nahl Sûresi*, 16/44.

²⁹ *İbrahim Sûresi*, 14/4.

³⁰ *Sebe Sûresi*, 34/28.

ancak bazı ilimler yardımıyla mümkün olabilen âyetleri de vardır. İşte onların açıklanmasına ve geniş şekilde îzâh edilmesine ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan, Arapça bilmeyen müslümanlara mümkün olduğu kadar Allah kelâmını anlatmak ve müslüman olmayan milletler arasında da İslâm dinini yaymak için, Kur'ân'ın tercüme ve tefsir edilmesine büyük ihtiyaç vardır. Kendi üzerinde düşünmeyi emreden ve bu işi yapmayanları kınayan Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde müslümanların iyice düşünmesi ve onu anlaması dini bir vazifedir. Yukarıda geçen "Kur'ân'ı sana indirdik ki, onu insanlara açıklayasın." anlamındaki âyetiyle bu gerçek ortaya konulmuştur. Kur'ân'ın bazı âyetlerinin, diğer bazı âyetlerle tefsir ve îzâh edildiği de açıkça görülmektedir. Hz. Peygamberin sözleri de Kur'ân'ın açıklanmasından başka bir şey değildir. O halde Kur'ân'ı anlayabilmek için, hadislerin de çok iyi bilinmesi lâzımdır.

Kur'ân'ın gerek tefsirinin ve gerekse tercümesinin yapılabilmesi için, belli bir takım usûl ve şartlar vardır. İşte bu usul ve şartlar altında Kur'ân'ın tefsir ve tercüme yapılması, kaçınılmaz bir zarurettir.

2- KUR'ÂN-I KERÎM'İN BAŞKA DİLLERE TERCÜMESİ

Kur'ân, lafzı ve mânâsıyla bir bütündür. O, bir vahiy mahsulüdür. Onun benzerini ortaya koymak mümkün değildir. Bunu Yüce Allah, âyetleriyle gâyet açık bir şekilde belirtmiştir:

"De ki: Eğer insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun bir benzerini getiremezler."³¹

Bir benzeri meydana getirilemeyen Kur'ân aynıyla tercüme edilemez. Aynıyla tercüme aslın yerini tutar. Eğer aslın yerini tutabilecek bir tercüme yapılsa, Kur'ân'ın benzeri yapılmış olur. Bu ise, yukarıdaki âyetin hükmüne aykırıdır.

Bütün İslâm âlimleri, Kur'ân'ın birebir tercümesinin yapılamayacağı hususunda ittifak hâlinedirler. Hatta yalnız Kur'ân'ın değil, herhangi bir dilde yazılmış edebî bir eseri, bir şiiri bile, aynı üslûp ve özellikle başka bir dile çevirmek mümkün değildir. Kur'ân'ın hem lafzı, hem de mânâsı Allah'tandır. Onun mânâsı, başka bir dile tercüme

³¹ İsrâ Sûresi, 17/88.

edilse bile, tercüme edilen lafız, insan lafzı olarak kalır ki, bu da vahye dayalı olan Kur'ân lafzının, ilâhi vasfını kaybetmesi demektir.

Öte yandan Kur'ân'ın asıl mânâları yanında, tâlî mânâları da vardır. *Asıl mânâları*, cümlenin terkiibinde bulunan emir, nehiy, ahkâm, kasas, ahlâk ve âdâbı ifâde eden mânâlardır. *Tâlî mânâlar* ise, belâgat ve îcâz yönünden kelimelerin taşıdığı mânâlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in hem aslî, hem de tâlî mânâlarını tam hakkıyla ve bütün belâgatıyla ifâde edebilecek yabancı bir dil, İslâm bilginlerine göre düşünülemez.³² Kaldı ki Kur'ân, yalnız mânâsıyla değil; üslûbû, âhengi ve bütün belâgatıyla bir mu'cizedir. Böylece Kur'ân'a ilişkin yapılan hiçbir tercüme, Kur'ân'ın aslını tutamaz ve bu i'caz vasfını yansıtamaz.

Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme edilebileceğini söyleyenler, onun tefsîrî tercümesini kastetmektedirler. Çünkü bu tercümedeki noksanlık ve eksiklikler, Kur'ân'ın metnine değil, onu tercüme edenlerin noksanlıklarına atfedilir. Bu yüzden tercümenin yanına, metnin aslı da konulur. Yoksa Kur'ân tercüme edilebilir diyenler, asla harfî tercümeyi kastetmemişlerdir.

Kur'ân'ın tercüme edilemeyeceği hususunda merhum Prof. Dr. M. Tayyip OKIÇ, İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde 1966 yılında yayınlanan "Hadîste Tercüman" adlı makâlesinde şöyle demektedir:

"Tercümanlık veya tercüme işi mühim olduğu kadar, zor, çetin ve bir o kadar da mes'ûliyetli bir iştir. Çünkü bu işle meşgul olanlar onu hangi dilden çevirirlerse çevirsinler daima hâtâyâ düşmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Meşhur Arap âlim ve ediplerden el-Câhız'ın, "Kitabu'l-Hayevân" adlı büyük eserinde Aristoteles (Aristo) ile ilgili bir metnin nakli esnasında söylediği gibi, tercümân, bir feylesofun sözlerini, tam mânâsı, gerçek metodu ve diğer incelikleriyle hiç bir zaman nakledemez. Bunun için en güzel örneğini Hindistan'ın meşhur Brahman şairi Rabindranat Tagore'un Mısır'a yaptığı bir seyahat esnasında ve doğrudan doğruya İngilizce yazdığı eserler dışında, Hinduca yazdığı kitaplarını da İngilizce'ye tercüme etmesini isteyenlere verdiği cevap teşkil eder: "Hinduca yazdığım eserler, kendi fikrimi ihtivâ etmiş olsalar bile,

³² M. Tayyip Okiç, *Tefsir Notları*, s.46.

onları İngilizce'ye tercüme etmekten âcizim. Zira bu tercümede İngiliz dili Hinduca için elverişli değildir.”³³

Burada açık olarak şu durum ortaya çıkıyor ki, bir insan kendi yazmış olduğu bir eseri, başka bir dile çevirmekte zorluk çekerse, başkasının yazmış olduğu bir eseri diğer bir dile çevirmede, daha büyük zorluk çekeceği çok açıktır. İnsanların meydana getirmiş olduğu eserlerin tercümesinde zorluk bu kadar olursa, sanatı, üslubu ve derin mânâsı Yüce Allah tarafından ortaya konan bir eserin tam bir tercümesi nasıl mümkün olur?

Batılı bilginler de Kur'ân'ın aynıyla tercüme edilemeyeceği görüşündedirler. Cenevre Üniversitesi Profesörü ve Fahri Rektörü Edward Montet yaptığı Fransızca Kur'ân tercümesinin mukaddimesinde bu hususu gâyet açık bir şekilde ifade etmektedir: “Sûreler hakkında ileri sürdüğümüz birçok konular üzerinde ne hüküm verilirse verilsin Arapça olarak Kur'ân'ı bilenlerin hepsi, bu dînî kitabın güzelliğini, üslubunun son derece mükemmel oluşunu takdîr etmekte mütefiklerdir. Avrupa dillerindeki bütün tercüme, bunu güzellik ve mükemmelliği hissettirip ifade etme imkânından mahrumdurlar.”³⁴

İşte bütün bunlar Kur'ân'ın harfî tercümesinin yapılamayacağını ortaya koymaktadır.

Ancak Kur'ân'ın mânâ ve maksadını insanlara anlatmak, müslüman toplum üzerine dini bir vecibedir. Arapça bilmeyen ve anlamayan insanlara Kur'ân nasıl anlatılır? İşte bu, Kur'ân'ın tefsir ve tercümesinin yapılarak, herkesin anlayabileceği bir dilde Kur'ân'ı ifade etmek sûretiyle mümkün olur. Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîrî tercümesini, kendine has kuralları içinde yapmak, bir zarurettir. İslâm inancını inkârcıların kötü düşüncelerine karşı korumak ve Kur'ân'ı yanlış tercüme ederek insanları ondan uzaklaştırmaya çalışanlara engel olmak için bunu yapmak şarttır.³⁵

Müslümanlar bu konunun önemini kavrayarak bunu çok önceden yapmışlardır. Yalnız bu tercüme, meâl demeyi daha uygun görmüşlerdir. Çünkü tercüme, aslın yerini tutmaktadır. Meâl ise, bir şeyin aslına yakın bir şekilde, onu biraz eksiklikle ifade etmektir. Bu bakımdan Kur'ân'ın tercümesi oldukça zor bir iştir. Ancak bu işin, tercüme şartlarını taşıyan, yetkili mütehassıslarca yapılması gerekmektedir.

³³ Okiç, “Hadiste Tercüman”, s.27.

³⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.218.

³⁵ Zehebî, *Age.*, c.1, s.29.

Bizce, Kur'ân'ın başka bir dile tam tercümesini, Allah-u Teâlâ'dan başkası yapamaz.

3- KUR'ÂN-I KERÎM'İN TÜRKÇE TERCÜMELERİ VE BUNLARDAN BAZI ÖRNEKLER

Kur'ân-ı Kerîm, yeryüzündeki dillerin pek çoğuna tercüme edilmiştir. Türkler de, İslâmiyeti kabul edip Arapça'yı öğrendikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'i kendi dillerine çevirmeye başlamışlardır. Mevcut Türkçe tercümelerin en eskisi Oğuz lehçesi ile yazılmıştır. Bu eser, Şirazlı Hacı Devletşahoğlu Mehmet tarafından çevrilmiştir. Bu eser, Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde 73. numarada kayıtlıdır. Hicrî 734, Milâdi 1333 yılında yapılmıştır.³⁶ 1362'de Altınordu'da Cengiz İmparatorluğu'nun batı bölgesinde yazılmış diğer bir nüsha da, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi No. 951'de kayıtlı bulunmaktadır. Son asırlarda ise, Türkiye'de birçok kimse tarafından Kur'ân'ın tercümeleri yapılmıştır. Bunlardan yalnız üçü hakkında kısa bilgi vermekle yetineceğiz:

a) İzmirli İsmail Hakkı'nın "*Meânî-i Kur'ân*"ı:

İlk defa, Latin harfleriyle 1349/1927'de basılan bu eser, iki cilt halindedir. Bu tercüme, aynı zamanda bir tefsir mâhiyeti de taşımaktadır. Çünkü sayfaların üst tarafına âyetlerin sadece baş kısımları yazılarak tercümeleri yapılmış ve sayfa altına da dipnotlarla tefsiri yazılmıştır. Bu eser hakkında mütercimim kendisi şöyle demektedir:

"Tercümede Türkçe'nin bütün ifâde kudretini tecelli ettirmek, Kur'ân'ı yüksek üslûbu ile tercüme etmek, tercümeyi Türkçe'nin bir şâhaseri kılmak, hakîkaten güzel bir arzudur. Fakat bu cihette muvaffâkiyet mümkün olabilir mi? Kur'ân'ın manâlarına riâyeti, Türkçe'nin ifâde kudretine tercih etmek gerekmez mi? Baştan aşağıya kadar her ikisini cemetmek öyle sanıyorum ki, pek güç olacaktır. İşte bundan ötürü eserimiz, tercüme değil, tavzihtir. Metnin meâlini beyandır. Kur'ân'ın manâlarını ifâdedir. İşte bu gibi düşüncelerden dolayı esere "*Meânî-i Kur'ân*" ismini uygun gördük. *Meânî-i Kur'ân*'da, Kur'ân lafızlarının müsâit olduğu manâlardan birini esas aldım, bazılarını da not olarak yazdım. Âyetlerin bir kısmı ancak nüzûl sebepleriyle bilineceğinden, manâsını îzâh ederken gereken yerde nüzûl sebeplerini zikreyledim. Ebu Müslim el-

³⁶ Abdulkadir Erdoğan; (Makale), *Vakıflar Dergisi*, c.1, s.35-45.

İsfahânî dışındaki müfessirler, Kur'ân'da neshi kabul ettiklerinden bu hususa da dikkat ettim. Aslın ifâde ettiği mânâyı, âzami mertebede aynen ifâdeye, düzgün bir tercüme, uygun bir sûrette beyana çalıştım.³⁷

b) Hasan Basri ÇANTAY'ın “*Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*”i:

İlk defa 1953'te basılmıştır. Bu eser, üç cilt halindedir. Genellikle Kur'ân-ı Kerîm'in iki sayfası yan yana konulmuş, altlarına ve karşığı sayfaya da tercüme yapılmıştır. Metinden olmayan açıklayıcı ifâdeler, parantez içerisine alınmış, gerekli görülen yerlerde dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar, yerine göre bazen kısa, bazen da oldukça geniştir. Onun için bu kitap, hem tercüme, hem de tefsir mâhiyetini almıştır.

Bu eser hakkında mütercim şöyle demektedir:

“Bu uğurda uzun yıllarımı vakfettim, göz nuru dökerek, titiz, yorulmaz ve usanmaz bir çalışma ve ihtimâm sarfettim. Bununla beraber, îzâhlı meâllerin yüzde yüz muvaffak olduğunu ifâde edemem. Haddimi bilirim, onu çiğneyip öteye gidemem. Ancak bunun kendinden evvelkilere nisbetle, âdetâ derli toplu ve yepyeni bir eser, bundan sonra yazılacaklara da bir çığır, bir örnek ve rehber teşkil edeceğine inanıyorum.”³⁸

c) Yaşar KUTLUAY ve Hüseyin ATAY'ın “*Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*”:

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, İlâhiyat Fakültesi asistanlarından Dr. Yaşar Kutluay ve Dr. Hüseyin Atay'a hazırlattırılmıştır. Bu eser, 1961'de üç cilt halinde basılmıştır. Kur'ân'ın metni, 1097/1686'da Hafız Osman'ın hattıyla yazılan metinden kopya edilmiş, metnin altına ve yanına tercüme yapılmıştır. Metinden olmayan bazı açıklayıcı ifâdeler, yer yer tercümenin içine katılmıştır. Fakat bunlar bir parantez içine alınarak ayrıca gösterilmemiştir. 1973'te Doç. Dr. Mehmet Hatiboğlu ve Doç. Dr. Hüseyin Atay tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve yazıları küçültülerek tek cilt haline getirilmiştir.

³⁷ İsmail Hakkı İzmirli, *Meânî-i Kur'ân*, c. 1, s.4-5.

³⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset Yay., İstanbul 1992, c.1, s.9.

Konumuz Türkçe meâllerle ilgili olduğundan, Kur'ân'ın yabancı dillere tercümesi konusuna değinilmeyecektir. Ayrıca Kur'ân'ın diğer dillere çevirisi eksenindeki tartışmalara da girilmeyecektir.³⁹

³⁹ Orhan Atalay, "Kur'ân'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2007, c.1, s.29-44.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI (1884-1964)

Balıkesir’de doğdu. Babası Balıkesir tüccarlarından ve ulemâdan Çantayoğlu Halil Cenâbî Efendi, annesi Sincanoğulları’ndan Kepsutlu Hatice Hanım’dır. Ailenin tek erkek evlâdı olan Hasan Basri ilk tahsilini İbtidâ-i Kebîr Mektebi’nde gördükten sonra, Balıkesir İdâdîsi’ne girdi. İdâdînin dördüncü sınıfında iken babasının ölümü üzerine (1903), ailenin geçimini tek başına sağlayabilmek için okulu bırakmak zorunda kaldı. Kendisine Nâfia Dairesi’nde bir memuriyet verildi. Bu arada müftü Osman Nuri Efendi ile Müstecâbîzâde Âdil Efendi’den Farsça öğrendi. Balıkesir Mevlevîhânesi’nde Râgıbzâde Ahmed Naci Dede’den Arapça okudu. Babasının yakın dostu olan bu zat ona hem hocalık hem de manevî babalık yaptı. Bir taraftan Arapça ve Farsçasını ilerletmeye çalışırken, diğer taraftan edebiyat, hukuk ve felsefe ile meşgûl oldu.

İkinci meşrutiyetin ilânından sonra Balıkesir’de yayımlanan Nasihat ve Balıkesir gazetelerinde yazılar yazdı. Mutasarrıf Mümtaz Bey’den hukuk, iktisat ve maliye okudu. Sâmih Rıfat Bey’in mutasarrıflığı zamanında Yıldırım gazetesini çıkardı. İdâre-i Husûsiyye’nin (Özel İdâre) ilk teşkilâtlanmasında (1913), Balıkesir Daimî Encümeni’nin başkâtipliğini yaptı. Daha sonra mutasarrıf Reşid Bey’in emriyle, bütün sorumluluğunu yüklediği Karesi adlı bir gazete yayımladı. Balıkesir’de matbûât hayatının gelişmesinde önemli rol oynadı. Lise dengi olan Dârülhilâfe Medresesi’nde Türkçe, edebiyat, yazı ve Arapça muallimliği yaptı. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Ses Gazetesi’ni çıkardı. Mütareke yılları boyunca milletin haklarını savunan en hür ve yürekli yazıların yayın organı olan Ses’in kapatılarak, sahibinin İstanbul’a celbedilmesiyle ilgili emir geldiği zaman Çantay, Balıkesir’i temsilen, Birinci İzmir Kongresi’ne katılmak üzere şehirden ayrılmış bulunuyordu. Tevkif emrini öğrenince çâreyi kaçmakta buldu. Burhâniye, Kepsut, Dursunbey kasabalarında ve köylerde dokuz aydan fazla dolaştı. O yörede Millî Mücadele’nin başlaması ve halkın silâhlanması konusunda önemli faaliyetler gösterdi. Birinci Büyük Millet Meclisi’ne Balıkesir mebusu olarak girdi, hiçbir gruba temâyül göstermeyip sonuna kadar bağımsız kaldı. Aynı mecliste mebus olarak bulunan şair Mehmet Âkif ile yakın arkadaş oldu. Ondan Arap edebiyatı okudu. Mehmet Akif, Bursa ve Balıkesir çevresinden gelen Yunan mezâlîmi haberlerinin tesiriyle yazdığı “Bülbül” şiirini Çantay’a ithaf etmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin birinci dönemi sonunda, Balıkesir'e edebiyat muallimi olarak dönen Çantay, 132 şehid çocuğunun eğitimi için kurulan yetiştirme yurdunun müdürlüğünü de üstlendi. Zafer-i Millî Gazetesi'ne yazılar yazdı. 1928'de aşırı zihin yorgunluğundan dolayı hastalandı ve bu sebeple emekliye ayrıldı. Zihnî faaliyetlerden uzak durmak ve yöneticilerin keyfî icraat ve baskılarından korunabilmek amacıyla birkaç yıl entellektüel zümrenin içinden ayrılıp, ziraat ve ticaretle meşgûl oldu. Daha sonra tekrar dînî, ilmî ve edebî faaliyetlere dönerek te'lif ve tercüme eserler meydana getirdi. 1950 yılından itibaren demokratik yönetimin sağladığı kısmî din ve vicdan hürriyetiyle birlikte başlayan, İslâm dininin öğrenilmesi, öğretilmesi, yaşanması, yayınlar ve diğer vasıtalarla desteklenmesine dönük faaliyetlere, Hasan Basri Çantay da katılmıştır. Onun çalışmaları, bir taraftan eser telif etmek, diğer taraftan yol göstermek ve uyarılarda bulunmak şeklinde olmuştur. Din ve vicdan hürriyetinin sağladığı haklar bakımından uzun süren bir fetret döneminden sonra Türkiye'de başlayıp hızla gelişen faaliyetler, bir bakıma tabîi olarak karşılanabilecek farklı görüşler, gruplar, usuller de ortaya koymuştur. Bu farklılık ve çeşitlilik içinde Hasan Basri Çantay, zengin ilmî, fikrî birikimi, siyasî tecrübesi ve güvenilir şahsiyetiyle, gruplar arasında hakemlik yapmış, görüş ve metodların isâbetli ve uygulanabilir olanlarını belirlemeye çalışmış, böylece din âlimlerinin, muhafazakâr aydınların, hamiyetli zenginlerin yol göstericisi ve nihâî mercîi olmuştur.

Hasan Basri Çantay 3 Aralık 1964'te İstanbul'da vefat etti. Mezarının çok sevdiği dostu Mehmet Akif'e yakın olması hususundaki vasiyeti üzerine, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.⁴⁰

1.2. ESERLERİ

Tarihî, ilmî, dînî, ahlâkî, hukûkî, edebî ve sosyal konularda pek çok makâlesi olan Hasan Basri Çantay, eserlerinde daha çok dînî, tasavvufî ve edebî konuları işlemiştir. Şairlik yönü de güçlü olan Çantay özellikle Milli Mücadele'den sonra yazdığı şiirlerinde Mehmet Âkif'in etkisinde kalmıştır.

⁴⁰ Emin Işık, "Hasan Basri ÇANTAY" maddesi, *DİA*, D.İ.B. Yayınları, İstanbul 1993, c.VIII, s.218.

1. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm

Hasan Basri ÇANTAY'ın en önemli eseri olup açıklamalı bir Kur'ân tercümesidir. Kitabın önsözünde mütercim Kur'ân gibi her yönüyle eşsiz olan bir eserin tercüme edilmesinin güçlüklerini dile getirdikten ve yayımlanmış bazı Türkçe tercümelerin değerlendirmesini yaptıktan sonra, kendi tercümesinin özelliklerini on üç madde halinde sıralamıştır. Eserin hemen her sayfasında bol dipnotları vardır. Yer yer âyetlerin tercümesi hacmine ulaşan dipnotlu açıklamalarında genellikle Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Celâleyn, Medârik ve Hâzin tefsirleriyle güvenilir hadîs kitapları ve Arapça sözlükler, kaynak olarak kullanılmıştır. Burada âyetlerin tercümesinde tercih edilen mânâların kaynakları gösterilmiş, farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması amacıyla, açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir. Önemli konular hakkında fazla bilgi edinmek isteyenlere de mütercimin takdîrle yâd ettiği Elmalılı'nın "Hak Dini Kur'ân Dili" adlı tefsiri tavsiye edilmiştir. "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm", "Harfî" bir tercümedir. Karşılığı Kur'ân'ın metninde bulunmayan kelimeler, tercümeyle güzelleştirmek maksadıyla da olsa meâl alınmamış; önsözde de belirtildiği gibi mâziye müzâri, müzâriye mâzi; isme fiil, fiile isim mânâsı verilmemeye özen gösterilmiştir. Bu şekilde bir yandan elden geldiğince metne bağlı bir meâl ortaya konmak istenirken, öte yandan çok sık yer verilen parantez içi kelime ve cümleciklerle mânânın daha iyi anlaşılır olması amaçlanmıştır. Ancak bu ölçüde parantez içi uygulamasının gerekli olmadığını, bunun ifâdenin akıcılığını bozduğunu ve okuyucuyu yorduğunu söylemek mümkünse de, gerek bu ifâdelerin gerekse onlara ait dipnotlarının özellikle araştırmacılar için faydalı olduğu şüphesizdir. Eserin birinci cildinin sonuna, üç cildin konularını içine alan bir indeks eklenmiştir. Yıllarca süren bir emeğin, îman, sabır ve ilmî titizliğin ürünü olan "Kur'ân'ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm", Türkçe Kur'ân tercümeleri alanında yeni bir çığır açmıştır. Bu bakımdan yayımından sonra yapılan Türkçe Kur'ân tercümesi faaliyetlerinde kendisinden müstağni kalınmadığını ve *alanında henüz aşılammış eser* niteliğini koruduğunu belirtmek lâzımdır. Kitap ilk defa 1953'te İstanbul'da üç cilt halinde neşredilmiş daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır.⁴¹

Ülkemizde yapılan ilk meâl çalışmalarından olan Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı meâl, üç cilttir. İlk cildi 1952 yılında 440 sayfa;

⁴¹ Işık, Agm., c. VIII, s.218.

ikinci cildi 1953 yılında 420 sayfa; üçüncü cildi ise 1953'te 369 sayfa olarak İstanbul'da İsmail Akgün Matbaası'nda basılmıştır. Eser Arapça metni de içermektedir. Her cildin sonunda bir fihrist ve birinci cildin sonunda genel konulara ait bir fihrist vardır. Ahmet Sait Matbaası'nda ve sonuncusu da Milsan Basım Sanayi adlı basımevinde olmak üzere toplam 13 defa basımı yapılmıştır.⁴²

2. Kırk Hadîs ve Meâlleri⁴³
3. Fıkh-ı Ekber
4. Âkifnâme
6. es-Sekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Menâtıkı't-Türkiyye
7. Kara Günler ve İbret Levhaları
8. Zekâ Demetleri
9. Ülkü Edebiyatı
10. Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl
11. Mektepli Yavrularıma

Hasan Basri Çantay'ın *basılmamış eserleri* ise şunlardır:

Hasan Basri Çantay'ın henüz basılmamış çalışmaları da vardır. Tahminimize göre çoğu müsveddeler halinde olması gereken bu çalışmaların yayına hazırlanarak neşredilmesi, kültür hayatımıza önemli birkaç eserinin daha kazandırılmasına vesile olacaktır.

1. Dîvan-ı Lüğati't-Türk Tercümesi
2. Şifâyı Şerîf Tercümesi
3. Huccetullâhi'l-Bâliğa Tercümesi ve Şerhi
4. Türk Savları
5. Kalendernâme
6. İslâm'da Cihad ve İdman

⁴² Işık, Agm., c.VIII, s.219.

⁴³ Nevzat Aşık, "Hasan Basri Çantay'ın Hadisçiliği", *Merve* (Balıkesir İ.H.L. ve Anadolu İ.H.L. Yayın organı), Yıl 3, Balıkesir Mayıs-Haziran 1995, s.4-8. Yazar, makalesinde Çantay'ın tefsir çalışmalarında istifade ettiği hadislerle birlikte bu eseri de incelemiş, eserle ilgili bilgi verip ve birçok örnekler vererek değerlendirmesini yapmıştır.

7. Dokuz Derste Arapça ve Farsça Elifba

Ülkü Edebiyatı'nın sonundaki listede basılmak üzere kaydıyla, şu eserlerinin ismi yazılmıştır:

- a) Mânevîyat-ı Askerîye Dersleri
- b) Edebî Kâideler
- c) Gazetecilik Yüzünden
- d) Ticârî İkrâr
- e) İstimlâk⁴⁴

Hasan Basri Çantay'ın böyle kıymetli eserlerinin sayfalarda kalması, kitap dolaplarında ata yadigârı olarak saklanması, bir gün yok olup gitmeleri, doğru değildir. Millî kültürümüzü yakından ilgilendiren bu eserlerden hiç değilse önemlilerinin gün ışığına çıkarılması, milletimizin istifâde etmesi açısından faydalı olacaktır.

Çantay, basın hayatına girdiği günlerden başlayıp, ömrünün son günlerine kadar yazdığı makâlelerini, çeşitli yayın organlarında yayımlamıştır. Başta kendi çıkardığı Balıkesir, Karesi, Yıldırım ve Ses Gazeteleri olmak üzere; Zafer-i Millî, Türk Dili gazetelerinde; İstanbul'da yayınlanan Sebîlü'r-Reşâd ve 50'li yıllarda Ankara'da yayın hayatına giren İslâm dergileri olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda pek çok makâlesi yayımlanmıştır. Bu makâlelerin tefsir ile alâkalı olanları çeşitli çalışmalarda verilmiştir.⁴⁵

⁴⁴ Mücteba Uğur, *Hasan Basri Çantay*, T.D.V. Yay., Ankara 1994, s.66-68.

⁴⁵ Bkz. Sadık Erenbaş, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), KTÜ, Trabzon 2006, s.114.

1.2.1 Hasan Basri Çantay'ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm”i⁴⁶

1.2.1.1 Yazılış Gayesi

Kur’ân’ın tercüme edilmesi hususunda karşılaşılabilecek olası zorluklara uzun uzadıya değinen Hasan Basri Çantay, kendisinin neden böyle bir işe kalkıştığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Tibyân gibi, Mevâkib tercümesi gibi eski Türkçe eserler, hem bugünün dilinden ve tercüme tekniğinden uzak, hem de onlarda asılsız veya faydasız katmalar, kucak kucaktır. Bugünün nesli bunları anlamaz, anlayanlar bulunsa bile onlar zamanımızın rûhî ve hakîkî ihtiyaçlarını doyurmaya asla yaramaz. Şu son yılların imzalı imzasız Kur’ân tercümelerine gelince, bunlar da, ya Hak dinimizin temellerine bomba yerleştirmekten zevk alan garazkâr müsteşriklerin şeytânî tercümelerini ve bilinen meslek ve mektebini yahut dünyanın her hangi bir bucağındaki bazı zümrelerin, bize ve gerçeğe uymayan bâtil ve menfi mezhebini dile getiren propaganda eserleridir.”⁴⁷

Kendisinden önce yapılan tercüme çalışmalarına da değinen Çantay, bu tercümelerde pek çok eksikliğin olduğuna dikkat çekerek, bu eksiklikleri sıralamış, neden bir îzahlı meâl-i kerîme ihtiyaç olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Görüyoruz ki elde halkın da münevverlerin de hep birden aradığı faydayı temin edecek îzahlı meâl-i kerîm yoktur. Mevcutların da ya hem dili ve şivesi pürüzlü, hem gidişi münafık, ikiyüzlü; ya görünüşte dili oldukça akık, fikri ve mezhebi sapık, ya da dil yanı şöyle böyle usta malı, tetkik ve teknik tarafı hatâlı; ya dili çok zayıf, ilmi ve görünüşü bugünün ihtiyacına göre pek hafif; yahut dili düzgün, ilmî seviyelerden cidden üstündür.”⁴⁸

Müellif, gerek bu anlatılanlar vesilesiyle, gerekse müsteşriklerin bütün köylere varıncaya kadar, Türkçe İnciller vb. materyalleri dağıtmak sûretiyle, faaliyetlerini olanca hızıyla devam ettirmeleri sebebiyledir ki, tüm insanların zevk alarak ve istifâde ederek, bıkmadan yorulmadan okuyabilecekleri bir îzahlı meâl-i kerîmin vücûda getirilmesinin kat’î bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹

⁴⁶ Eserlerin metodu, baskısı vb. ile ilgili bilgilerde, Abdullah Yılmaz’ın, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm’indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Sakarya Üniv., 2007 adlı çalışmadan istifâde edilmiştir.

⁴⁷ Çantay, Age., c.1, s.6.

⁴⁸ Çantay, Age., c.1, s.6.

⁴⁹ Çantay, Age., c.1, s.6.

1.2.1.2. Metodu

Üç ciltten oluşan eserin hemen her sayfasında bol dipnotlar vardır. Yer yer âyetlerin tercüme hacmine ulaşan dipnotlu açıklamalarında genellikle klasik tefsirlerle, güvenilir hadîs kitapları ve Arapça sözlükler kaynak olarak kullanılmıştır. Burada âyetlerin tercümesinde tercih edilen mânâların kaynakları gösterilmiş farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması amacıyla açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir.⁵⁰

Eserin üslûbunu müellif, çalışmasının baş kısmında belirtirken, şunlara dikkat ettiğini açıklamaktadır:

a- Dilinin bugünün yaşayan dili olmasına,

b- Metin dışı kalması gereken îzahlarında hurâfelere ve hadîs diye zındık, münâfik, gâfil ve câhillere tarafından sonradan uydurulmuş bulunan sözlere asla yer verilmemesine,

c- En müteber tefsir kitaplarını ve onların da özlü taraflarını kaynak edinmeye,

d- Muhtelif mânâlardan en çok tercihe şayan olanlarını metne almaya, diğerlerini îzah kısmını teşkil eden noktalarda göstermeye,

e- Meâllerin tıpa tıp tercemeye âdetâ yaklaşmasına,

f- Karşılığı Kur'ân metninde bulunmayan kelimeleri sırf tercüme için tezyîn ve takviye kastıyla meâllere yamalamaktan, Allah'tan korkar gibi korkup çekinmeyi, yani meâllerin süslü olması temâyülünü metne tam sadakat görevine feda ettiğine,

h- Metinlerin hâricinde, ya müteber tefsirlerin pek kısa beyanlarını, yahut mânâların çok muhtasar açıklamalarını eklemeye mecburiyet gerekirse bunları ancak parantez içinde belirtmeye,

ı- Metinde âyetlerin meâllerini ve hâşiyelerde bunların açıklamalarını yazarken, her klişeye geliş güzel uymayarak daha evvel ve daha ziyade aklını ve fikrini Arap Dili'nin, Arap Lügati'nin derinlikleri içinde salmaya ve o derinliklerinden hakikat cevherini yakalayıp almaya,

⁵⁰ Çantay, Age., c.1, s.8.

i- Kur'ân-ı Kerîm'in maksatlarını hakkın vahyine mazhar olarak her mahluktan iyi anlamış ve anlatmış olan Sevgili Peygamberimizin bu sahaya ait sahih hadîslerini gözden geçirmeye, onları en sağlam vesikalar olarak ele almaya,

j- Kur'ân-ı Mübîn'in ihtivâ ettiği bütün kelime ve terkiplerin önünde sabırla dikkatle durmaya dilimizde bunların tam karşılıklarını bulmak hususunda imkân olunca çâresine başvurmaya,

k- Allah'ın Kelâmı ile fennin nazariyelerini birbirine karıştırmamaya; meâlleri okuyan her meslek erbabı kendi zevk ve ihtisâsına göre, mesûliyeti tabî şahsiyetine ait olmak üzere, nasibini bu ilâhî kaynaktan serbestçe almasına,

l- Meâllerin asıllarından nasıl çıkarılmış olduğunu bilmek ve bunları karşılaştırmak isteyen tetkik erbâbına kolaylık olmak üzere sıra numaraları koymaya, âyetlerin de kendi harfleriyle aynı eserde ve mahallerinde yer verilmesine ve meâllerin sırlarını da bu meâllerin teselsülüne bağlamaya çalışmıştır.

Meâli yazarken bu ölçütlere bağlı kalmak için büyük çaba sarfeden müellif, özellikle meâli anlaşılır kılmak için klasik tefsirlere sık sık başvurmuştur. Bu da yapılan çalışmanın üzerinden uzun süre geçmesine ve sonrasında sahasında günümüze kadar yapılan yüzlerce meâl olmasına rağmen, kendi konumunu korumasına ve ayrıcalığının devam etmesine büyük ölçüde etki etmiştir.

Çantay, bu çalışmasında Kur'ân'ın mânâsını en iyi ve anlaşılır şekilde aktarmak için, klasik tefsir kaynaklarından olabildiğince yararlanmaya çalışmış, ilâhî hitâbın tam karşılığına yakın mânâyı verebilmek için de, parantezli cümleler kurmaktan kaçınmamıştır.

1.2.1.3. Kaynakları Kullanımı

Hasan Basri Çantay'ın "Meâl-i Kerîm" adlı eseri incelendiğinde görülecektir ki, müellif, çalışmasının tamamında dikkati ve titizliği elden bırakmamış, dolayısıyla o gün için ihtiyaç duyulan Kur'ân-ı Kerîm çevirisinde aranılan özellikleri eserine yansıtmıştır. Bunu sağlamak belki onun uzun yıllarını almış, yılmak yorulmak bilmeyen gayretlerine mâlolmuştur. Her sahifesinde hatta her satırında onun bilgi birikiminin, tecrübesinin izleri vardır. Yani o birkaç kitabı bir araya getirerek, yeni bir eser oluşturma

kolaycılığına kaçmamış, aksine her satırına büyük emekler verilen muhteşem bir eser ortaya koymuştur. Dolayısıyla o, eserini hazırlarken, pek çok kaynaktan istifade etmiş, istifade ettiği kaynakları da dikkat ve titizlikle seçmiş, Ehl-i Sünnet çizgisinin dışına çıkmamaya özen göstermiştir.

Çantay, eserinin tefsir kısımlarında genelde kısa kısa açıklamalara yer vermiştir. Onun verdiği bu bilgiler, geniş hacimli tefsir kaynaklarının özeti niteliğindedir. Müellif, eserinin meâl kısmını oluşturma hususunda da, bu eserlerden oldukça istifade etmiştir.

Hasan Basri Çantay, eserinin pek çok yerinde kaynak, sayfa ve cilt numaralarını vererek îzâhlarda bulunmuştur. Örneğin; *Yunus Sûresi 91*. âyetin tefsirinde, “Tahrîru’l-Murâd” adlı Edirne Müftüsü ve Balıkesir Merkez Nâibi Hacı Mehmet Fevzi Efendi’ye ait eserin kaynağını matbaa, basım tarihi ve sayfa numarasıyla açıklamıştır.⁵¹ Pek çok âyetin îzâhında, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın tefsirine yaptığı işâretleri de yine açık bir şekilde kaynak olarak göstermiştir.⁵²

Bâzen de müellif nakil yaptığı eserin ismini vermekle yetinmiş, eserin kime ait olduğu hususunda bilgi vermemiştir. Örneğin, el-Misbahu’l-Münîr (Kâmûs-u Arabî)’yi kaynak olarak kullanmasına rağmen hiçbir yerde yazarını bildirmemiştir.⁵³

Müellifin eseri günümüz akademik kriterleri açısından değerlendirildiğinde her ne kadar eksik, hatâlı durumlar var gibi ise de, kendi dönemi göz önünde bulundurulduğunda, günün şartlarına uygun bir eser oluşturulduğu hususunda hiçbir tereddüt yoktur.

1.2.1.4. Sûrelerin Mekkî ya da Medenî Olduğunu Beyan Etmesi

Hasan Basri Çantay’ın sûreler hakkında yapmış olduğu açıklamalar daha çok Mekke’de mi, yoksa Medine’de mi indirildiklerine ve âyet sayılarının ne kadar olduklarına dâirdir. Sûreler hakkında yapılan teferruatlı açıklamalara ise nâdiren yer vermiştir.

⁵¹ Çantay, Age., c.1, s.322.

⁵² Çantay, Age., 1/245, 286-332, 2/477-478.

⁵³ Çantay, Age., 1/78, 83, 90,169, 244.

1.2.1.5. Hurûf-u Mukattaâ Hakkındaki Açıklamaları

Hasan Basri Çantay, eserinin üç yerinde “Hurûf-u Mukattaâ” ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bunların ilki, Bakara Sûresi’nin birinci âyetinde yapılan îzâhattır. Müellif, sûrelerin başlarında görülen harflere, “Hurûf-u Mukattaâ” veya sadece “Mukattât” denildiğini ifâde ettikten sonra, müfessirlerin bu konuda pek çok görüş beyan ettiklerini zikrederek, bu harflerin *Cenab-ı Hak’la Sevgili Peygamberi arasında birer şifre* olduğunu dile getirmiştir.⁵⁴

Yâsin Sûresi’nin başında yaptığı açıklamada müellif, sûre başlarında bulunan Hurûf-u Mukattaâ’nın anlamları hakkında selefin görüş beyân etmediklerini, konu hakkındaki bilgiyi Allah’ın ilmine havale ettiklerini ve kendisinin de şimdiye kadar bunlarla ilgili şu veya bu mânâları olduğuna dair, tefsirlere iltifât etmediğini ve etmeyeceğini açık bir şekilde beyân etmiştir. Ancak Yâsin Sûresi’nin ilk âyeti hakkında oldukça güvenilir bazı rivâyetlerin olması sebebiyle bu rivâyetleri de zikretmeden geçememiştir.⁵⁵

1.2.1.6. Baskıları

Hasan Basri Çantay’ın ismini, kültür ve bilim tarihine yazdıran en önemli eseri olan, “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm”, Cumhuriyet Dönemi Kur’ân çalışmaları içerisinde geçen bunca yıla rağmen hâlâ önemini koruyarak aşılammış bulunmakta, kendisinden sonra yazılan meâller için bir örnek ve rehber olma özelliğini korumaktadır.⁵⁶

Eser, 1256 sayfa olup İstanbul’da 1952-1953 tarihlerinde yayımlanmış en ciddî çalışmadır. Halkımız tarafından hüsn-ü kabûl görmüş ve 1957-1958, 1959, 1962, 1965, 1969, 1972-1973, 1974, 1980 yıllarında peşpeşe basılmış bu eserin 1984 tarihinde 13. baskısı yapılmıştır. Son olarak 16. baskısı, 1992 yılında yapılmıştır.

⁵⁴ Çantay, Age., c.1, s.13.

⁵⁵ Çantay, Age., c.2, s.779.

⁵⁶ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (Sad. M. Ali Yekta Saraç), Risâle Yayınları, İstanbul 2005, c.1, s.7-8.

1993 yılında Risâle Yayınları tarafından biri üç, diğeri bir cilt olmak üzere iki farklı baskısı yapılmıştır. Üç ciltlik baskıda yeni olan, dizgi ve sayfa düzeni iken; tek ciltlik baskıda, tefsir bölümü atılarak eser standart meâl formuna dönüştürülmüştür.⁵⁷

M. Ali Yekta Saraç, Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eserini günümüz diliyle sâdeleştirmiş, "Sunuş" başlığı adı altında, eserle ilgili görüşlerini, dört madde hâlinde beyân etmiştir. Ona göre eserin kendisine has imlâ ve iç düzen hususiyetlerinin olması, günümüzde kullanılması terkedilmiş bazı kelimelerin bulunması, okuyucunun eserden istifâdesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeptendir ki Saraç, okuyucunun daha fazla istifâde edebilmesi için eserle ilgili olarak birtakım yenilikler ve değişiklikler yapmıştır.

Meâl kısmında çok sınırlı değişikliğe gidilmiş, dipnotların eskiyen dili ise, anlaşılır ve açık bir hâle getirilmiştir.

Saraç tarafından esere bir takım ilavelerde de bulunularak, bunlar (*) işâretleriyle gösterilmiştir. Bu notlandırmalarda, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'ân Dili", Sâbûnî'nin "Safvetü't-Tefâsir" ve Vehbe Zuhayli'nin "Tefsîru'l-Münîr" isimli eserlerinden istifâde edilmiştir.

İç tasarımı tamamen değiştirilmiş olan eserde, Kur'ân'ın metni, meâli ve meâlin îzâhlarının beraberce görülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁸ Çantay'ın Kur'ân ilimleriyle ilgili eserinde dikkat ettiği hususlar, çeşitli çalışmalarda ele alındığı için, o konuya girmeyeceğiz.⁵⁹

⁵⁷ Düccane Cündioğlu, "Matbu Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu", 2. *Kur'ân Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, Ankara 1996, s.200.

⁵⁸ Çantay, Age., (Sad. M. Ali Yekta Saraç), c.1, s.7-8.

⁵⁹ Abdullah Yılmaz, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm'indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Sakarya Ün., 2007.

1.3. HASAN BASRİ ÇANTAY’IN MEÂLİ’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde diğer meâller arasında mümtaz bir yere sahip olan Hasan Basri Çantay’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” isimli eseri, çeşitli özellikleri ile Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbuna yaklaşımda büyük başarı örneği sergilemiştir. Bilindiği gibi, hem ilmî hem de edebî bir seviyeyi gerektiren; hem din ilimlerine vukûfu hem de dilin inceliklerinin farkında olmayı icâp ettiren meâl çalışmaları, Cumhuriyet’ten günümüze kadar artarak devam etmiştir. Çantay’ın bu eserinin aşılamamış olması, kendisinden sonra yazılan meâller için bir örnek ve rehber olma özelliğini koruması sebebiyledir ki, meâl çalışması yapan hemen hemen herkes, bu eserden müstağnî kalamamıştır.⁶⁰ Sonraki dönemlere örnek olan bu eser hakkında, farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamız esnasında eser hakkındaki değerlendirmeleri inceledik. Bunu yaparken de öncelikli olarak, Ali Fikri Yavuz, Orhan Karmış ve Sâlih Akdemir gibi meâl üzerinde çalışmış bilim adamlarının, eserin değişik yönleriyle ilgili olarak yapmış oldukları tenkitlere ve değerlendirmelere öncelik verdik.

1.3.1. Eser Hakkında Yapılmış Bazı Değerlendirmeler⁶¹

Eserin eski baskılarında, âyet meâlleri kısa olduğundan, bazen kastedilen mânâ anlaşılmıyor, dipnotlara müracaat ediliyor, dipnotu yoksa kapalı kalıyordu. İzahların dipnot olarak verilmesi zaman kaybına sebep olmakta ve okuyucuyu yormaktaydı. Meâller metinle bir arada olmadığından âyetleri meâllerle karşılaştırmak zor oluyordu.⁶² Eser, üç cilt olduğundan, kullanılışı kolay değildi. İncelediğimiz baskısında bu eksikliklerden bazısı giderilmiş durumdadır. Ama meâl hâlâ 3 cilt ve bu durum da istifâdeyi zorlaştırmaktadır.

Mücteba UĞUR, “Hasan Basri Çantay” adlı eserinde, “Meâl-i Kerîm”le ilgili yapılan tüm tenkitlerin bir değerlendirmesini yapmış, bu yöndeki eleştirilerine şöyle cevap vermiştir:

⁶⁰ Çantay, Age., c.1, s.7-8.

⁶¹ Eserler hakkındaki değerlendirmelerle ilgili bilgilerde; Abdullah Yılmaz’ın, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm’indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Sakarya Ün., 2007 adlı çalışmasından istifâde edilmiştir.

⁶² Ali Fikri Yavuz, *Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi*, (Önsöz), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1979.

“Hasan Basri Çantay, sûre ve âyetlerdeki ifâde güzelliğini âyetler arasındaki bağları, kelimelerin dizilişindeki akıcılığı, aralarındaki âhenk ve uyumu çeviriye yansıtmak için elinden geleni hakkıyla yapmıştır. Bu, bir anlamda Kur’ân-ı Kerîm’e has bir özellik olan i’caz hususiyetlerinin, imkân ölçüsünde meâllerde gösterilmesine çalışmaktan ibarettir. Bunun içindir ki, “Meâl-i Kerîm”, isminden de anlaşılacağı üzere, açıklamalı tercüme tarzında bir eserdir. Âyetlerin meâllerine, yerine göre kısa, gerektiğinde ise uzunca açıklamalar eklenmiştir. Söz konusu açıklamaların teknik zorunluluk gereği dipnotlar şeklinde verilmesi ve bütün kitaba şâmil olmayışı, gerçekten önemli bir sakıncadır. Bu sakınca, eseri okurken zaman kaybına yol açmaktadır. Meâllerin metinle bir arada olmayışından doğan, aslıyla karşılaştırmak güçlüğü de buna eklenebilir. Daha çok teknik zorunluluklardan kaynaklandığı söylenebilecek bu sakıncanın, eserin bütününe gölge düşürecek boyutta olmadığı kolayca söylenebilir.”⁶³

Uğur, eserin hacmi, kâğıdı ve baskısı ile ilgili yapılan eleştirilere de şöyle cevap vermiştir: “H. Basri Çantay, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı gibi yıllar süren savaşların içinde güçlükler ve yokluklarla pişerek yetişmiş bir kişiliğe sahiptir. Savurganlığa karşıdır. Eserinin düşük kaliteli bir kağıda basılıp, ucuza mâl olmasını tercih etmiştir. Ucuza mâl olması ise, ucuza satılmasını sağlayacaktır. Geçim sıkıntısı içinde kitap almaya imkânları elvermeyen halkın, özellikle öğrencilerin, nisbeten az bir bedelle eseri elde etme imkânına kavuşmaları için olacak ki, lüks ve pahalı baskıdan kaçınılmıştır.”⁶⁴

Diğer yandan, Orhan KARMIŞ’a göre, Hasan Basri Çantay’ın meâlinde, Türkçe’yi mahâretli bir tarzda kullanmasına rağmen, az da olsa kulağa hoş gelmeyen, ifâde tarzını zorlayan bazı tâbirlere de rastlanmaktadır. Kehf Sûresi’nin 50. âyetinde “Bedel” kelimesine karşılık olarak, İtalyanca bir kelime olan “Trampa” kelimesinin kullanılması buna örnektir. Yabancı asıllı ve biraz da argo kokan bu kelime yerine, daha uygun ve nezih bir tâbir kullanabilirdi. Kaldı ki, “...Zalimler için ne kötü trampadır bu!” ifâdesi, müfessirlerce âyetin tefsîri münâsebetiyle söz konusu edilen, önemli görüş ve tevcihleri de kapsamamaktadır.⁶⁵

⁶³ Uğur, Age., s.92-93.

⁶⁴ Uğur, Age., s.92-93.

⁶⁵ Orhan Karmış, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türklerin Tarih Boyunca O’na Hizmetleri*, 50. yıl, Ankara 1973, s.94.

Mücteba Uğur, bu eleştirilere şöyle cevap veriyor: “Tevbe Sûresi’nin 98. âyetindeki “Mağramen” sözcüğüne verilen “Angarya” karşılığı da buna eklenebilir. Bunlar, Çantay’ın mahâretle kullandığı Türkçe’ye, meâllere yakışmayan karşılıklardır. Hem yabancı asıllı, hem de argo kokan bu kelimeler yerine, kulağa daha hoş gelen Türkçe kelimeler bulunsaydı, elbette fazlasıyla uygun düşerdi. Ancak işâret etmek gerekir ki “Meâl-i Kerîm”de bu şekilde kulağa hoş gelmeyen, üstelik yabancı kökenli olan, dahası argoya kaçan bir üçüncü kelime bulmak hayli müşkildir. O iki kelimeyi ise, herhalde yerlerine başka Türkçe kelime bulunamadığı için değil, sanırız halk arasında fazlaca kullanıldıklarından dolayı meâline almış olmalıdır. Binlerce fasih kelime içinde, kullanılmaması daha uygun düşecek iki kelimenin bulunuşu ise, pek fazla kusur oluşturmayacaktır.”⁶⁶

“Meâl-i Kerîm”e içerik yönünden yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise, Sâlih Akdemir’e aittir. Akdemir’e göre, Çantay’ın meâli, önsözünde ifâde ettiği şartları gerçekleştirmekten uzaktır. En çok eleştirilmesi gereken yönü, dili olmalıdır. Yazar, Allah Kelâmı’nı mümkün olduğunca doğru tercüme edeyim derken, Türk Dili’ne uygun düşmeyen bazı ifâdeler kullanmaktan kurtulamamıştır.⁶⁷

Bu eleştirilere de Mücteba Uğur şöyle cevap veriyor: “Meâl-i Kerîm’e dil yönünden söylenebilecek son söz, Orhan Karmış’ın nakledilen sözü olabilir. Bunun dışındaki her söz, iddiâ veya zandan öte gitmez. Oysa iddiâ, ilim değildir. Gerçeği de hiçbir zaman yansıtmaz. Zan da, ilim değildir. O da, gerçeği aksettirmez. Üstelik kimi zanlar, vebal getirir. Çantay, öz Anadolu Türkçesi ile konuşur ve yazardı. Ayrıca yıllarca edebiyat öğretmenliği yapmış olması ona Türkçe’yi hârikulâde bir biçimde kullanma yeteneği kazandırmıştı. Yazılarında akıcılık ve sâdelik göze çarpar. “Meâl-i Kerîm” dışındaki eserlerinde, bu özellik açıkça belli olmaktadır. “Meâl-i Kerîm”de ise, metne sâdik kalmayı ön plana almıştır. Tek bir harfin mânâsını bile çevirilerine yansıtmaya çalışan Çantay, Kur’ân’daki bedî’, beyân özellikleriyle birlikte, söz güzelliklerini ifâde edebilmek için büyük gayret göstermiştir. Âyetlerdeki kelimeler arasındaki âhenk ve uyumu, üslûp özelliklerini çeviride göstermeye çalışmak, Çantay’ın başlıca hedefi olmuştur. Bu yöntemler, çevirilerini, az da olsa alışılmışın dışına

⁶⁶ Uğur, Age., s.94.

⁶⁷ Akdemir, Age., s.51-59.

çıkarmıştır. Ancak bunlarda hataya düştüğü, hele hele Türkçe'ye ters düşen ifâdelerden kurtulamadığı asla söylenemez.⁶⁸

Hasan Basri Çantay'ın eserindeki tercüme metodu hakkında bir çalışma yapan İbrahim Hilmi Karşlı da eserle ilgili özetle şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Eserde esas itibariyle harfî tercüme usûlü kullanılmıştır. Ancak bu tür çeviri tarzına birtakım eleştiriler yapılmıştır. Bunlar:

1. Harfî tercüme, eserin aktarıldığı dildeki tercümesini anlaşılmasız hâle getirmektedir.

2. Her ne kadar kaynak metnin üslûp ve edâsını korumak amacı güdülse de, bu mümkün olamamaktadır.⁶⁹

3. Kaynak dildeki kelimelerin, her yönden, tercüme edilen dildeki karşılıklarını bulmak mümkün olamamaktadır. Bunun sebebi ise, her dilin kendine özgü bir düzeni öngörmesi, dış gerçeği ve evreni kendine has bir biçimde yorumlayıp, parçalara ayırması ve kavramlaştırmasıdır.⁷⁰

Bununla beraber dilde akıcılığı sağlamak ve anlaşılabilirliği temin etmek maksadıyla, Türkçe cümle yapısı esas alınmıştır. Tercümede çok sayıda parantez ve açıklayıcı dipnot bulunmaktadır. Şüphesiz ki bunlar, Kur'ân mesajının daha iyi anlaşılmasında katkı sağlamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, aynı zamanda bunlar, okuyuşta akıcılık ve anlaşılabilirliğin önünde engel oluşturmaktadır. Fiillerin zaman kiplerinin aslına uygun bir şekilde tercüme edilmesi konusunda büyük titizlik gösterilmiş, fiil bablarının mânâ özellikleri, tercümeyle yansıtılmaya çalışılmıştır. Eser, belirli Kur'ân tefsirlerinden istifade etmektedir. Bunlar da daha ziyade, Ehl-i Sünnet anlayışına sahip insanların yayıldığı çevrelerde kullanılan kaynaklardır. Mütercimmin eserinde Türk dilini başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Fakat eserde geçen bazı kelimeler, günümüz Türkçesi'nde kullanılmamaktadır. Buna ilave olarak diğer bazı Türkçe kelimeler de

⁶⁸ Uğur, Age., s.95-96.

⁶⁹ Melih İzzet Devrim, *Edebî Tercüme, (Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi)*, (Haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, s.14.

⁷⁰ Berke Vardar, "Dilbilim Açısından Çeviri", *Türk Dili*, 67, (Temmuz 1978), s.322.

mânâ içeriği itibâriyle değişmiştir. Bu sebeple eser, günümüzde yapılacak yeni baskılarında, Türkçe açısından gözden geçirilerek yayınlanmalıdır.⁷¹

Çalışmamızın son kısmında, tarafımızdan genel bir değerlendirme yapılmıştır.

⁷¹ İbrahim H. Karlı, “Hasan Basri Çantay’ın Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’deki Tercüme Metodu”, *EKEV Akademi Dergisi*, 13, Yıl 6, Erzurum 2002, s.153-182.

1.3.2. Eserin Tercüme Yönüyle Değerlendirilmesi

Meâllerdeki bütün tercüme hatalarını tek tek göstermek güç, hatta bu çalışmanın amacı, boyutları ve sınırları açısından düşünüldüğünde gereksiz ve imkânsızdır. Çalışmamızı hatalar galerisi haline getirmek de istemiyoruz. Bundan daha önemli olan, problemlerin çözümü yolunda sağlam bir bakış açısı ve zihniyet ortaya koymaktır. Önerdiğimiz bakış açısı tezimizin sonraki safhalarında çok daha belirgin olarak ortaya konacaktır.

Bu kısımda meâlde rastladığımız ve yukarıda ifâde etmeye çalıştığımız tercüme hatalarına örneklerle kısaca değinmeye çalışacağız. Bunu yaparken de, ilgili tüm örnekleri alt alta sıralamak yerine, kısaca ilgili bazı çeviri örneklerini vereceğiz. Sonrasında ise değerlendirmelerde bulunacağız.

1. Çokça Parantez Kullanılması

“Kadir gecesinin (o büyük fazl-u şerefini) sana bildiren nedir?” (*Kadr*, 2). (Çantay),

“Bilir misin o kadir - kıymet gecesi nedir?” (İslamoğlu).

“Şüphesiz ki o, saat(in) ilmi, (kendisiyle bilinenlerden)dir.” (*Zuhrûf*, 61). (Çantay),

“İyi bilin ki o (Kur’ân), Son Saat’in (geleceğine) ilişkin tarifsiz bir bilgi kaynağıdır. Şu halde bu konuda asla şüpheye düşmeyin ve bana uyun. İşte bu, dosdoğru yoldur!” (İslamoğlu).

Mânânın net bir biçimde anlaşılması için elden geldiğince parantez içi kullanılmamalıdır. Parantez içinin çok kullanımı aslında okuyucuyu anlamıyor yerine koymaktır. Diğer yanda, parantez içiyle birlikte çevirinin mânâsı, anlaşılmaz bir hâl almaktadır. İslamoğlu, çokça parantez kullanmama husûsuna bazı çevirilerinde dikkat ederken, bazı çevirilerinde ise dikkat etmemiştir.

2. Devrik Cümle Kullanımı

“İşte zulmetmeleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evleri...” (*Neml*, 52). (Çantay),

“Bak işte onların mekânları... İşledikleri zulümler yüzünden viran ve ıssız kalmış!” (İslamoğlu).

Eğer kurallı cümle kullanarak daha etkili bir anlatım yapılacaksa, devrik cümle kullanımına gidilmemelidir. Zira halk arasında ve konuşulan Türkçe’de devrik cümle kullanımı fazla yaygın değildir. Bazı yerlerde, iki yazar da aynı hataya düşmüşlerdir.

3. Türkçe’de Kullanılmayan Bazı İfâdeler

“Nihâyet Rabbine: “Bunlar günahkârlar *gürûhudur*” diye dua etti.” (*Duhân*, 22). (Çantay),

“Olan oldu, o (da) Rabbine şöyle şikâyet etti: “İşte bunların günaha batmış bir toplum olduğu kesinleşmiştir.” (İslamoğlu).

“Gözünü aç! Onlar muhakkak ki fesatçıların ta kendileridir. Fakat *şuurlarını işletmezler*.” (*Bakara*, 12). (Çantay),

“Aman dikkat! Kesinlikle onlar fesatçıların ta kendileridirler. Ama bunun farkında dâhi değiller.” (İslamoğlu).

“Kim bu (dünyâ)da kör olursa o, âhirette de ködür, *yolca da daha şaşkındır*.” (*İsrâ*, 72). (Çantay),

“Ne ki, bu dünyada (kalp) gözü kör olan kimse, âhirette de kör olacak. Öyle ki, yolunu büsbütün kaybedecektir.” (İslamoğlu).

Çantay bu örneklerde, “Gürûh”, “Şuurlarını işletmezler”, “Yolca da daha şaşkındır” ifâdelerini kullanmıştır. Fakat bu ifâdelerin, günümüz Türkçesinde karşılığı yoktur. Bu ifâdelere İslamoğlu daha iyi karşılıklar bulmuştur. Bu da Çantay’ın zamanında kullanılan bazı ifâdelerin bugün kullanılmadığını, dilin canlı bir organizma olduğuna dâir semantik bir kâide olduğunu gösterir.

3. *Istılâhi Anlamı Olan Kelimelerde Anlam Daralması*

“... Allah yolunda *cihâd eden* kimse...” (*Tevbe, 19*). (Çantay),

“...Allah yolunda *elden gelen gayreti göstermekle*...” (İslamoğlu).

“... Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla *savaşanların*...” (*Tevbe, 20*). (Çantay),

“...*Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla her türlü çabayı gösterenler*...” (İslamoğlu).

“... Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla *cihâd edin*.” (*Tevbe, 41*). (Çantay),

“...*Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla olanca gücünüzü sarf edin*...” (İslamoğlu).

Kur’ân’daki “*Cihâd*” ve “*Kitâf*” (Savaş) kavramları, anlam kapsamı dikkate alınmadan bazı yerlerde *cihâd*, bazı yerlerde ise *savaş* diye çevirilmiştir. Dînî literatürde kullanılan *cihâd* ve günümüzde anlaşılan *savaş* kelimeleri farklı şeyler ifâde etmektedir. Daha da önemlisi, “*Cihâd*” kavramının yerine, “*Savaş*” kavramının kullanılması anlam daralmasına sebebiyet vermektedir. İslamoğlu ise bu kelimeleri, belki Batılıların eleştirilerine maruz kalmamak için, belki de bu kelimelerin günümüzde anlam kaymasına uğraması sebebiyle “*Gayret ve çaba harcamak*” olarak çevirmiştir. “*Cihat*” bir kavramdır. Kavramlar üzerinde çalışmak, kaotik bir zemine kayabilir. Bizce, bu tür kelimeler mâruz kaldıkları anlam sapması sebebiyle, -“*Cihâd*” örneğinde olduğu gibi- ya olduğu şekiyle korunmalı veya kelimeler -“*Savaş*” kelimesindeki gibi- olumsuz izlenim kazandıysa, daha uygun bir çeviri yapılmalıdır.

4. *Yapılan Çevirinin Mânâsı İle Diğer Âyetlerin Mânâsının Çelişmesi*

“Ey İman Edenler! Birbirinizin mallarınızı haram sebeplerle yemeyin. Meğerki (o mallar) *sizden karşılıklı bir rızadan (doğan) bir ticâret (malı) ola*. Kendilerinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, sizi çok esirgeyicidir.” (*Nisâ Sûresi, 29*). (Çantay),

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya da dayansa, birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. -Tabi ki (meşru) ticaret hariç.- Ve kendinize kıymayın. Çünkü Allah, sizin için bir rahmet kaynağıdır.” (İslamoğlu).

İslam borçlar hukukuyla ilgili olan, Nisa Sûresi'nin 29. âyetinin anlamı tercüme edilirken, diğer âyetlerin anlamlarına aykırı şekilde tercüme edilmiştir. Bu çeviride, gayri meşrû şekilde kazanılan bir malın, karşılıklı rızayla yenilebileceği gibi bir mânâ çıkmaktadır. Okuyucunun zihninde ilk oluşan mânâ budur. Çantay'la mukâyese edildiğinde İslamoğlu'nun çevirisi, mânâ yönünden daha uygundur.

Tercüme açısından ise, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tercümesi daha isâbetlidir: “Ey İman Edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”

5. Çeviride, Edatın İfâde Ettiği Mânâları Göz Önünde Bulundurmak

“... İşte Allah, âyetlerini, böylece insanlara açıklar. *Tâ ki* korunsunlar.” (*Bakara*, 187). (Çantay),

“...Allah âyetlerini insanlığa böylece açıklıyor ki, sorumluluk bilincini kuşanabilsinler.” (İslamoğlu).

Kur'ân'da “لَعَلَّ” edatı, hem ta'lil hem tereccî ifâde eder. Çantay, meâlinde, bu mânâları bazen vermemiş, bunun yerine sadece tereccî veya sadece ta'lil mânâsı vermiştir. Burada ise Çantay, *sadece ta'lil* anlamı vermiştir. Bu da, anlam daralmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde İslamoğlu da, *sadece ta'lil* mânâsıyla yetinmiştir.

İbn Aşûr iki mânâyı da gözeterek şu mânâları vermiştir: “Allah insanların kendisine karşı gelmekten korunmalarını istediği için, onlara âyetlerini açıklıyor. Umulur ki, emredilen şeyleri istenildiği şekilde yerine getirirler.”⁷²

6. Vurguların, Çeviriye Başarılı Yansıtılmaması

“Allah îmânınızı zâyî edecek değildir.” (*Bakara*, 143). (Çantay).

“Allah sizin imanda ısrarınızı kesinlikle zâyî etmeyecektir.” (İslamoğlu).

⁷² İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru't-Tunusiyye, Tunus 1990, c.2, s.186.

Doğrusu: “Allah îmânınızı aslâ zâyî edecek değildir.” şeklindeki te’kitli hâlidir. İslamoğlu’nda bu vurgu bulunmakla beraber, yazar, metinde olmayan “İsrar” kelimesini, metne sokmuşmuştur.

“Allah bir kavme *hidâyet ettikten sonra*, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirinceye kadar, onları(n) sapıklığına (hük)m edecek değildir.” (*Tevbe, 115*). (Çantay),

“Hem Allah hiç bir topluluğu, -(akıl, fitrat ve irade ile) *doğru yolu gösterdikten sonra (bile)*- korunup sakınacakları şeyleri kendilerine bütünüyle açıklamadıktan sonra, sapıklıkla suçlamaz.” (İslamoğlu).

Burada İslamoğlu, -Esed’in çevirisinde de olduğu gibi- ilgili vurguyu çeviriye yansıtmıştır.

“Senin Rabbin, -Ahâlisi (Hem nefislerini, hem yekdiğerini) ıslah edip *dururken de*- o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helak edecek değildi ya.” (*Hud, 117*). (Çantay).

“Senin Rabbin, halkı (birbirlerine karşı) doğru dürüst davrandığı sürece, (sadece) sapık inançları yüzünden, uygarlıkları helâk etmez.” (İslamoğlu).

Burada ise, Çantay vurguya dikkat ederken; İslamoğlu, vurguyu ön plana çıkaran bir çeviri yapmamıştır.

Arapça’da nefy edatından sonra gelen “كَانَ” ile harf-i cer, mânâyı kuvvetlendirmek için gelir. Çantay’ın bazı tercümelerinde bu vurguları görememekteyiz.⁷³

7. İmlâ Kurallarının Gerektiği Yerde Doğru Kullanılması

“Onları (Habîbim), pek acıklı bir azap ile muştula!” (*Âl-i İmrân, 21*). (Çantay),

“Allah’ın mesajlarını tanımayan, peygamberleri haksız yere öldüren ve insanlara fedakâr olmayı öğütleyenlerin kanına girenleri, yürek yakan bir mahrumiyetle müjdele!” (İslamoğlu).

⁷³ Bkz. *Bakara Sûresi, 2/8*.

İmlâ kuralları, gerektiği yerde, eksiksiz kullanılmalıdır. Burada bulunan alay üslûbu, meâle yansımamış durumda. “Muştula!” ifâdesi yerine, “Müjdele!”; âyet meâli sonundaki ünlem işâreti yerine, Türkçe’de alay etmeyi yansıtacak olan (!) (parantez içi ünlem işâreti) kullanılmalıdır. İslamoğlu, “Müjdele!” ifâdesini kullanmış olmasına rağmen, o da imlâ kuralını uygulamamıştır.

8. Aynı Kelimeye, Farklı Yerlerde Farklı Mânâlar Vermek

Nisa Sûresi 12. âyette, “*Kelâle*” ye (Babası ve çocuğu olmayana⁷⁴) mirasçı olan kardeşleri ifâde ederken; mutlak olarak erkek ve kız kardeş; *Nisa Sûresi 176. âyette* ise, Kelale’ye mirasçı olan kardeşlerle ilgili çevirisinde ana-baba bir veya sadece baba bir kız kardeş ifâdesini kullanmıştır. Bu durum da çevirinin eksik veya tutarsız olduğunu göstermektedir.⁷⁵ İslamoğlu ise, *Nisa Sûresi 12. âyette* ve *Nisa Sûresi 176. âyette* “*Kelâle*” için, “Birinci dereceden bir mirasçı” ifâdesini kullanarak, aynı kelimeye aynı mânâyı vermiştir.

Çantay, “*Meyte*” kelimesine; *Bakara 173’te*, ölü/murdar hayvan; *Maide 3’te*, ölü (Dipnotta: Boğazlanmayarak ölen hayvan eti); *En’am 145’te*, ölü; *Nahl 115’te*, ölü hayvan demiştir. İslamoğlu ise, *Bakara 173’te*, leş (Dipnotta: Boğazlanmadan herhangi bir sebeple ölen hayvan, (meyte) leş); *Maide 3’te*, ölü hayvan; *En’am 145’te*, leş; *Nahl 115’te*, leş çevirisi yaparak, Çantay’a nazaran daha tutarlı bir yol izlemeye çalışmıştır..

9. Kapsamı Dar Olan Kavramları, Geniş Kapsamda Kullanmak

“Namuslu, (kötülüklerden) habersiz mü’min kadınlara (iftirâ) atanlar, dünyada da, âhirette de lânetlendiler.” (*Nur, 23*). (Çantay),

“Şu kesin ki, iffetli ve inanmış kadınlara -Dalgınlık ve dikkatsizlik etmiş olsalar dâhi- iftira atan kimseler, dünya ve ahirette, Allah’ın rahmetinden dışlanacaklar. Üstelik onlar korkunç bir terkedilmişliğe mahkûm olacaklar.” (İslamoğlu).

⁷⁴ Bkz. *Nisâ Sûresi*, 12, 176.

⁷⁵ Aynı durum için Bkz. *Nur Sûresi*; 4, 6, 23. ayetlerindeki “*Yermune*” ifâdesinin çevirisi.

Zinâ kelimesini zikretmeksizin sadece iftira etmek şeklindeki çeviri yanlıştır. Sadece iftira demek yeterli değildir. Çünkü burada, iftira çeşitlerinden herhangi biri kastedilmemektedir. Burada kastedilen, *zinâ iftirası*dır.

10. *Meâlde, Arapça'dan Arapça'ya Çeviri*

Kur'ân'da geçen “*Takvâ*” ve “*Muttakîn*” gibi ifâdeleri Türkçe'ye çevirmeden, latinize ederek aynen aktarmıştır. Bazı yerlerde ise, dipnotta kısaca açıklama yapmıştır.⁷⁶ İslamoğlu ise bu kelimeleri, “Sorumluluk Bilinci” vb. kelimelerle ifâde etmeye çalışmıştır. Bu konuya ikinci bölümde değinilecektir.

11. *Anlamlarında Vurgu Farklılığı Olan Kelimelere, Aynı Mânâyı Vermek*

Örnek olarak *Bakara Sûresi 40 ve 41. âyetlerde* peş peşe geçen, “*Rehbet*” ve “*İttikâ*” ifâdelerine, sadece “*Korkun*” mânâsı verilmiştir. Burada Muhammed Esed'in ittikâ için kullandığı “Sorumluluk Bilinci” veya Hüseyin Atay'ın kullandığı “Saygılı olma” çevirisi daha uygun olur kanaatindeyim. Bunun delili, *Nur Sûresi 52. âyette*, önce “*Haşyet*”, sonra “*İttikâ*” kelimelerinin kullanılmasıdır. Bu da kelimelerin birbirleriyle irtibatlı, fakat teknik olarak farklı olduğunu gösterir. Ayrıca Çantay, çoğu yerde “*Korkmak*” mânâsını kullandığı “*İttikâ*” kelimesini, burada “*Sakinin*” diye çevirmiş, “*Haşyet*” kelimesine “*Korkmak*” mânâsı vermiştir. Kur'ân'da lüzumsuz hiçbir kelime yoktur. Çeviride buna dikkat etmek gerekir.⁷⁷

İslamoğlu ise, *Bakara 40, 41. âyetlerde* geçen, “*Rehbet*” kelimesine “*Kaygınızın merkezinde Ben olayım*”; “*İttikâ*” kelimesine ise “*Sorumluluğunuzun merkezinde Ben olayım*” ifâdelerini kullanmıştır. Bu çeviri tam istediğimiz paralelde olmasa da en azından İslamoğlu, iki farklı kelimeye aynı mânâyı vermemeye dikkat etmiştir.

Suat Yıldırım'ın, Kur'ân Tercümelere dersinde, Çantay'ın meâliyle ilgili, dikkatimize sunduğu, daha sonra tebliğ olarak yayımlanan değerlendirmesinden bazı noktalara, burada değinmek isteriz⁷⁸:

⁷⁶ Bkz. *Bakara Sûresi*, 2/66, 177...vb. Bu ifâdeler, “*Muttakîn*” ve “*Muttekin*” şeklinde 49 yerde geçmektedir.

⁷⁷ *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2007, c.2, s.309.

⁷⁸ Suat Yıldırım, “Türkçe'nin İmkânlarını Kullanma Yönünden Kur'ân Meâlleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2007, c.2, s.325.

12. Çeviride, Öğrenilen (Miş'li) Geçmiş Zaman Kipine Dikkat Etmek

Arapça'da, "öğrenilen zaman kipi" bulunmaz. Bu anlam, ancak siyaktan ve muhtevâdan çıkarılabilir. Bunun aksine Türkçe'de bu mânâyı ifâde eden başlı başına bir zaman kipi mevcuttur. Bunu gereği gibi kullanmak, okuyucular için oldukça câzip gelecek, bu sayede okuyucu, Kur'ân'ın ihtivâ ettiği bir kısım mânâlara, daha mükemmel şekilde nüfûz etme imkânı bulacaklardır. Çantay meâlinde çoğu zaman kullanılan bu imkânın, bazen kullanılmadığını görmekteyiz. Mesela:

Tâhâ 71: "(Firavun) dedi: "Ben size izin vermeden, ona îman mı ettiniz? Şüphesiz ki o, size sihri öğreten *büyüğünüzdür.*" (Çantay),

"(Firavun): "Demek siz, benden izin almadan ona inandınız ha?" dedi; "Öyle anlaşılıyor ki, size sihri öğreten baş *ustanız bu olmalı.*" (İslamoğlu).

Halbukî Firavun, bu bilgiye tecrübesine dayanarak ulaşmış değildi. Bilakis neticenin ortaya çıkmasından sonra zan ve tahmîni ile bu sonucu çıkarmıştı. Türkçemizde, kişinin görmediği veya kendisince kesin olmayan bir durumun, öğrenilen geçmiş zaman kipi ile ifâde edilmesi, daha uygun olur. Yukarıdaki âyet şöyle ifâde edilebilir: "Ya!" dedi Firavun, "Benden izin çıkmadan, ona inandınız ha! Demek ki size sihri öğreten *ustanız oymuş!*"

13. Mazi-Müzâri İkilemlerine Dikkat Etmek

Nahl 1: "Allah'ın emri *geldi.* Artık onu vaktinden evvel istemeyin." (Çantay),

"Allah'ın emri *geldi.* (Bilin). Onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki!" (İslamoğlu).

Âyeti Kerîmede bu fiil, "أَتَى أَمْرُ اللَّهِ" şeklindedir. Meâl yazarının "أَتَى" kelimesini mazi fiili ile çevirmesi, asıl lafza uygun olma endişesinden ileri gelmiştir. Bu âyette Allah'ın emrinden maksat, kıyamettir. Demek ki Kur'ân-ı Kerîm, her iki fiil ile de ifâde edilebilecek bir intibâ vermek istemektedir. Yani gelecekte gerçekleşecek bir hadîsenin zamanının müphem olması sebebiyle, yakında olabileceği intibâını da vermek istemektedir. İşte bu gayeyi ifâde edecek bir kullanım, Türkçemizde mevcuttur. Bunu kullanmak sûretiyle, herkesin bu maksadı, bir anda ve pek belîğ bir şekilde anlamaları

sağlanabilir. O da şöyle çevirmekle olur: “Allah’ın emri *geldi gelecek!*”. Görüldüğü gibi bu kullanılış, şimdiki ve gelecek zamanı bir arada bulundurmaktadır. Buradaki mazi-müzari ikilemine çevirilerde dikkat edilmelidir.

14. Türkçeye Uygun Çeviriler Yapmak

İsra 84: “O halde kimin daha doğru yolda olduğunu, Rabbiniz daha iyi *bilicidir.*” (Çantay),

“Nasıl olsa Rabbiniz, kimin yöneltildiği yolun daha doğru olduğunu çok iyi *bilmektedir.*” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi, günümüz Türkçesine daha uygundur. Bu durum, kullanılan dilin değişmesinin bir sonucudur.

Şuara 39:

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ

“Ve insanlara: *Siz de (toplamar) toplanıcılar mısınız?* denildi.” (Çantay),

“Ve halka şöyle denildi: “Siz de *toplanacaksınız, değil mi?*” (İslamoğlu).

Bu kelimeyi *istek-emir şekli* ile çevirmek daha uygun olur. Hatta burada asıl maksat, bu işi derhal yapmaları için bir teşvik olduğundan, şöyle çevirmek daha isâbetli olabilir: “Halka da: “Haydi ne duruyorsunuz, *siz de toplansanıza!*” denildi. Çantay’ın çevirisi kullanıma aykırıdır. İslamoğlu’nun çevirisinin ise doğru olabilmesi için, metinde “*İstifham ve Leyse*” edatları olması gerekirdi.

Enbiya 81:

وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ

“Biz her şeyi *bilenleriz.*” (Çantay),

“*Zîrâ, Biziz her şeyin (yahasına) vâkıf olan.*” (İslamoğlu).

Bu çevirilerde isim cümlesi kullanılması yerine: “Biz, her şeyi *biliriz.*” şeklinde fiil cümlesi olarak çevirmek, daha tercihe şayandır.

15. Yeri Geldiğinde Mahzûf Fiiller Kullanmak

Şuara 173: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطَرٌ الْمُنذَرِينَ

“Üzerlerine taş yağmuru yağdırdık. İşte bak azapla korkutulanların yağmuru ne kötüdür!” (Çantay),

“Sonunda (belâ) sağanağını, üzerlerine boca ettik. Gör ki, uyarılan, (fakat uslanmayan) kimselerin mâruz kaldığı sağanak, ne berbattır.” (İslamoğlu).

Burada mahzûf olup, Türkçe’de genellikle “*Sorma!*” şeklinde açıkça ifâde edilen fiili kullanmakla, kast edilen anlam daha açık bir şekilde verilebilir: “Üzerlerine *öyle* helak eden bir yağmur *yağdırdık ki sorma!* Uyarılanların başına yağın musibet ne fenaydı!”

16. Zaman Uyumuna Dikkat Etmek

Şuara 173: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطَرٌ الْمُنذَرِينَ

“Üzerlerine taş yağmuru *yağdırdık*. İşte bak, azapla korkutulanların yağmuru *ne kötüdür!*” (Çantay),

“Sonunda (belâ) sağanağını, üzerlerine *boca ettik*. Gör ki, uyarılan, (fakat uslanmayan) kimselerin mâruz kaldığı sağanak, *ne berbattır*.” (İslamoğlu).

Burada zaman uyumunu sağlamak için, cümlenin sonunu: “*Ne kötü oldu!*” diye bitirmek gerekirdi.

17. İsm-i Fâillerin Çevirisi

Geniş zaman fonksiyonu taşıyan ism-i fâillerin çevirisine önem verilmelidir. Arapça’da birçok yerde ism-i fâil sîgasıyla oluşturulan hususlar, Türkçe’ye geniş zaman kipiyle çevirilebilir. Zaten Arapça’da ism-i fâil, müzâri (Şimdiki veya geniş zaman) mânâsı taşımaktadır.

Şuara 5: “...İlle bundan *yüz çeviricidirler* onlar.” (Çantay),

“...Kesinlikle ondan *yüz çevirirler*.” (İslamoğlu). Bu çeviride, İslamoğlu’nun çevirisi daha uygundur.

Enbiya 50: “Şimdi siz mi bunu *inkâr edicilersiniz?*” (Çantay),

“Peki, bu durumda siz onu hâlâ *inkar edecek misiniz?*” (İslamoğlu).

Bu iki çeviri yerine: “Şimdi onu *inkâr mı ediyorsunuz?*” demek daha tercihe şâyandır.

Enbiya 51: “Ve biz onu(n buna ehil olduğunu) *bilenlerdik.*” (Çantay). Böyle çevirmek yerine: “(İbrahim’in) bununla (doğru yolu bulacağını), daha baştan *biliyorduk.*” (İslamoğlu) veya: “Biz, onun halini pek *iyi biliyorduk.*” denilmesi daha uygundur. “*Bilenlerdik*” ifâdesi pek kullanılmamaktadır.

18. Deyimlerden İstifâde ve Daha Uygun Karşılıklar Bulmak

Yusuf 14: “...O takdîrde biz de *husrâne uğrayanlar(dan) oluruz.*” (Çantay),

“...Asıl işte o zaman biz *yanmışız demektir.*” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi, Çantay’a nisbetle, daha uygun bir karşılıktır. Bu tür çevirilerin, kelâmın maksadını anlatmayı hedefledikleri meydandadır. Bu durum, özellikle tercümenin oldukça zor olduğu böyle yerlerde normaldir. Bu âyetten kastedilen mânânın daha iyi anlaşılabilmesi için cümle de şöyle olabilirdi: “Biz böylesine güçlü bir grup iken onu kurt yerse *yazıklar olsun bize!*”

Neml 20: “Hüdhüdü niye görmüyorum? Yoksa *gâiplerden mi oldu?*” (Çantay),

“Hüdhüd’ü neden göremiyorum? Yoksa yine *kayıplara mı karıştı?*” (İslamoğlu).

Burada da İslamoğlu’nun deyim çevirisi oldukça isâbetlidir.

19. Çeviride Daha İsâbetli Karşılıklar Bulmak

İsra 13–14: “Herkesin (dünyadaki) amel (ve hareket)ini kendi boynuna doladık. Kıyamet günü onun için *bir kitap* çıkaracağız ki, neşredilmiş olarak kendisine kavuş(up şöyle çat)acak: “Oku *kitabını!* Bu gün sana karşı iyi hesap görücü olarak kendi nefsin yeter.” (Çantay),

“Ve Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık. Nitekim Kıyamet Günü, onun önüne, (dünyada yapıp ettiği) her şeyi kayıtlı bulacağı bir *sicil* koyacak (ve

diyeceğiz ki): “Oku *sicilini*! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!” (İslamoğlu).

Âyetinde “*Kitap*” olarak geçen kelimeyi hemen hemen bütün meâller aynen “*Kitap*” olarak tercüme etmişlerdir. Burada âyetin aslında “*Kitap*” kelimesi geçtiği için bu şekilde çevirmek de aslında isâbetsiz değildir. Fakat burada, Türkçe yönünden bir incelik vardır. Burada kitaptan maksat, bütün tefsirlerin belirttiği üzere, “*Amel defteri*”dir. Her insanın şahsi hesaplarının ve notlarının yazıldığı nesneye, kitap yerine, defter denilir. Yazılı her şeye kitap denilmesi îtibârıyla bu defter de aynı zamanda bir kitaptır. Fakat dilimizde şahsî olan defter hakkında “*Amel defteri*”, veya “*Hesap defteri*” denilmektedir. Dolayısıyla âyette yer alan “*Kitap*” kelimesi Türkçeye “*Kitap*” şeklinde tercüme edildiğinde, “*Okunacak herhangi bir kitap*” mânâsı akla gelir. Oysa “*Amel defteri*” olarak tercüme edildiğinde, kelimenin anlamı, kesin bir şekilde ve başka hiçbir ihtimâl akla gelmeksizin anlaşılır.

İslamoğlu ise, “*Kitap*” kelimesini, “*Sicil*” olarak çevirmiştir. Bu çeviri de isâbetli değildir. Çünkü günümüzde “*Sicil*”den anlaşılan şey, âmirin memuru için doldurduğu, not dökümanıdır. Fakat burada kastedilen kitapta kullara kimse not vermemekte, aksine, “*Kitap*”ta, kulların kendi amelleri yer almaktadır.

Hud 20:

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ

“Onlar yeryüzünde (*Allah’ı*) aciz bırakacak değillerdir.” (Çantay),

“Bu tipler yeryüzünde (cezayı atlatsalar da, âhirette) yakalarını asla sıyıramayacaklar.” (İslamoğlu).

Hâlbuki, insanın Allah’ı aciz bırakması söz konusu değildir. Maksat, onların Allah’ın cezalandırmasından kaçamayacaklarını bildirmektir. Âyet: “*Onlar, dünyadan kaçıp, Allah’ın hükmünden kurtulamazlar.*” şeklinde çevirilirse, maksat daha kolay anlaşılır. İslamoğlu’nun çevirisi ise, âyetin metninden oldukça uzaktır.

20. Garip veya Eskimiş Kullanımlardan Kaçınmak

Zümer 11:

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ

“De ki: “Ben Allah’a, O’nun *dininde ihlâs edici olarak ibadet etmemle emrolundum.*” (Çantay),

“De ki: “Elbet ben, *akîdeyi Allah’a has kılarak, yalnız O’na kulluk etmekle emrolundum.*” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi de güzel olmakla beraber, şöyle çevirilmesi daha uygundur: “De ki: ‘Bana, *din ve ibadetimi yalnız Allah’a has kılarak, gönülden O’na kulluk etmem emredildi.*”

Allah-u Teâlâ, boşanma halinde verilen mehri, kocanın eşinden geri almasını men ederken, *Nisa Sûresi 21. ayette* şöyle buyurur: “Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize *karılıp katıldınız.*” (Çantay),

“*Birbirinizin mahremi olduktan ve eşiniz sizden sağlam bir taahhüt aldıktan sonra, onu nasıl geri alabilirsiniz ki?*” (İslamoğlu).

Veya: “Onu nasıl alabilirsiniz ki? *Birbirinize karılıp katıldınız, bir yastığa baş koydunuz.*” şeklinde, âyetteki “*وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمُ إِلَىٰ بَعْضٍ*” cümlesini karşılayan Türkçe deyimini kullanmakla, mânâ daha uygun tarzda nakledilebilir.

Ankebut 14: “*Andolsun ki biz, Nuh’u kavmine göndermişizdir de o aralarında elli yılı müstesna olmak üzere bin sene kalmıştır.*” (Çantay),

“Doğrusu, Biz Nûh’u da kendi kavmine elçi göndermiştik. Nûh da onlar arasında, *-elli yıl eksiğiyle- bin sene kalmıştı.*” (İslamoğlu).

Bu âyet Türkçe, şöyle ifâde edilebilirdi: “Gerçekten biz Nuh’u kavmine Peygamber gönderdik de, aralarında bin seneden *elli yıl eksik (950 yıl) kaldı*”⁷⁹ Çünkü Türkçe’de: “... eksiğiyle ... yıl” ifâdesi değil, “...den ... yıl eksik” ifâdesi yaygındır.

⁷⁹ Bkz. *Ali Fikri Yavuz*’un meâlindeki ilgili âyet.

Kâria 3:

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ

“O *felaket kapısını* çalacak (kıyametin dehşet ve azametini), sana bildiren nedir?” (Çantay),

“Sâhi, sen nereden bileceksin, nedir *korkunç patlama*?” (İslamoğlu).

Türkçe bakımından, günümüzde biraz eskimiş olan Çantay’ın bu ifâdesi yerine: “O felaket kapısını çalacak *kâriayı*, sen nereden bileceksin ki?” denilebilirdi. İslamoğlu’nun çevirisi ise, isâbetsizdir. Çünkü “Kıyâmet”, “Big Bang” gibi korkunç bir patlama değildir. Patlamalar, kıyâmet sahnelerinden sadece biridir.

Târık 2: “*Târık*’ın ne olduğunu *sana hangi şey bildirdi*?” (Çantay),

“Sahi, *gecenin konuğu* nedir, bilir misin sen?” (İslamoğlu).

Çantay, burada da eski kullanıma başvurmuştur. İslamoğlu’na gelince ise, o çevirisinde, “*Târık*” kelimesini ıstılah olarak bırakmak yerine, müfessirlerin yorumlarından birisini tercih (te’vil) etmeyi seçmiştir. Bizce ıstılah hâliyle bırakarak: “*Târık* nedir bilir misin?” denilebilirdi.

Nahl 18:

إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَحِيمٌ

“Şeksiz şüpheş Allah, çok *yarlığlayıcı*, çok *esirgeyicidir*.” (Çantay),

“İyi bilin ki, târifsiz bir *bağışlayıcı*, eşsiz bir *rahmet kaynağı*, elbet yalnızca Allah’tır.” (İslamoğlu).

Türkçe’de, “Esirgemek: Korumak veya bir şeyi yapmaktan kaçınmak” anlamlarına gelir.⁸⁰ “Bağışlama”nın ilk anlamı: “Teberrû etmek”tir. “Affetmek” mânâsı da olmakla birlikte, çok defa öteki mânâsıyla karışmaktadır. Çantay burada da eski Türkçe ifâdeler kullanmıştır. İslamoğlu ise, metinde olmayan takdirlerde bulunmuştur. Dolayısıyla bunun yerine, âyetin anlamını şöyle vermek daha uygundur: “Gerçekten Allah ğafurdur, rahimdir. (Affi ve merhameti çoktur)”.

Kehf Süresi’nin 63. âyetinde, Hz. Musa (a.s) ile yardımcısının, muayyen bir kayanın yanında mola vermelerini Çantay, “*Kayaya sığındığımız vakit*” şeklinde çevirmiştir:

⁸⁰ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1988.

“Gördün mü, dedi. *Kayaya sığındığımız vakit*, ben balığı unutmuşum...” (Çantay),

“Bak şu işe! Dedi. O, “Hani *dibinde dinlendiğimiz kaya* vardı ya, işte orada balığı unutmuşum...” (İslamoğlu).

Gerek aklen, gerek Türkçe yönünden “*Kayaya sığınmak*” pek anlaşılır bir şey değildir. Diğer taraftan âyette “الصَّخْرَةَ” kelimesinin elif-lamlı olmasından hareketle, belirli bir kaya işâret edildiği için “*O kayaya*” demek gerekir. Şu halde, “*O kayanın yanında mola verdiğimizde*” demek, daha uygun olur. Burada, Çantay da, çoğu meâllerin düştüğü hataya düşmüştür. İslamoğlu ise, takdirde bulunarak, kayayı mânen mârife (Belli, belirgin)leştirmiştir.

21. Çeviride, Lisân ve Mantık Yönünden Boşluklar Bulunmamalı

Saffat 103: “Vaktâkî, bu sûretle ikisi de (Allah’ın emrine) râm oldular, (İbrâhîm) onu *alnı üzere* yıktı.” (Çantay),

“Sonunda, o ikisi Allah’a teslimiyetlerinin bir gereği olarak (vardıkları sonuca) uydular ve (babası) onu *yüzüstü* yatırınca...” (İslamoğlu).

Hz. İbrâhîm (a.s.), oğlunu kurban etmek üzere *şakağı üzerine* yatırmıştı. Çantay’ın dediği gibi, *alnı üzerine* yatırdığını söylemek⁸¹ ensesinden boğazlamak üzere bir hazırlık yapma anlamına gelir. Halbukî âyette geçen *cebin*, alın değil, *şakak* anlamına gelir.⁸² İslamoğlu da aynı hataya düşmüştür. Yüz üstü yatırınca da ensesinden kurbân edileceği anlaşılır. Hâlbuki kurban, boğazdan kesilir.

22. Türkçe’deki Konuşma Üslûbuna Dikkat Etmek

Kur’ân-ı Kerîm birçok yerde kişiler arasında geçen konuşmaları nakleder. Bunları yazı üslûbu ile çevirmekten ziyade konuşma üslûbundaki canlılığı ve hareketi yansıtmak tarzda çevirmek daha doğru olur kanaatindeyiz.

⁸¹ Bkz. Çantay’ın ilgili tercümesi.

⁸² Yıldırım, Agm., c.2, s.336.

Tâhâ 71:

قَالَ امْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَا لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ

“(Firavun) dedi: “Ben size izin vermeden ona îman mı ettiniz? Şüphesiz ki o, size sihri öğreten büyüğünüzdür” (Çantay).

“(Firavun): “Demek siz, benden izin almadan ona inandınız ha?” dedi; “Öyle anlaşılıyor ki, size sihri öğreten baş ustanız *bu olmalı*.” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi canlılığı daha fazla yansıtmaktadır. İslamoğlu’nun düştüğü hata ise “*ifade uyumsuzluğu*”dur: “...*anlaşılıyor ki... bu olmalı*.” Bu âyetin şu şekildeki çevirisinin, hitaptaki canlılığı daha iyi yansıtacağını düşünüyoruz: “*Ya!*” dedi Firavun, “Benden izin çıkmadan ona *inandınız ha!* Demek, size sihri öğreten *ustanız oymuş!*”⁸³

23. *Kasem (Yemin) Üslûbunun, Lâm-ı Kasem’in Çeviriye Yansıtılması*

Arapça’da kasem üslûbu yaygındır. Bu üslûbun başlıca maksatlarından birisi, ifâdeyi “*Pekiştirmek*”tir. Fakat Türkçe’de, ifâdeyi pekiştirmek için bu üslûbun kullanılması yaygın değildir. Açıkça gelen kasemleri meâlde belirtmek gerekir. Fakat nahivde, “Lâm-ı kasem” denilen edâtın, başında yer aldığı her fiili çevirirken önünde, “Andolsun ki” tâbirini kullanmak bir yandan ifâdeyi ağırlaştırmakta, diğer yandan zaman zaman muğlâklığa da yol açmaktadır. Halbükî birçok durumda, Türkçedeki ifâde alışkanlığını göz önünde bulundurarak, metnin aslında olmayan bu kelimeyi koymamakla bir eksiklik hissedilmez.

Enbiya 46: “*Andolsun ki, Rabbinin azabından onlara edna bir şey dokunsa (...)* diyeceklerdir.” (Çantay),

“*Fakat, Rabbinin azap rüzgârından onlara bir efiltili dokunsa, ... derler.*” (İslamoğlu).

Enbiya 48: “*Andolsun ki biz Musa ile Harun’a... Furkân’ı verdik.*” (Çantay),

“*Doğrusu, Biz, Musa ve Harun’a, hakkı batıldan ayıran, karanlıkları aydınlatan ve sorumluluk bilincine sahip olanlara, (yabancılaştıkları özlerini) hatırlatan bir mesaj vermiştik.*” (İslamoğlu).

Enbiya 51: “*Andolsun ki biz daha evvel İbrahim’e de rüştünü verdik.*” (Çantay),

⁸³ Yıldırım, Agm., c.2, s.337.

“Doğrusu, Biz, (Mûsâ’dan) çok daha önce, İbrahim’e de, doğru işleyen bir muhâkeme vermiştik.” (İslamoğlu).

Enbiya 54: “Andolsun, siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindedir” (Çantay),

“Doğrusu, siz de, atalarınız da, başından beri açık bir sapıklık içindeymişsiniz.” (İslamoğlu).

Yukarıdaki âyetlerin çevirilerinde görüldüğü gibi, kısa bir pasajda peşpeşe dört defa yemin fiilini kullanmak, hayli ağır kaçmaktır. Bu dört yerde de maksat, te’kid olup, “Andolsun ki” tabiri olmaksızın da bu te’kid, “Gerçekten”, “Doğrusu” gibi başka bir lafızla veya zımnen yapılabilir.

Ayrıca Türkçemizde, üzerine yemin edilen varlığın açıkça belirtilmesi genellikle beklenir: “Vallahi”, “Allah’a yemin ederim ki”, “Kur’ân üzerine yemin ederim ki” gibi. Fakat “Andolsun ki” deyip bırakma halinde kime and içildiği belli olmayıp mânâ muğlâk kalabilmektedir.⁸⁴ İslamoğlu’nun te’kitleri daha güncel olmakla birlikte, günümüzde “Doğrusu...” şeklindeki yemin veya pekiştirme ifâdeleri artık mevcut değildir.

24. Te’kid İfâdelerini, Gereksiz Yere Kullanmak

Arapçada çok kullanılan “İnne” te’kid edatın geçtiği her yerde, Türkçe karşılığı olarak “Muhakkak ki” veya “Hakikat” gibi bir tabir kullanmak gerekmez. Zira Türkçe’de bu şekilde bir te’kid alışkanlığı yaygın değildir. Örneğin:

Ankebut 28: “Siz, *hakikat*, sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı yapıyorsunuz” (Çantay),

“*Şu kesin ki* siz, bütün bir dünyada, daha önce hiç kimsenin yapmadığı (derecede) iğrençlikler yapıyorsunuz.” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi de uygun olmakla birlikte, âyet şöyle de ifâde edilebilir: “Siz, dünyada sizden önce hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı yapıyorsunuz.”⁸⁵

⁸⁴ Yıldırım, Agm., c.2, s.337.

⁸⁵ Yıldırım, Agm., c.2, s.338.

25. Zarflardan İstifâde Etmek

Kehf 47:

وَحَشْرَنَاهُمْ فَلَمْ نُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا

“Onları da mahşerde toplamışsınız da, içlerinden hiç birini bırakmamışsınız” (Çantay),

“Nitekim geride bir tek kişi bırakmadan, onların tümünü toplayacağız.” (İslamoğlu).

Bunun yerine Türkçemizdeki “*İşte!*” zarfını kullanıp, âyetin aslındaki mazi çekimini de aynen alma imkânını sağlayarak daha belîğ bir tarzda şöyle ifâde etmek mümkündür: “*İşte!* Bütün insanları mahşer meydanında topladık. Eksik bıraktığımız tek kişi bile kalmadı!”. “*İşte*” zarfı buraya pek uygun düşmektedir. Zira bu zarf, anlatılan bir durumun sonucuna gelindiğini ifâde etmektedir.⁸⁶

İsrâ Sûresi, 90-93. âyetlerinde, kâfirlerin, Hz. Peygamber (a.s.)’e özetle: “Sen yerden pınar fışkırtmadıkça, melekleri önümüze getirip bize göstermedikçe, göğü parça parça yere indirmedikçe... sana inanmayız” dediklerini naklettikten sonra; Allah, peygamberine hitâp ederek şöyle demesini emreder: “De ki: *Fesüphanallah!* Ben, sadece elçi olan bir beşerden başka ne olabilirim ki!”. Arapça’da olduğu gibi, Türkçe’de de bazen taaccub için kullanılan “*Fesüphanallah!*” ünlemini kullanmayıp, bu ifâdenin yerine: “(Şöyle) de: Rabbimin şanı yücedir. Ben (Allah’ın) Resûl(ü) bir beşerden başkası mıyım ki?” (Çantay),

“De ki: “Kudret ve yüceliğinde sınır bulunmayan sadece Rabbimdir. Ben, fânî bir elçiden başka neyim ki?” (İslamoğlu) şeklinde çevirilmesi halinde bu anlam tamâmen kaybolmaktadır.

26. Güncel Hitap Şekillerini Kullanmak

Hitap şekilleri, güncel bir şekilde çevirilmelidir. Hitaplarda bazen eskimiş, dolayısıyla günümüzde garip karşılanan ifâdeler bulunmaktadır.

Lokman 13: “*Oğulcağızım!* Allah’a ortak koşma!” (Çantay),

⁸⁶ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1988.

“Yavrucuğum! Allah’tan başkasına ilâhlık yakıştıрма!” (İslamoğlu).

Lokman 16: “Oğulcağızım! Hakikat (yaptığın iyilik veya kötülük) bir hardal tanesi kadar olsa dahî... Allah, onu getirir” (Çantay),

“Yavrucuğum! (Yapıp ettiğiniz) o şeyler, isterse bir hardal tanesi kadar olsun..., Allah onu bulup ortaya çıkarır.” (İslamoğlu).

Bunun yerine “Evlâdım!” denilmesi, daha iyi olur. İslamoğlu’nun ifâdesi de, güncel sayılabilir.

Meryem Sûresi 42, 43, 44, 45. âyetlerinde, Çantay’ın kullandığı gibi, peşpeşe dört yerde: “Ey Babam!”, “Ey Atam!” yerine, birçok meâl yazarı gibi: “Babacığım!” hitâbını tercih etmek gerekir. İlgili çevirilerde İslamoğlu, “Ey Babacığım!” hitâbını kullanmıştır. Fakat Türkçe’de, “Ey Babacığım!” gibi bir kullanım da mevcut değildir.

27. Çoğul Eklerinin Çeviriye Yansıtılması

Yusuf 17:

وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ

“Biz doğru söyleyenler olsak da, (biliyoruz ki) sen bize *inanıcı* değilsin.” (Çantay),

“Ama biz ne kadar doğruyu söylersek *söyleyelim*, yine de sen bize inanmayacaksın!” (İslamoğlu).

İslamoğlu’nun çevirisi, Çantay’a göre daha isâbetli olmuştur. Çünkü âyetlerde geçen *çoğul* şeklini, Türkçe’de her zaman belirtmek şart değildir. Nitekim şöyle demek daha uygun olabilir: “Biz doğru *söylesek* de, sen bize inanmayacaksın.”

28. İsm-i Tafdil’in Çevirisine Dikkat Etmek

Kehf 44:

هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا

“O (Allah), mükâfatça da hayırlıdır, âkıbetçe de hayırlıdır” (Çantay),

“O, hem hak edilen karşılığı vermede, hem de nihâî akıbeti belirlemede *rakipsizdir*.” (İslamoğlu).

Çantay'ın çevirisinde mânâ müphemdir. Hatta, “Allah’ın akıbetinin hayırlı olduğu” gibi yanlış bir anlam çıkarmaya da müsâittir. Bunun yerine: “En iyi mükâfatı da, en güzel âkıbeti de veren, O’dur” demek daha uygundur.⁸⁷ İslamoğlu ise, çevirisinde yine metinde olmayan takdirlerde bulunmuştur.

29. Bazı İfâde ve Çevirilerin Mânâsının Muğlâk Kılması

Kehf 105:

فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا

“Biz kıyamet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacağız.” (Çantay),

“Onlara, Kıyamet Günü hiç kıymet vermeyeceğiz.” (İslamoğlu).

Günümüz Türkçesi’nde, “Ölçü tutmak” diye bir kullanım yoktur. İslamoğlu’nun çevirisi ise, maksat yönünden doğrudur. Metin dikkate alınıp, zâhirî anlam esas alınarak: “Tartılacak şeyleri kalmadığından kıyamet günü onlar için, artık tartı koyamayacağız” şeklinde tercüme edilebilir.

Kalem Sûresi’nin 18. âyetinde:

وَلَا يَسْتَشْنُونَ

“(Bu hususta) istisnâ da yapmıyorlardı.” (Çantay). Çantay’ın çevirisinde, “İstisnâ”nın ne olduğu dipnotta açıklanmamıştır. En azında dipnotta “Fakirlerin payını ayırmıyorlardı” denilmeliydi.

“Ancak, Allah’ın hayata müdâhil olduğu gerçeğine dâir istisnâi bir kayıt da düşmemiştiler.” (İslamoğlu). Bu âyetin dipnotunda İslamoğlu: “Lafzen: “İstisnâ etmemiştiler” yani “İnşaallah” dememişler veya “Muhtaçların payını ayırmamıştılar” diyerek, istisnâyı açıklamıştır.

Mü’minûn Sûresi 88. âyette:

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Çantay: “De ki: Her şeyin mülk(ü tasarruf)u elinde bulunan kimdir ki, dâima O himâyeye ediyor, kendisi asla himayeye muhtaç olmuyor? (Haydi! Söyleyin) biliyorsanız.” (Çantay),

⁸⁷ Yıldırım, Agm., c.2, s.340.

“De ki: “Her şeyin hâkimiyetini elinde tutan, (her varlığı) kollayıp kayırdığı halde, kendisi kimsenin koruyup kollamasına muhtaç olmayan kimdir, biliyorsanız (söylesenize)?” (İslamoğlu).

Çantay’ın çevirisinde, devrik cümle kullanmanın; İslamoğlu’nun çevirisinde ise, takdirlerde bulunmanın sonucu olarak anlam muğlaklaşmıştır. Tefsirlere baktığımızda buradaki anlam şudur: “Kimse O’na karşı, kendisine veya başkasına yardım edemez ve O’na karşı koyamaz.”⁸⁸

Mâide Sûresi 3. âyetini:

ذٰلِكُمْ فَسَقٌ

Çantay: “Ölü, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, -(henüz canı üstünde iken yetişip) kesdikleriniz müstesna olmak üzere- boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan yuvarlanmış, süsülmüş, canavar yırtmış olup da ölenler, dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlanan (hayvanlar), fal oklarıyla kısmet (ve hüküm) aramanız, üzerinize haram edilmiştir. (*Bütün bunlar, yoldan çıkıştır.*” (Çantay),

“Ölü Hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilenler; bir de boğulan, dövülerek öldürülen, düşerek ölen, boynuzlanarak öldürülen ya da henüz canlıyken kestikleriniz hariç vahşi bir hayvan tarafından parçalanan hayvanlar ve putperestçe semboller üzerine kesilenler, ayrıca attığınız zarla geleceğe ilişkin kehanette bulunmak size haram kılınmıştır. *Bütün bunlar, birer sapmadır.*” (İslamoğlu) diye tercüme etmiştir. Ama iki çeviride de, “^{كُم}” zamirine, anlam verilmemiş. *Fısk*, burada sayılan şeyler değil, *onları yemek ve işlemektir.*⁸⁹ İlgili âyetin çevirilerine alternatif bir çeviri geliştirilmelidir.

Meryem Sûresi 96. âyetinde ise, Çantay: “Hakikat îman edip de, iyi işler yapanlar (yok mu?) Çok esirgeyici (Allah), onlar için (gönüllerde) bir sevgi verecektir.” (Çantay),

“Îmanda sebat eden, o îmanla uyumlu bir hayat yaşayan kimseler var ya... O sonsuz rahmet kaynağı, onlar için târifsiz bir sevgi var edecek.” (İslamoğlu).

⁸⁸ Bkz. Taberî, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, c.10, s.239; Kâsımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehasinu't-Te'vil*, (Tahrîc: Muhammed Fuad Abdulkakî), Mısır-Kahire 1957-1960, c.5, s.241; Âlûsî, Muhammed Şükrü el-Bağdadi, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'u'l-Mesâni*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., c.8, s.58.

⁸⁹ Bkz. Taberî'nin, İbn Abbas'tan rivayeti için, Taberî, *Age.*, c.4, s.418.

Çantay, “gönüllerde” kaydını koyarak, âyetin anlamını sınırlandırmıştır. Mücâhid şöyle der: “Allah onları sever ve mahlûkâtına sevdirebilir.”⁹⁰ Burada gönüllerde kaydını koymak, âyetin mânâsını sınırlandırmaktır. İslamoğlu’nun çevirisi mânânın kapsamının geniş tutulmasını sağlamıştır.

Yusuf Sûresi 20. âyetin meâli olan:

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

“O’nun hakkında *rağbetsizdirler*” (Çantay),

“Zaten onlar ondan *kurtulmak istiyorlardı*.” (İslamoğlu), çevirileri yerine: “Zaten O’na pek az değer biçiyorlardı” demek daha uygundur.⁹¹

Bu kısımda, Çantay’ın meâlinde bulunan çeviri hataları, İslamoğlu’nun meâli de verilerek, mukâyeseli olarak incelenmiştir. Çalışmamızın çeviri ağırlıklı olması sebebiyle ve Çantay’ın eserinin tefsir kısımlarının analiziyle ilgili bazı çalışmalar bulunduğu için dolayı Çantay’ın eserindeki dipnot ve tefsir hatâlarına fazla değinilmemiştir.

⁹⁰ Bkz. Taberî, Age., c.8, s.385.

⁹¹ *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu*, c.2, s.379.

1.3.3. Eserin Tefsir Kısımlarına Genel Bakış

Hasan Basri Çantay'ın, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri hususunda klasik tefsir usûlü kitaplarında geçen, mutlakı mukayyet, mücmeli mübeyyen, muhtasarı mufassal, âmmi tahsis ve farklı kıraatlerin birbirlerini tefsiri ile gerçekleştirilen îzâh şekillerine îtibar etmediği dikkat çekmektedir. Daha çok onun kullandığı metod, bir âyetin mânâsını başka bir âyete veya âyetlere atıf yapmak sûretiyle açıklamak, âyetin maksat ve mânâsını atıf yaptığı âyetlerle te'yîd etmek şeklindedir.⁹²

Hasan Basri Çantay âyetleri açıklamak için sünnete oldukça fazla yer vermiş, açıklamalarını hadîslerle desteklemiştir. Eserinde yer verdiği hadîslerin ilk râvîlerini zikretmemiş, hadîs sonlarında naklettiği kaynaklara işâret etmiş, cilt ve sayfa numarası vermemiştir. Eserine aldığı hadîsleri, ikinci, üçüncü, dördüncü veya beşinci derecede hadîs kitaplarından değil, hadîs ilminin birinci ve en orjinal kaynaklarından seçmiştir. Genelde Buhârî ve Müslim'in sahihleri; Tirmîzî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Dârekutnî ve Beyhâkî'nin sünenleri; Ahmed b. Hanbel gibi hadîs ilminin önemli kaynaklarından naklettiği hadîslerde, ilk râvinin ismini zikrederken, bazen de hadîsleri tefsirlerden nakille aktarmıştır.⁹³

Müellifimiz Çantay, zaman zaman kıraat farklılıklarına değinerek âyetlerin mânâsını açıklama yoluna gitmiştir. Bazen râvî ismi zikrederek, bazen de râvî ismi zikretmeksizin naklettiği kıraatlerde ekseriyetle tercihte bulunmamıştır. Zikrettiği farklı kıraatlerin şâz olup olmadığına işâret eden müellif, birkaç yerde de olsa kendi görüşünü beyan etmiştir.

Müellifimiz Hasan Basri Çantay, kıssalara ve isrâilî haberlere çok fazla îtibar etmemiş, bu gibi haberleri, Kur'ân'ın sarâhatine uymayan, peygamberlik şânına yakışmayan ve sahih haberlere dayanmayan uydurmalar olarak nitelemiştir.⁹⁴ Genel olarak hakkında kesin nass olmayan görüş ve rivâyetlere eserinde yer vermezken; bazen tefsirlerden iktibas yapmak sûretiyle kısa kısa bilgiler de aktarmıştır.⁹⁵ Kimi zaman okuyucunun malumat sahibi olabilmesi için isrâiliyyatla ilgili farklı rivâyetlere

⁹² Çantay, Age., c.2, s.521.

⁹³ Çantay, Age., c.2, s.832.

⁹⁴ Çantay, Age., c.2, s.814.

⁹⁵ Çantay, Age., c.1, s.246.

değınırken, sonunda da bu tür haberlerin Kur’ân ve Sünnet’le sabit olmadığını ifade etmiştir.⁹⁶

Hasan Basri Çantay, eserinde nadiren yer verdiği fıkhla ilgili meselelere, yüzeysel olarak değınmiş, bu meseleler hakkında detaylı bilgi vermektan kaçınmıştır. Açıklamalarında genelde mensubu olduğu Hanefî mezhebinin görüşlerine ağırlık veren müellif⁹⁷, bazen de farklı mezheplerin görüş ve rivâyetlerini nakletmiştir.⁹⁸ Bununla birlikte kendi yorum ve ictihâdıyla, ahkâm istinbâtı yaptığına ve tercihlerde bulunduğuna rastlanmamış; teferruatlı bilgi gerektiren kimi konularda, kısa bir açıklama yaptıktan sonra, “Fıkıh kitaplarında bu konuyla ilgili detaylı bilgi mevcuttur” diyerek noktayı koymuştur.⁹⁹

Çantay, eserinde, kelâmî görüşler hakkında da bilgiler vermiş, bu bilgileri kimi zaman detaylı bir şekilde incelerken, kimi zaman da bazılarına işâretle yetindiği dikkat çekmektedir. Kelâmî meselelerde daha çok Ehl-i Sünnet çizgisini takip eden Çantay, Mu’tezile, Cebriyye, Mürcie, Kaderiyye ve Şîa gibi çeşitli mezheplerin görüş ve münâkaşalarına yer vermektan kaçınmıştır.¹⁰⁰

Çantay, “Meâl-i Kerîm” adlı eserinde, işârî yorumlara sık sık yer vermiştir. Müellifin tasavvufî bilgi ve açıklamalara eserinde genişçe yer verip, herhangi bir tenkit ve eleştiriye tâbî tutmaması, bilgilerin nakledildiği mürşit ve şeyh ismini sıkça zikretmesi, kimi zaman anlatılanları destekler mahiyette açıklamalar yapması, kendisinin de bizzat bu görüşlere katıldığını göstermektedir.

Müellifimiz Hasan Basri Çantay, âyetleri îzâh ederken sık sık âyetlerde geçen bazı kelimelerin mânâlarını ele almış, onları îzâh etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de, yerine göre bu kelimeleri herhangi bir atıfta bulunmadan ya kendisi îzâh yoluna gitmiş ya da lügatçilerden naklederek aktarmıştır. Daha çok Rağıb el-İsfehânî’nin “Müfredat” isimli eserinden istifâde eden müellif, îzâh ettiği kelimeleri nâdiren de olsa hadîslere veya Arapların kullanımına dayandırmıştır.¹⁰¹

⁹⁶ Çantay, Age., c.2, s.648-649.

⁹⁷ Çantay, Age., c.2, s.602.

⁹⁸ Çantay, Age., c.1, s.54.

⁹⁹ Çantay, Age., c.1, s.252.

¹⁰⁰ Bkz. Çantay, Age., c.1/35, 54, 64, 252, 286; c.2/603, 652, 860; c.3/1022, 1056, 1163.

¹⁰¹ Bkz. Çantay, Age., c.1/13-24-41-52-67-68-76-87-96-104-148-155-288-343-366-207-223-232-238-239-244-246-248; c.2/499-506-511-519-605-632-660-687-752-824; c.3/909-930-1022-1025-1042-1046-1087-1131-1156-1198-1219.

Edebiyata ve şiire son derece düşkün olan müellif, eserinde şiire çok az yer vermiş, uzun uzadıya şiirlerle istişhaddan kaçınmıştır. Kanaatimizce böyle bir metodu benimsemiş olması, eser hacminin daha fazla genişlememesi içindir. Eserinde çok sık olmasa da, zaman zaman âyetlerin belâgat yönüne değinmiştir. Daha çok mecâz, kinâye, istiâre, ta'riz vb. nüktelere işâret eden müellif, bunların çeşitlerini beyân etmemiş, sadece belâğî yöne dikkat çekerek, kısa açıklamalarda bulunmuştur.

Sadık Erenbaş'ın, Çantay'ın meâliyle ilgili çalışmasındaki bazı tesbitlere, biz de katılmaktayız:

Çantay, eserlerinde ve yazdığı makâlelerde geçmişin tefsir birikimi ile günümüzün tefsir ve meâl anlayışını harmanlayarak bu ilme olan vukûfiyetini ortaya koymuştur. Çantay, daha ziyâde bir "Kur'ân Mütercimi" olarak tanınmakla beraber, gerek eserinde, gerekse de makâlelerinde küçümsenemeyecek miktarda tefsir ve tercihleri bulunmaktadır.

Çantay'a göre, farklı bir dildeki basit bir eseri dâhi dilimize kelime kelime aynen tercüme etmek mümkün olmadığı gibi, Allah'ın kelâmındaki derin mânâları ve Hakk'ın murâdını tam olarak herhangi bir dile tercüme etmek imkânsızdır. Mânâsını az da olsa ifâde edebilmenin yolu âyetlerin mânâsını îzâh ya da tefsir etmekten geçmektedir. O halde bunu kısmen gerçekleştirebilmek ancak tefsir ve îzâhlarla mümkün olabilmektedir.

Çantay, Kur'ân'ın bu i'caz özelliğini göz önünde bulundurarak, bütünüyle olmasa da, olabildiğince metne sâdik kalmıştır. Hem Kur'ân'ın dili olan Arapça'yı tüm kurallarıyla (Lügat, sarf, nahiv, belâgat) en iyi şekilde bilmeyi ve onlardan tefsir çalışmalarında istifâde etmeyi amaçlamış, hem de yaşadığı toplumun kültür dili olan Türkçe'yi, o dile yerleşen Arapça ve Farsça kelimeleri ve bunlardan oluşan tamlamaları önemli ölçüde kullanmıştır. Âyet-i kerîmelerin îzâhı sâdedinde, her üç dilden yazılmış şiirlerden istifâde etmiş, bu şiirleri bâzen o dilin kullanıldığı harflerle, bâzen de Cumhuriyet döneminde kullandığımız Lâtin harfleriyle yazıp, Türkçe tercümesini vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm ile muhâtap toplum arasındaki iletişimi de göz önünde bulundurarak, metne bağlı tercüme yaptığı gibi; konunun anlaşılmadığı yerlerde, tefsîrî

tercüme yöntemine başvurduğu görülmektedir. Çünkü tercüme ve tefsir çalışmalarındaki amacı; Kur'ân'ın mesajını, okuyucusuna ulaştırmaktır.

Çantay'ın yaşadığı dönemlerde kullanılan bazı kelimelerin zamanla kullanımdan kalktığı veya anlam değişikliğine uğradığı, hatta ilgili âyetin mesajıyla alâkalı olmayan bir takım çağrışımlara yol açar hale geldiği görülmektedir.

Çantay, her kültürden insana hitap gücüne sahip, dili düzgün, sapkın fikirlerden uzak ve derin araştırmalara dayanan îzâhlardan oluşan bir tefsire duyulan ihtiyacı belirtir. Bu nedenle belirttiği kişilerin yaptığı hatalara düşmemek için, tefsir çalışmalarında, Ehl-i Sünnet çevrelerince kabul gören kaynaklardan istifâde ederek, çalışma boyunca muhâtap kitlenin beklenti ve hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak, Ehl-i Sünnet'in Kur'ân'ı anlayış ve algılayış tarzını temel ilke kabul ederek çalışmasını sürdürmüştür.

Kur'ân'da yabancı kelimelerin bulunup bulunmadığı meselesi hayli ihtilaflara yol açmıştır. Çantay, bu konudaki açık görüşünü Sebîlü'r-Reşâd ve İslâm dergisindeki makâlelerinde ortaya koymuştur. Dillerin başka dillerle kelime alış verişinin mümkün olduğunu kabul etmektedir. Kur'ân'daki yabancı kelimelerin sâdece özel isimler olduğunu (İbrâhim, Cibrîl gibi) ifâde ettikten sonra; Kur'ân'da bulunan yabancı kelime olarak iddiâ edilenlerin de asıllarının Arapça olup, Arapça'dan başka dillere geçtiğini savunmuştur. “Ekvab, gassak, yakut, firdevs, ebresim, sacc” gibi kelimeleri ele alarak makâlelerinde açıklamıştır.

Çantay, tefsir çalışmalarında peygamberlerle ilgili konuları işlerken, sıkça peygamberlerin mâsûmiyetine vurguda bulunmuş; sırf bilgi olsun diye peygamberler hakkında yanlış iddiâlarda bulunan, isrâiliyyâtı aktaran müfessirleri de eleştirmiştir. Ancak kendisi de tefsir çalışmalarında yer verdiği hurâfe ve uydurma haberler hakkındaki görüşlerinde, yaptığı îzâhın sonunda bilgi vererek, kendisinin bunları sadece bilgi vermek amacıyla naklettiğini, ancak o konuyla ilgili görüşünün olumsuz olduğunu bildirmiştir. Burada kendisiyle çelişmektedir.

Çantay, âyetleri îzâh ederken bazı yerlerde eser ve müellif ismi vermeden sadece bazı görüşleri zikretmekle yetinmiştir. Bu da daha fazla bilgi için bir kaynağa ulaşmak isteyen, okuyucu veya araştırmacıyı sonuçsuz bırakmaktadır. Kendisine göre meşhur ve bilinen konularla ilgili olarak ise, “Bu babdaki tafsîlât, fıkıh kitaplarındadır” ya da

“Tafsilatı kütüb-i ehâdis’te ve onlara müstenid İslâm Târihleri’nde yazılı bulunmaktadır” ifâdelerini kullanmaktadır. Çantay kaynak belirtirken, bazı yerlerde sadece müellifin ismini vermeyi yeterli bulup, müellife ait aktarma yaptığı eseri açıklamamıştır. Bâzen de, sadece aktarma yaptığı eseri açıklamakla yetinip, eserin kime âit olduğuna değinmemiştir.¹⁰²

Bazı yerlerde dipnotları kısa tutmuştur. *Bakara*, 275. âyette: “Ribâ (faiz) yiyenler...” (Çantay), ifâdesinin dipnotunda: “Tefecilik ve Murâbahacılık yapanlar...” demiş, ama daha fazla açıklama yapmamıştır. Bu kavramı sadece faiz diye açıklamak; ribâ kapsamına girmeyen faiz çeşitlerini (negatif faiz vb.) ribâ kapsamına alarak, haram kapsamına girmeyen bazı kazançları, haram olarak nitelemektir.¹⁰³

Hasan Basri Çantay’ın, “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserini oluşturma esnasında, yoğun olarak istifâde ettiği tefsirler ve müelliflerinin isim listesi çeşitli çalışmalarda verilmiştir.¹⁰⁴ Eser, çeşitli çalışmalarda, Kur’ân ilimleri açısından incelendiğinden, tarafımızdan Kur’ân ilimleri açısından incelenmemiştir.

¹⁰² Sadık Erenbaş, *Hasan Basri Çantay’ın Tefsir İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), KTÜ, Trabzon 2006, s.90-95.

¹⁰³ *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu*, c.1, s.87.

¹⁰⁴ Bkz. Abdullah Yılmaz, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm’indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Sakarya Ün., 2007.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI ve ESERLERİ

28 Ekim 1960 târihinde Kayseri Develi’de doğdu. Baba tarafından Sıddîkî olup, aile kökenini, Moğol İstilâsı (1258) üzerine, Bağdat’tan Anadolu’ya göç eden kâfilelerden birinin teşkil ettiği tahmin edilmektedir. Anne tarafından, Maraş’taki Kalenderoğulları’na mensuptur. Babası, Ahmet İslamoğlu; annesi, Basriye Hanım’dır. Annesini 3,5 yaşında kaybetmiştir. İlköğrenimini Develi Dumlupınar İlkokulu’nda, orta öğrenimini Develi İmam Hatip Lisesi’nde yaptı. Bu sırada babasından Arapça sarf-nahiv dersleri aldı. Ankara Hukuk ve Ankara İlâhîyat fakültelerini kazandı, fakat Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü’nde yüksek öğrenimine başladı. Üç yıl okudu ve ayrıldı. Yüksek tahsilini Kahire el-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi’nde sürdürdü. İlk makâlesini Milli Gazete’de, 1980 yılında yayınladı. Şiir, deneme, araştırma-inceleme ve edebiyat eleştirilerini önce Mavera (1980) daha sonra ise Aylık Dergi’de (1982-1989) yayınladı. Eğitim alanındaki çalışmalarını 1983 yılında başlattı. Kendisinin de içerisinde bulunduğu “Kurban kuşağa” adadığı ilk kitabı “Heyelan”, Aylık Dergi Yayınları arasından 1987’de çıktı. Bu dönemde Kerim Sıddîki, Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlullah, Nasrullah Mahsur, Halepçeli Şeyh Osman vb. liderlerle yaptığı konuşmalar, “Öncülerle Konuşmalar” adıyla Eksen Yayınları arasında yayımlandı (1989). Aylık Dergi’de başlattığı dünyadaki İslâmî hareketler konusundaki araştırma yazılarını, Meydan Dergisi’nde sürdürdü. Eğitim alanındaki çalışmalarının doğal bir sonucu olarak Akabe Kültür Eğitim Vakfı’nın manevi kuruculuğunu ve onur başkanlığını üstlendi (1990). Aynı yıl Denge Yayınları’nı kurdu. 1989 yılında, hem öğrenim hem de araştırma amacıyla, Kahire’ye gitti. “İmamlar ve Sultanlar” (1990) adlı İslam Tarihi’nin ilk 150 yılını ele alan eserini burada kaleme aldı. Yine aynı yıl, Yürek Devleti’ni yazdı. Sâfinaz Kâzım’a ait “fi Mes’eleti’s-Sufur ve’l-Hicab” isimli eser, yazarın, “Kadının Özgürlüğü” adıyla Arapça’dan çevirip yayınladığı ilk tercümesidir. Kahire’de ve Kahire-Arabistan hattında yazdığı şiirleri “Ya-sîn” adıyla kitaplaştırdı. Daha sonra, cezâevi şiirleri de içerisinde olmak üzere, tüm şiirlerini “Divan -Tüm Şiirleri-” kitabında bir araya getirdi. Kahire’de verdiği tefsir derslerini “Adayış Risalesi” adıyla kitaplaştırdı (1992). Bugüne dek, her hafta yapılan Akabe (Vakfı) Tefsir Dersleri’ni, 1992 yılının Ekim ayında başlattı. Türkiye ve Kahire arasında mekik dokuyarak kaleme

aldığı 8 ciltlik “Anadolu İslâmî Hareketleri” serisini yayımladı (1993-95). Aylık Dergi, Ribat, Vahdet, Meydan dergilerinde yayınlanan makâleleri “Makalat” adıyla kitaplaştı. Haftalık Selam ve günlük Vakıt gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı (1993-1994). Gazetede yayımlanan (1993) “Kara Ses” isimli bir köşe yazısından dolayı, 5816 sayılı Koruma Kanunu’na muhalefetten bir yıl, 1992 yılında Mazlum-Der’in Ankara’da yaptığı Kürt Forumu’na sunduğu “Kürt Sorununa İslâmî Çözüm” isimli tebliğinden dolayı da 1,5 yıla mahkûm edildi. Gölcük kapalı ve Ankara/Ulucanlar yarı açık cezâevlerinde mahkûmiyetini çekti (Ekim 1995-Ekim 1996). Cezâevinde, Yahûdî asıllı Macar oryantalist Ignaz Goldziher’in “De Richtungen der İslâmîchen Koranauslegung” adlı eserini Arapça tercümesinden Türkçe’ye çevirerek “İslam Tefsir Ekolleri” adıyla yayımladı. Vakıt ve Selam gazetelerindeki köşe yazılarını “Dağarcık” adıyla kitaplaştırdı (1995). Human Rights Watch Helmann-Hammet 1997 ödülünü aldı. 1997’de başladığı Yeni Şafak gazetesi köşe yazarlığını halen sürdürmektedir. Bu gazetede yazılarından derlenmiş “Şafak Yazıları” 1998’de yayımlandı. Genel tavsiyelerden oluşan “Tavsiyeler-I”, 1995 tarihinde; aile ve çocuk eğitimi konusundaki seminer notlarından oluşan “Tavsiyeler-II”, 1998 tarihinde yayımlandı. Yürek Devleti kitabının bir devamı olarak, İkinci Uluslararası Fetih Sempozyumu’nda sunduğu tebliği detaylandırarak “Yürek Fethi” ni kaleme aldı (1997). Kutsal topraklarda kaleme aldığı “Hacc Risalesi”, 1998 yılında yayımlandı. “Bir yaradan kurşun çıkarır gibi / Söyleşiler-II”, Ekim 1999’da yayımlanmıştır. 5.5 yıl sürecek olan tefsir projesi “Tefsiru’l-Kur’ân ve Te’vilu’l-Furkan” isimli görüntülü ve sesli tefsirini her ay iki ders olmak üzere, 1998 yılının başından itibaren yayınlamaya başladı. Dört çocuk babasıdır. Yazar, halen köşe yazarlığı yapmakta ve Akev İslâmî Araştırmalar Merkezi’nde tefsir usulü dersleri vermektedir. Ayrıca her hafta, Akabe Vakfı’nda herkese açık tefsir derslerini sürdürmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Mustafa İslamoğlu’nun Hayatı ve Eserleriyle ilgili bilgilerde, “Mavera42” adlı internet klasöründen istifade edilmiştir.

2.2. MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN “HAYAT KİTABI KUR'ÂN” İSİMLİ ESERİ

Yazarın eser üzerinde epey emek verdiği anlaşılmaktadır. Eser, birbirinin kısmen veya ekseriya kopyası gibi olan çalışmalarla mukâyese edilince, takdîri haketmektedir. Bu bağlamda, diğer meâllerden farklı olmasına özel gayret sarf edilmiş; fakat bu gayret, bazen zorlamalarla noktalanmıştır. Kanaatimizce, daha önce yazılmış meâllerde isâbetli, güzel, anlaşılır ifâdeler varsa, onları illa da değiştirmeye gerek yoktur. Yazarın meâli, alışılmışın aksine soldan sağa gidişi, Kutsal Kitab'ın basım stiline benzemesi ve diğer Türkçe roman vb.lerinin basım stilini anımsatması sebebiyle, bazı kişilerce tenkit konusu edilmiştir. Yazar, Kur'ân'ın mesajını günümüz insanına ulaştırmayı hedeflemiştir. Eser, bilinen klasik tefsir anlayışı ile Fâtihâ-Nâs usulü tam bir Kur'ân çeviri ve şerhidir.

2.2.1. Yazılış Gayesi

Müellif eserini, “Bir meâl de ben yazayım” diye kaleme almadığını söylemektedir. Meâl yazma girişimini, bir nevi kendini dayatan bir sorumluluk olarak telakki etmiştir. Yazara göre meâl yazımı, 1998 başında başlayan Tefsiru'l-Kur'ân ve Te'vilü'l-Furkân adlı sesli ve görüntülü tefsir projesinin olmazsa olmazı olmuştur. Yazar, İstanbul'da 1992 yılında başlayıp, 15 yılda tamamlanan canlı ve kamuya açık tefsir derslerinin bu çalışmanın nüvesini teşkil ettiğini aktarmaktadır.

2.2.2. Metodu¹⁰⁶

Tek ciltten oluşan eserin hemen her sayfasında bol dipnotlar vardır. Dipnotlu açıklamaları, yer yer âyetlerin tercüme hacmine ulaşmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması amacıyla, açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir. “Meâl Giriş” başlığı altında Vahiy, Kur'ân, Meâl kavramları hakkında açıklamalar yapmıştır. Daha sonra meâlinde takip ettiği usûl hakkında bilgiler vermiştir.

Tefsir kısmında, hemen akla gelen türden klasik bir tefsir anlayışıyla karşı karşıya olmadığımızı hatırlatmalıyız. Yani İslamoğlu, bütün âyetleri sırayla ele alarak onlar

¹⁰⁶ Bu kısımda, meâlin, “*Meâlde Takip Edilen Usûl*” adlı kısmından istifade edilmiştir.

hakkında söylenen her şeyi aktarmak, o âyetlerden çıkarılacak hatta çıkarılmayacak bütün konuları tek tek incelemek gibi bir yöntemi benimsememiştir. Aksine yeri geldikçe bazen âyetin bütünü, çoğunlukla da âyetin içinde yer alan kelime veya cümleler hakkında özlü açıklamalar yapmıştır.

Müellif, metodunu, anlam, dil, çeviri, estetik, belâgat ve tertip açısından açıklamaya çalışmıştır. “Söz Sonu” kısmında ise emeği geçenlere teşekkür ederek eserinin asıl kısmına geçmiştir.

Meâlini hazırlarken, hem klasik anlama faaliyetini, hem de bunun pratiği olan tefsir geleneğini hep göz önünde bulundurduğunu; ulaştığı farklı mânâların, lafızda, Kur’ân’ın bütünlüğünde, nebevî uygulamada ve tefsir geleneğimizde mevcut bulunan dayanağını bularak göstermeye çalıştığını belirtmiştir.

Hazırlanan meâlin, “Gerekçeli” olduğuna dikkat çekilmiştir. Fakat bu “Gerekçeli” sıfatı ne kadar hakettiği ayrı bir mevzudur. Eserde kaynak dilin imkânları zâyî edilmeden mümkün mertebe hedef dile aktarılması amaçlanmıştır. Meâlde lafız-mânâ-maksat üçlüsünün birlikteliği esas alınmış, “Nüzûl ortamı” göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

Yazar müteşâbih âyetler hakkında şu iddiâyı yapar: “Kur’ân’da hatipten kaynaklanan mutlak müteşâbih yoktur. Müteşâbih olanlar hitaptan ve muhâttaptan kaynaklananlardır” iddiâsında olup, bu anlayışı, bazı sûrelerin başında gelen mukattaat harflerine de uygulamaya çalışmıştır.

Türkçe Kur’ân tartışmasıyla ilgili olarak: “Türkçe Kur’ân olmaz, ama Kur’ân’ın Türkçe meâli olur.” diyerek ilgili tartışmaya farklı bir açıdan bakar.

Kıraat farklılığının anlama etkisi hakkında ise: “Her kıraat farklılığı, anlam farklılığı içermez.” demektedir.

Dilde tercih ve takip ettiği referans çevresi aynı zamanda meâlin usulünün de belirleyicisidir. Yazar, eş anlamlı kelimelere mânâ vermede, “Mutlak mânâda eş anlamlı iki kelime yoktur” diyen “el-Furuq fi’l-Luğa” sahibi Ebû Hilâl el-Askerî (ö. h. 400) çizgisinin yanında yer almıştır.¹⁰⁷ “Harf-i cerler birbirinin yerine geçebilir” diyerek, sadece bâ’ya 14 farklı (“Vurgu” değil) mânâ takdîr eden İbn Hişam’a karşı (Muğnî, c.2,

¹⁰⁷ Bkz. Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2009, s.XXIII; Bkz. Ebû Hilâl el-Askerî, *Arap Dili’nde ve Kur’ân’da Farklar Sözlüğü*, İşaret Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 5-13.

s.163), “O zaman harfler hakiki mânâlarını kaybeder” (s.24) diyen “Furuk” sahibinin ve “Bâ’nın aslî mânâsı ilsaktır” diyen Sibeveyh’in görüşüne yakın durmuştur.¹⁰⁸ Ama harflerin çok anlamlı olabileceği gerçeğini de göz ardı etmemiştir. Edatlara farklı mânâ değil aynı mânâ vermeye çalışmıştır. Anlamda ve belâgatte dilin estetiği açısından Sibeveyh, Ebu Hilal el-Askerî ve Ferrâ’nın yolununun yanı sıra; Zeccac, Ebu Ali Fârisî, İbn-i Cinnî, İbn-i Fâris, Abdulkâhir Cürçânî, Rağıb el-İsfahânî ve Zemahşerî çizgisini tâkip ettiğini söyler.

Yazar, usulde “el-Elfazu’l-Müterâdife” sahibi Rummânî’yi değil, “el-Furûk” sahibi Ebu Hilal el-Askerî’nin görüşünü tercih ettiğini belirtir. Harfi cerler ve edatların birbirinin yerine kullanılması konusunda dilci İbn Hişâm’ın yanında değil, “Hiçbir kelime diğer kelimenin mânâsının aynısı değildir” diyen el-Askerî’nin yanında olmuştur. Yine yazar, “Kelimelerin aslî mânâları luğavî midir, şer’î mânâlar mıdır?” ihtilafında -Bilindiği üzere birincisini Ebu Hanife, ikincisini İmam Şâfi temsil eder ve bu düzlemde bir sürü fikhî ihtilaf ortaya çıkmıştır- “Kelimelerin aslî mânâları luğavî mânâlarıdır, şer’î mânâları değildir”, “Lafızların sonradan oluşmuş şer’î ve fikhî karşılıklarını değil, lügat anlamlarını tercih ettik”¹⁰⁹ demektedir. Fakat unutmamak gerekir ki, lafızların sonradan oluşmuş anlamları, asıl lügat anlamlarından tamamen kopuk da değildir. Bu nedenle yazar, kelimedede bir problem gördüyse, “Salât” örneğinde olduğu gibi, metin içinde namaz yerine “Salât” demeyi tercih etmiş, bunun gerekçesini dipnotta açıklamaya çalışmıştır. Yine “Half” ile “Kasem” kelimelerine aynı mânâyı vermiştir. Çoğu yerde, “Yakın mânâlara gelen iki farklı kelimenin kullanılması, mânânın farklı olduğuna delâlet eder” kuralını uygulamaya çalışmıştır.¹¹⁰

Yazar, meâl okuyucusundan belli seviyede tefsir ıstılahlarına âşina, belirli seviyenin üstünde, kendi üslûbunu, düşünce tarzını ve durduğu yeri iyi bilen biri olmasını beklemektedir. Meâlden herkesin mutlaka bir şey alacağını, zaten her notun herkes okusun diye yazılmadığını belirtmiştir. Ama meâlin metin çevirisinin herkese hitap ettiğini, herkesin anlayacağı sadelikte yazıldığını söylemektedir. Ayrıca yazar, metnin iç sesini ve şiirselliğini, Türkçeye âzâmî oranda taşınmaya çalıştığını; secî ve

¹⁰⁸ Bkz. İslamoğlu, Age., 107:5; 90:17; 9:45. Bkz. Ebû Hilâl el- Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*, İşaret Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 5-13.

¹⁰⁹ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIII.

¹¹⁰ Bkz. İslamoğlu, Age., “Şek, rayb, mirye”, “İ’rad, tevelli, zerhu”, “Ğadap, la’net, suht” kelimelerinin çevirisine.

kâfiyelerin çeviride de ortaya çıkması için çok ter döktüğünü, meâli sürükleyici bir üslupla yazmaya özen gösterdiğini söyler.¹¹¹

İslamoğlu, meâlinde, “Kelimenin farklılığı anlamın da farklılığını getirir” ilkesine uygun hareket etmiştir.¹¹² Ayrıca yazar, “Kur’ân’da ziyâde edat yoktur.” görüşünü savunmaktadır.¹¹³

Dili, doğal bir süreç içinde mutâbakat yoluyla gelişen, canlı, aktif ve aktüel bir organizma olarak görüp “Semâîdir” diyen Kûfe dil okulunu benimsemiştir.¹¹⁴ Bu tercihine rağmen, Kûfe okuluna mensup Ferrâ’dan (ö. 207/822) istifâde ettiği kadar, yeni Basra okuluna mensup Ebu Ubeyde Ma’mer b. el-Müsenna’dan (ö. 209/824) da istifâde etmiştir.

Bazı yerlerde serbest çeviri tarzını benimserken, bazı yerlerde ise harfî tercümeyi esas almıştır. Muhkem âyetlerde, lafzî yönteme; müteşabih âyetlerde, yaklaşık çeviri yöntemine başvurmuştur. Metinde lafzî bir karşılığı olmayan açıklamaları parantez içinde vermiştir. Arapçadan Türkçeye geçen terimleri eğer anlam kayması yaşamamış ve galat olarak kullanılmıyorsa çevirmeyip olduğu gibi bırakmıştır.

Mânâ ile gramerin, belâgatle nahvin birbirinden ayrı değil, birbirinin içinde durduğu usulü tercih etmiş; tercih söz konusu ise, mânâyı gramere öncelemiştir. İnşâ ve ihbar cümlelerini ayırmak için inşâ cümlelerinin sonuna ünlem işâreti (!) koymuştur.

Metne takdîri lafız yerleştirmekten mümkün olduğunca kaçınmış, klasik tefsirlerin lafız takdîr ettiği birçok yeri takdîrsiz olarak ve metindeki yalın haliyle çevirmiştir.¹¹⁵ Nitekim bunu da şöyle ifâde eder: “Çevirimiz boyunca metne takdîri lafız idhalinden mümkün olduğunca kaçındık. Klasik tefsirin lafız takdîr ettiği birçok yeri takdîrsiz olarak ve metindeki yalın haliyle çevirmeye gayret gösterdik. Takdîr gerekseydi kelâmın sahibi takdîr ederdi diye düşündük. O şekilde gelmesinin mutlaka bir nükte barındırdığına kânî olduk.”¹¹⁶ demektedir. Eserinde böyle demesine rağmen, -Eserin değerlendirilmesi kısmında da örneklendireceğimiz gibi- M. İslamoğlu, bazı âyetlerde takdîrde bulunmuştur. Zaten İslamoğlu’nun yaklaşımı, Arap dilinin ve dünya

¹¹¹ Bkz. *Kur’ânî Hayat Dergisi*, s.2.

¹¹² Bkz. İslamoğlu, Age., 68:10; 55:10; 19:13; 41:9; 2:170, 191; 4:85 ve ilgili notlar.

¹¹³ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIII.

¹¹⁴ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIII.

¹¹⁵ Bkz. İslamoğlu, Age., 20:102; 11:92; 43:60; 2:51, 184; 8:27; 24:53.

¹¹⁶ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXVIII.

edebiyatlarının özelliklerine aykırıdır. Çünkü sözün akıcılığı, vurgusu ve güzelliği için bu kural bütün dünya edebiyatlarında, özellikle îcaz ve i'caza dayanan Arap Dili'nde makbul ve müstahsen bir yöntemdir. Kur'ân, Arap Dili ve Edebiyatı çerçevesinde inmiş ilâhî bir mânâdır. Zîrâ klasik tefsirlerin metinde olmayan takdîrlere yer vermelerinin sebebi, gerekirken söylenmemiş lafızları takdîr etmek anlamında değil, bazı okuyucuların anlamasını kolaylaştırmak açısından olsa gerektir.

Yazar, kaynak dildeki deyimın hedef dildeki en yakın karşılığını bulup yerine koymaya çalışmıştır. Bazı kelimelere ise, çeviride yerine tam oturmeyen tercüme yapılmıştır. Mesela, “رَيْبَ الْمُنُونِ”a “Feleğin sillesini yemek”¹¹⁷; “سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ”e “Elleri kolları dökülünce”¹¹⁸; “فَانِي عِطْفِيهِ”ye “Gerdan kırmak”¹¹⁹ mânâsı vermiştir. Bazı deyim ve deyimsele ifâdelerin hedef dildeki karşılıkları verilmemiş veya farklı verilmiştir. Mesela “قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ”¹²⁰ buna bir örnektir.

Nadir kelimelere, nadir karşılıklar vermeye çalışmıştır. Fakat bu çaba bazı zorlamaları beraberinde getirmiştir: الْمَعْوَقِينَ (33:18): Caydırırlar; عُنُلٌ (68:13): Kaba; زَنِيمٌ: Fırıldak (68:13); دَيَّارًا (71:26): Mostralık; مُطَفِّفِينَ (83:1): Yolsuzluk yapanlar; كَادِحٌ: Yeldirmek (84:6); رِيًّا (19:74): Görkem; حَنَانًا: Sevecenlik (19:13); سَنَا: Parıltı (24:43); رِيشًا: Zarafet (7:26); قَاعًا صَفْصَفًا (20:106): Çırılçıplak, Kupkuru bir düzlük; اَمْشَاجٍ: Katmerli bir karışım (76:2); سَامِدُونَ: Kafa tutuyorsunuz (53:61); لَأَرْبٍ: Konsantre (37:11); شَوْبًا (37:67): Kokteyl; رَمَزًا (3:41): Sembolik bir dil; تُبْسَلٌ/أُبْسَلُوا: İpotek edilecek (6:70); أَرْكَسَهُمْ (4:88): Terslemek; صَلْدًا: Cascavlak (2:264)... gibi kelimelerin karşılıkları üzerinde biraz daha düşünölmelidir. Güncel kullanımlar verebilme uğruna, Kur'ân'da olmayan mânâları Kur'ân'a yüklemek doğru değildir. Mesela: “Yolsuzluk yapanlar”

¹¹⁷ Bkz. İslamoğlu, Age., 52/30.

¹¹⁸ Bkz. İslamoğlu, Age., 7/149.

¹¹⁹ Bkz. İslamoğlu, Age., 22/9.

¹²⁰ Bkz. İslamoğlu, Age., 53/9.

vb.den çıkan anlamlar, ilgili kelimenin mânâsını aşmaktadır. Çünkü bu kavramın günümüzde ifâde ettiği anlam ile âyette ifâde ettiği anlam birbirinden farklıdır.

Yazar, yakın ya da benzer anlamlı kelimelere çeviride yakın anlamlar bulmaya çalışmıştır. Mesela “Suht-La’net-Ğadab” gibi benzer anlamlıları “Hışım-Lanet-Gazab” ile karşılamıştır. Yine, “Şekk-Rayb-Miryê” benzer anlamlılarını ise; “Şüphe-Kuşku-Tereddüt” ile karşılamış ve bu yöntemi izlemeye çalışmıştır.

Bazen aynı forma, farklı karşılıklar vermiştir. Örneğin: “Ekber” sözcüğü, hem olumlu büyüklüğe hem de olumsuz büyüklüğe işâret eden bir sıfattır. Her iki halde de “En büyük, daha büyük” karşılığı ağır kaçmaktadır. Mesela “Allah’ın zikri daha büyüktür” (29:45) âyetinde olumlu kullanılırken; Bakara/217, Âl-i İmran/118 gibi olumsuz kullanımlarda “Daha büyük, en büyük” yerine “Daha beter” kullanılması daha belîğdir.¹²¹ Bazen de bunun tersini yapmıştır ve farklı formlara aynı karşılığı vermek zorunda kalmıştır.

Belâgat kurallarına göre bir kelime, birden çok mânâda kullanılabilir. Fakat istisnâî durumlar dışında, bir makamda birden çok mânâyâ geçit vermez. Çift tarafı gören “Zengin anlamlı” ibareler bu kısma girmez. Bu kural gereği, lafzın kullanıldığı makamda ne mânâyâ geldiğini tesbite çalışıp, ulaştığı son noktayı meâle yazmıştır.¹²²

“Kur’ân, farklı zaman ve mekânlarda, farklı bağlamlarda, 23 yıla yayılarak indi. Aynı kavram farklı yerlerde farklı vurgular taşıyabildiği gibi, bu süreçte anlam farklılaşmalarına da uğradı. Böyle bir hitap için çeviride standartlaştırma ve tektipleştirmeye gitmek, belki estetik açıdan göze ve kulağa hoş gelirdi, ama vakıya mutabık düşmezdi. Fakat meselâ, “Mü’minîn” ile “Ellezîne âmenû”, “Kâfirîn” ile “Ellezîne keferû” arasındaki farkı hep gözetmeye gayret ettik. Bir de inkârı savunan kâfirler için “İnkârda ısrar edenler”, Enfal’de olduğu gibi inkâr için saldıran kavgacı kâfirler için “İnkârda direnenler” dedik. “Ellezîne âmenû” ile “Mü’minîn” arasındaki farkı hep gözettik. Fakat birincisinin ellezine keferû ile karşıtlık oluşturduğu bağlamlarda genel çevirimiz olan “İman edenler” karşılığını değil, “İmanda sebat edenler” karşılığını tercih ettik. Zira bu bağlamlarda “Küfürde ısrar edenlerin” mukabili vurgusunu taşıyordu. Hiç kuşku yok ki Kur’ân, yaşanan bir hayatın içine, “Yaşatan” bir

¹²¹ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXVII.

¹²² Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIV.

hayat olarak indi. Bu yüzdendir ki Kur’ân’ın dili, hayat kadar canlı ve renklidir, durağan ve standart değil. Bir çevirinin en başta gözetmek zorunda olduğu şey, Kur’ân’ın ahlâkıyla ahlaklanmaktır. Bu, çeviriyi bilgisayardan dökülmüş gibi şablonlara ve kalıplara mahkûm etmemeyi gerektirir”¹²³ diyerek, tek tip tercüme tarzından niçin uzak durmaya çalıştığını ifâde etmiştir.

Yazar, sûrelerin üslûbu, konusu ve belâgatının esas olduğu bir liste hazırlamaya teşebbüs etmiştir. Bunda Hz. Osman’ın nüzûl tertibini esas almış, onun yanına İbn Abbas ve İmam Cafer’in tertiplerini koymuş, yine İbn Aşur sayesinde ulaştığı -İbn Abbas’a nisbet edilen- Cabir b. Zeyd tertibini de bunlara ilave etmiştir. Üslûbu ve konusu îtibarıyla ilk tertiplerdeki yerleriyle uyumlu olmayan sûrenin, doğru zamanını tesbit için, özellikle Kur’ân’ın içinden delil aramıştır. Bazı âyetlerin, başka sûrelerin âyetlerine atıf içerdiğini dikkate almış, bu durumu, iniş sıralamasında kesine yakın bir delil kabul etmiştir. Konuyla ilgili, hadîs ve siyer kaynaklarına da başvurmuştur.

Tüm sûrelere konulan girişin ilk pasajını, sûrenin ismine; ikinci pasajını, iniş zamanına; sonraki pasajlarını ise, konusuna ayırmıştır. Sebebi nüzûl konusunda, Fransız şarkiyatçı Réjis Blachère (ö.1973) ve İranlı mütefekkir Mehdi Bazergan’ın tertiplerinden de istifâde etmiştir.

Âyetlerin nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığı, bir arada çeviri yöntemi mahzurludur. Meâlde, Kur’ân’ın temel birimi olan âyetlerin birbirine karıştırılmamasına özen gösterilmiştir. Fakat mânâyı da, âyette tamamlanan bir şey olarak görmemiştir. Bu yüzden mânânın gerektirdiği yerde âyeti müstakil veya grup halinde art arda sıralayarak pasajlar oluşturmuştur. Bu pasajların belli olması için de ilk kelimesini büyük harfle başlatıp, önceki pasajla arasını ayırmıştır.

Kaynak metnin ses değerlerini, anlamın müsaade ettiği oranda hedef metne taşımaya çalışmıştır. Bazen “...Olmalıdır”, bazen de “...Olmalıdırlar” gibi, âyet sonlarındaki ses uyumunu bulmak için anlamı bozmayan tasarruflar yapmıştır.

Bilindiği üzere sûrelerin sıralaması, Hz. Peygamber’e iniş tarihlerine göre yapılan “Nüzûl tertibi” ve Hz. Osman’ın hilafeti döneminde sahâbîlerden oluşan cem ve tertip komisyonunun yaptığı “Mushaf tertibi” ne göre yapılmaktadır. Eser de, bu sıralamalara göre dizayn edilmiştir.

¹²³ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIV.

Notların referanslarında üç rakam kullanılmıştır. (Mesela 32:7, not 6 gibi) Birincisi sûre, ikincisi âyet numarasıdır. Nottan sonra gelen numara ise atıf yapılan yerdeki dipnot rakamıdır.

Meâlin sonuna bir dizin eklenmiştir. Nadir kullanılan kaynakların, basım yeri ve tarihleri kaynakçaya taşınmak yerine, metnin içinde gösterilmiştir. 8 ünlü hadîs kitabının tümü için Mevsuatu's-Sünne kaynak gösterilmiştir. Meâl basıma verilmeden önce, 20 nüsha çoğaltılarak, alanında yetkin isimlere okumaları için tevdi edilmiştir.

Eser incelendiğinde görülecektir ki müellif, çalışmasının tamamında dikkati ve titizliği elden bırakmamış, dolayısıyla günümüzde ihtiyaç duyulan Kur'ân-ı Kerîm çevirisinde aranılan özellikleri eserine yansıtmaya çalışmıştır.

İlâhî hitabın tam karşılığına yakın mânâyı verebilmek için de parantezli cümleler kurmaktan kaçınmamıştır. Eserde, Kur'ân'ın metni, meâli ve meâlin îzâhlarının beraberce görülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

İslamoğlu'nun meâl-tefsiri hakkında son dönemde eleştiri adı altında yazılıp çizilenler, eleştiri sınırlarını çoktan aşip karalama kampanyasına dönüşmüş durumdadır. Çünkü bazı eleştiriler, "ilmî" olmaktan çıkıp, tamamen "hissî" bir zaviyeye taşınmıştır. Unutulmamalıdır ki ilmî eserlerin değerlendirilmesinde, subjektiflikten mümkün mertebe kaçınılmalıdır. Biz çalışmamızda eserin güzel yerlerini takdîr etmekle birlikte, eserdeki eksikliklere de değinmeye çalışacağız. Eser, çalışmamızın asıl amacı olan çeviri yönünden ele alınmakla beraber, tefsir kısmındaki eksiklik ve hatalara kısa da olsa değinilecektir.

2.3. MUSTAFA İSLAMOĞLU’NUN MEÂLİ’NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.3.1. Eser Hakkında Genel Değerlendirmeler

Bu kısımda “*Meâle Giriş*”, “*Meâlde Takip Edilen Usûl*” kısmıyla ilgili, eserin geneli üzerinde değerlendirme ve tesbitlerde bulunmaya çalışacağız.

“Söz Başı” kısmının devamındaki vahiy başlığı altında yazar, Kur’ân ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Hayatta karşılaştığım ve karşılaşmam muhtemel hiçbir şey, beni bir mûcize-i bâkî olan Kur’ân kadar etkilemedi.” Halbükî geleceğe yönelik bu ifâde için, şimdiden bir şey söylenemez.

Çeviri ve dipnotlarda, müellifin ağıdalı bir dil kullanması, edebiyattaki ‘Sanat, sanat içindir’ ifâdesini akla getirmektedir. Yazarın fikir üretmek için oldukça çaba harcadığı, cümlelerinden anlaşılmaktadır. Bu cümleler belli seviyenin üstü için oldukça güzel cümlelerdir. Fakat “Halk okusun” diye yazılmış bir meâlde böyle cümlelerin kullanılmış olmasını anlamak zordur.

“Meâlimizde İslâm, müslim, küfir, kâfir, şirk, müşrik, kitap, takvâ, nefis, ruh, zikir, ğayb, cihad vb. gibi ıstılahların kullanıldıkları aslî mânâları tesbit etmeye çalışırken, terimlerin zaman içinde kazandıkları ıstılâhî anlamlardan mümkün olduğunca uzak durduk”¹²⁴ denilmektedir. “İslâmî terimler, zaman içinde yanlış anlamlar kazandılar” gibi bir anlayışa götürebilecek bu ifâde, biraz daha açıklığa kavuşturulmalıdır.

“Farklı makamlarda farklı mânâlara gelen salât, zekât, fitne gibi terimleri meâlin bütününde standart anlama indirgeme yanlışından mümkün olduğunca uzak durduk. Kavramları tek tipleştirme konusunda özel bir gayret sergilemedik. Muhtemel anlamlardan bağlamla en uyumlu olanını tercih ettik. “*Kitâb*”a yeri geldi “İlâhi mesaj” veya “İlâhi Kelâm”, yeri geldi “Vahiy” veya “Kitap” dedik. “*Mü’minîn*”e sırasında “İnananlar”, sırasında “Güvenenler” dedik. “*Kâfirîn*”e bir makamda “İnkâr edenler” veya “Küfredenler” dedikse, başka bir makamda “Nankörler” dedik”¹²⁵ denilmektedir. Bu gibi yerlerde mümkün olduğunca benzer anlamlar kullanılarak, meâl içi bir birlik sağlansa daha iyi olurdu. Diğer yandan “Küfredenler” çevirisi, bugünün Türkçesi’nde kâfiri yansıtmamaktadır.

¹²⁴ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XX.

¹²⁵ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXIV.

“Vahyin tercümesinde aslolan, çeviri bilimin tüm imkânlarından sonuna kadar yararlanmanın da ötesinde, onun akıl edemediği imkânları da devreye sokarak vahyin muhâtap tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır”¹²⁶ denilmiştir. Burada çeviri bilimin akıl edemediği imkânların neler olduğu muğlâk kalmıştır.

“Türkçe’de yer etmiş terimleri, eğer anlam kayması yaşamamış ve galat olarak kullanılmıyorsa, çevirmeyip olduğu gibi bıraktık. Vahiy, hamd, şükür, adâlet, hak, hüküm, küfür, hidâyet, infak... bunlardan sadece bazılarıdır”¹²⁷ denilmiştir. Böyle bir çeviri, ancak Arapça’dan Arapça’ya çeviride olur. Diğer yandan küfür vb. kelimeler, Türkçe’de oldukça farklı bir mânâda galat olarak kullanılmaktadır.

“Çevirimiz boyunca metne takdîri lafız idhâlinden mümkün olduğunca kaçındık. Klasik tefsirin lafız takdîr ettiği birçok yeri takdîrsiz olarak ve metindeki yalın haliyle çevirmeye gayret gösterdik. Takdîr gerekseydi kelâmın sahibi takdîr ederdi diye düşündük”¹²⁸ denilmektedir. Klasik tefsirler incelendiğinde görülecektir ki, klasik tefsirler, metinde olmayan takdirleri, okuyucuların anlamasını kolaylaştırmak için yapmışlardır.

“Nüzûl tertipli bir meâl için önce sûrelerin iniş zamanlarını doğruya en yakın veren bir cetvele ihtiyaç vardı”¹²⁹ denilmiştir. Bu konuda çok sağlam bir rivâyet ve cetvel bulunmamaktadır. Kanaatimizce, zayıf rivâyetler üzerine önemli sonuçlar çıkarılacak bir düzenleme ve çeviri sakıncalı olacaktır.

Müellif, “Özlü sözlerin sıklığı, o sözlerin imbiğinden damıtıldığı konu ve âyetlerin sıklığıyla orantılıdır. Eğer o konu tekrar gelmişse, elbet o konudaki özlü tesbit de tekrar gelecektir”¹³⁰ demektedir. Yazarın meâlinde benzer bazı ifâdelerin ilgili yere atfetmek yerine, aynen geçtiğini görmekteyiz.

Yazar, sebep-i nüzûl ile ilgili tesbitlerinde, Fransız şarkiyatçı Réjis Blachère (ö. 1973) ve İranlı mütefekkir Mehdi Bazergan’ın özgün tertiplerinden de istifâde ettiğini belirtmiştir. Blachère gibi müsteşriklerin, sağlam olmayan rivâyetlerden sonuçlar çıkardıkları örneklerle sabitken, sûrelerin tertibinde onların sonuçlarından istifâde etmenin, bizleri doğru sonuçlara ulaştıramayacağı kanaatindeyiz.

¹²⁶ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXVI.

¹²⁷ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXVII.

¹²⁸ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXVIII.

¹²⁹ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXX.

¹³⁰ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXII.

Meâlde imlâ yönünden de hatalara rastlanmaktadır. Genelde din isimleri büyük harfle başlarken, yazar İslam'ı “İslam” şeklinde yazmış ve bu durumu meâl giriş kısmında da ifâde etmiştir.¹³¹ Tek yazılan tarihlerde, hicrî takvim esas alınmıştır. Meâl, bazen, baskıya yetiştirilmek için aceleye getirilmiş imajını vermektedir. Bu tesbite, meâlde rastladığımız yazım hataları sebep olmuştur. Elbette ki burada, bütün yazım hatalarını sıralayacak değiliz. Örneğin, *Bakara 30. âyetin 2 nolu dipnotunda*: “Burada çeviriye mânâsıyla değil işleviyle yansımış olan bir vav vardır... İşbu yüzden, insan beşer doğar, irade ve akılla insan olur...” demektedir. Türkçe’de “İşbu yüzden...” diye bir ifâde bulunmamaktadır. Anlaşılan, meâl baştan sona titizlikle gözden geçirilmemiştir. Doğrusu: “İşte bu yüzden...”dir.

Yazar, notsuz bir Kur’ân çevirisinin eksik bir çeviri olduğunu uygulamalı olarak göstermiştir. Meâlini değerli ve özgün kılan notlarında, Kur’ân’ın iç bütünlüğünü göstererek, parçanın ait olduğu bütün içerisinde anlaşılacağına dikkat çekmiş, kısmen de olsa alternatif kıraat ve anlamlara yer vermiş, tercihlerinin dilsel gerekçelerini göstermiş, öznel tercihlerini bazı yerlerde İslam ilim geleneğine referansla kullanmış, bazı yerde ise referans vermemiştir. Eserde 6000’in üzerinde gerekçeli not bulunmaktadır.

¹³¹ Bkz. İslamoğlu, Age., s.XXXI.

2.3.2. Eserin Tercüme Yönüyle Değerlendirilmesi

1. Metinde Bulunmayan Kelimeleri Takdir Etmek

Bakara 2: ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

“İşte kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan bu *ilâhî* kelim, takvâ sahipleri için bir hidâyet rehberidir.” (İslamoğlu),

“Bu, o kitab’dır ki, kendisinde, (Allah katından gönderilmiş olduğunda), hiç şüphe yoktur. (O) takvâ sahipleri için doğru yolun ta kendisidir.” (Çantay).

İslamoğlu’nun, çevirisinde “*İlâhî* (Kelim)” kelimesini takdîr etmesi, “La reybe” yüklemine (haberini) sıfat yapması, birkaç yönden yanlıştır.¹³² Çünkü,

[لا ريب فيه] خير المبتدأ [ذلك]

Zaten muhâtap bu kitabın ilâhîliğini bilse, kuşku duymayacak. İslamoğlu, takdîre karşı olduğunu söylemesine rağmen burada da takdîrde bulunmuştur. Çantay’ın çevirisi, metne daha uygundur.

Bakara 3: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“...Kendilerine *sürekli* lutfettiğimiz şeylerden (ihtiyaç sahiplerine) harcarlar.” (İslamoğlu). *Sürekli* kelimesi metinde olmadığı gibi, bunu çağrıştıracak bir fiil yapısı da yoktur. Böyle bir çeviri, *sürekli verilerden infak gerekmez* gibi bir anlama götürür ki, bu da yanlıştır.

“...Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de, (Allah yolunda) harcarlar.” (Çantay). Bu çeviride takdirde bulunulmamıştır. Bu sebeple Çantay, daha doğru bir çeviri yapmıştır.

Bakara 102:

وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ

“Oysa o ikisi: “Baksanıza! Biz (*Bâbil esaretiyle*) sınanmaktayız. Sakın küfre sapma(yın)!” demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Fakat (*Babil’deki düzenbazlar*) bu ikiliden kişi ile eşinin arasını açacak şeyler öğreniyorlardı.” (İslamoğlu),

¹³² Bkz. Muhammed Tayyib İbrahim, *İ’rabu’l-Kur’ân*, (2. Baskı), Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2006, s.2.

“Hâlbuki onlar (o iki melek) : “Biz ancak *fitneyiz (İmtihân için gönderilmişizdir)*. Sakın (sihir, büyü yapıp da) kâfir olma” demedikçe, hiçbir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler.” (Çantay).

Hâlbuki baktığımız tefsir vb. kaynaklarda, iki meleğin *Bâbil esaretiyle* sınındığına dâir bir bilgiye rastlamadık. Yine aynı âyetin devâmında, âyette bulunmayan takdîrlere devam edilmiştir. “Fakat (*Bâbil’deki düzenbazlar*), bu ikiliden, kişi ile eşinin arasını açacak şeyler öğreniyorlardı.” İlgili âyette, bir *fâil* takdîr edilmemiştir. Fakat İslamoğlu, “Bâbil’deki düzenbazlar” şeklinde *fâil* takdîrinde bulunmuştur. Çantay’ın çevirisinde ise, bu tür takdirlere girilmiştir.

Nisâ Sûresi 25. âyet:

فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

İslamoğlu: “Onlar evlendirildikten sonra, iffetsiz bir davranışta bulunurlarsa, onları *hür evli kadınlara* verilenin yarısıyla cezalandırın.”

Çantay: “Onlar evlendikten sonra, bir fuhuş irtikâb ettiler mi, o vakit üzerlerine *hür kadınlar* üzerindeki cezanın yarısı verilir.”

“*المُحْصَنَاتِ*” kelimesi, “İffetli Hür Kadın” anlamında olup¹³³ hem evli, hem bekar olanlarını kapsamaktadır. Galiba İslamoğlu’nun evli zâniye verilecek cezayla ilgili farklı bir görüşü olmalı ki, o görüşünü desteklemek için “Evli hür kadın” çevirisi yapmıştır. Esed’de de aynı çeviri mevcuttur. Çantay’ın çevirisi daha uygundur.

Alak Sûresi 2. Âyet:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

“O insanı *sevgi* ve alâkadan yarattı” (İslamoğlu),

“O, insanı bir *kan phtısından* yarattı.” (Çantay).

Yazar dipnotunda, çevirisinin gerekçelerini şöyle açıklamaktadır: “Alak” ve “Alaka”, maddî olarak “Embriyo ve Hücre”, mânevî olarak “Sevgi ve İlgi-Alâka” anlamına gelir. Doğru tercih ikincisidir. Zira hem bu pasaj insanın embriyolojik kökenini değil mânevî boyutunu ele almaktadır, hem de âyetin başındaki el-insan’dan dolayı buradaki “Alak”ın, sadece insan soyuna ait bir şey olması gerekir. Oysa

¹³³ Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.394.

embriyolojik mânada “Alak” (Embriyo, Hücre) diğer memeli canlıları da kapsayan ortak bir özelliktir. İbn Fâris el-‘alâka’yı “el-Hubbu’l-lâzım li’l-kalb” (Kalp için gerekli olan sevgi) diye tanımlar (Mekâyîs). Bunu destekleyen bir husus da, geçtiği tüm diğer yerlerde (5 kez) dişil formda ‘alakâ olarak gelirken sadece burada ‘alak formunda gelir. İlginç bir tevafuktur ki, Allah isminin mücerredî olan “e-le-he”nin tüm formlarının ortak anlamı “sevgi”dir. Bu, gerçekten dikkat çekicidir.”¹³⁴

Yazarın açıklaması iknâ edici değildir. Üstelik tefsir geleneğimizde de kelime bu şekilde anlaşılmamıştır. Böylece İslamoğlu, bu çevirisiyle yine metinde olmayan bir kelimeyi, metne sokmuştur. Çantay ise, çevirisinde, metne dışarıdan kelime dahil etmemiştir.

Fil Sûresi 3. Âyet:

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

“Onların üzerine *katar katar bilinmeyen nitelikte uçan taşıyıcı varlıklar* saldı”. (İslamoğlu),

“O, bunların üzerine, *sürü sürü kuş(lar)* gönderdi.” (Çantay).

“Allah onların üzerine, *sürüler hâlinde kuşlar gönderdi.*” çevirisi yerine, niçin “*Katar katar bilinmeyen nitelikte uçan taşıyıcı varlıklar*” ifâdesini kullandığı anlaşılammaktadır. Çantay’ın çevirisi, metne daha uygundur.

2. Çeviride Bağlamı Dikkate Almak

Bakara 3:

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ/ الَّذِينَ

İslamoğlu, “O muttakiler ki...” diye çevirmesi gerekirken; “O hidâyete erenler ki...” diye çevirmiştir. Bu da hem âyetin gramerine hem de mânâsına aykırıdır.

Çantay ise, “(O takvâ sahipleri ki)...” diye çevirmiştir. Çantay’ın çevirisi hem gramere hem de mânâyâ daha uygundur.

Bakara 233: “Eğer, (çocuğun boşanmış ebeveyni, *çocukla annenin*) ayrılmasına karşılıklı istişâre sonucu râzı olurlarsa, her ikisine de bir vebal yoktur.” (İslamoğlu),

¹³⁴ Bkz. İslamoğlu, Age., s.1279.

“Eğer (ana ve baba), aralarında rızâ ve müşâvere ile (bi'l-ittifak, çocuğu iki sene dolmadan) *memeden kesmeyi* arzu ederlerse, ikisinin üzerine de vebal yoktur.” (Çantay).

İslamoğlu, “فَصَالًا” kelimesini, “Çocuğun anneden ayrılmasına” hamletmiştir. Fakat ilgili âyetin devamında, “Süt Emzirme”den bahsedilmeye devam edilmektedir. İslamoğlu, bu görüşünü, Mu'tezili olan Ebu Müslim el-İsfehânî'ye dayandırmaktadır. Aynı çeviri Esed'de de bulunmaktadır: “Ve eğer (anne-baba), her ikisi, (*anne ile çocuğun*) *ayrılmasına* karşılıklı rıza ve danışma ile karar verirlerse, (bundan dolayı) onlara bir günah yoktur.”

Eğer bağlam dikkate alınarak bir çeviri yapılacaksa, Çantay'ın çevirisi daha uygundur.

3. Çeviride Uygun Kelimeyi Bulmak

Bakara 4:

وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

“...Onlar sana indirilene *îman ederler*, senden önce indirilene de. Âhiretin varlığına dair *ilâhî bilgiye* mutmaîn bir kalple *inanmışlardır*.” (İslamoğlu),

“...Onlar sana indirilene de, senden evvel indirilenlere de *inanırlar*. Âhirete ise onlar şüphesiz bir *bilgi ve inanç beslerler*.” (Çantay).

İki çeviride de, “Bilgi yerine”, “*Haber*” demek, daha isâbetli olur diye düşünmekteyiz. Çünkü bilgiden ziyâde, habere inanılır. Diğer taraftan, İslamoğlu'nun çevirisinde yüklemeler arası bir üslûp birliği bulunmamaktadır.

Bakara 5:

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“...İşte onlar, evet onlardır sonsuz *mutluluğa erenler*.” (İslamoğlu),

“İşte onlar Rablerinden (gelen) hidâyetin tam üzerindedirler. Asıl *muradlarına kavuşanlar da*, işte onlar.” (Çantay).

“*Felah*”, mutluluğa ermekten çok, *gâyeye ermek*dir. Mutluluk, onun sonucudur. Bu sebeple, “*Gayeye ermek*” mânâsını veren Çantay'ın çevirisi, daha uygundur.

Bakara 25'de, “مُشَابِهًا” kelimesinin çevirisi, “Belli-belirsiz bir benzerlik” olarak çevirilmiştir. Bu çeviri ise, metindeki kavramı karşılamamaktadır. Çantay ise, “Birbirinin benzeri” diye ifâde etmiştir.

Bakara 41:

وَأَيَّ آفَاتِكُمْ

“...Ve sorumluluğunuzun merkezinde, sadece Ben olayım.” (İslamoğlu),

“Ancak benden korkun.” (Çantay).

Takvâ kelimesinin sözlük anlamından hareketle “Sorumluluğunuzun” diye çevirmek yerine, “Sakinmanızın merkezinde” denilse daha uygun olurdu diye düşünüyoruz. İki çeviri de istenilen düzeyde değildir. Çünkü “İttikâ” kavramı, sadece “Korku” ile sınırlandırılmaz.

İslamoğlu bazen de kelimelere modern karşılıklar verme adına zorlamalar yapmıştır. *A'râf Sûresi*'nin 7. âyetinde geçen “İlim” kelimesini “Bilgi Arşivi”; 8. âyette geçen “Vezn”i “Ölçme-Değerlendirme” şeklinde tercüme etmektedir. *Bakara, 30:* “Hani, senin Rabbin melâikeye: “Ben yeryüzünde bir halife *tayin edeceğim*” dediği zaman da şöyle sormuşlardı: “*Yeryüzüne* fesat çıkararak ve kan dökmekte olan birini mi atayacaksın...”. “Atamak” ifâdesini kullanarak, Allah-u Teâlâ ile mahlûkat arasında bir “Astlık-Üstlük ilişkisi” bulunduğunu çağrıştırmaktadır.¹³⁵ Diğer taraftan “*Yeryüzüne* fesat çıkararak” değil, “*Yeryüzünde* fesat çıkararak” olmalıdır. Çantay'da ise, ilgili çeviriler, normal mânâsıyla yapılmıştır.

4. Harf-İ Cerrin Mânâsını Doğru Tesbit Etmek

Bakara 8:

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

“İnsanlardan öyleleri de var ki, “Allah’a ve âhiret gününe inandık” derler; *ama onlar mü'minlerle değiller...*” (İslamoğlu),

“İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, kendileri îman etmiş olmadıkları halde, “Allah’a ve âhiret gününe inandık” derler. Hâlbuki onlar, inanıcı (insan)lar değildir.” (Çantay).

¹³⁵ Benzer bir ast- üst ilişkisi için bkz. *Mâide Sûresi*, 116. âyet.

İslamoğlu'nun çevirisi, gramer olarak yanlıştır. Âyet, “Mü'min değillerdir.” diye tercüme edilmelidir. Buradaki “Ba” harf-i cerrini “İle” anlamına almak, pek isâbetli görünmüyor. Buradaki “Ba”, “Ma” veya “Leyse” ile birlikte olan “Ba” gibidir. Yani, “Leyse bi-Mü'minin” gibidir. “Bâ” harfine “Maiyyet” (Birliktelik) vurgusu yüklemek doğru değil. Doğrusu, buradaki “Bâ”nın “Te'kit” ifâde ettiğini söylemektir. Eğer öyle olmasa, İslamoğlu'nun çevirisine göre, yaratma ve takdir etme konusunda hiçbir gücün Allah Teâlâ'nın kudretinin önüne geçemeyeceğini ifâde eden “وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ”¹³⁶ âyetinin, “Biz, önümüze geçenlerle değiliz” şeklinde anlaşılması gerektiğini söyleyeceğiz.

Yahut öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşriklerin sözleri olarak Kur'ân'da yer alan, -Aynı formda gelen- “وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ”¹³⁷ ve “وَمَا نَحْنُ بِمُشْرِبِينَ”¹³⁸ âyetlerinin anlamını, “Biz diriltileceklerle birlikte değiliz” ve “Biz neşrolunacaklarla birlikte değiliz” şeklinde kabul etmemiz gerekecektir.

5. Hitabın Kapsamına Dikkat Etmek

Bazı hitap çevirilerinde, hitaptaki ifâdenin dışına taşılmıştır. İslamoğlu, *Bakara* 21'de: “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” hitabını, “Ey İnsanlık!” diye çevirmiştir. Fakat “İnsanlık” ifâdesinin mefhûmuyla, “İnsanlar” ifâdesinin mefhûmu farklıdır. Karşı taraftaki insanlara seslenmek farklı, insanlığa seslenmek farklıdır. Çantay ise, “Ey İnsanlar!” diye çevirmiştir.

6. Çevirilerde Anlam Daralmaları

Bakara 27: “...Onlar ki... Yeryüzünde *ahlâkî çürümeye* neden olurlar.” (İslamoğlu),

“O (fâsiklar) ki... Yeryüzünde *bozgunculuk* yaparlar.” (Çantay).

¹³⁶ *Vâkı'a Süresi*, 56/60.

¹³⁷ *En'âm Süresi*, 6/29.

¹³⁸ *Duhân Süresi*, 44/35.

Yazar buradaki “*Fesat*” kelimesinin mânâsını, “*Ahlâkî Çürüme*” olarak daraltmıştır. Fesat, sadece ahlâkî çürümeden ibaret değildir. Bu sebeple, Çantay’ın çevirisi daha uygundur.

Bakara 38:

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“...Her kim (kendisine ulaşan) rehberliğime uyarsa, artık onlar için *gelecek endişesi* yoktur, *geçmişten dolayı mahzun da olmayacaklar*.” (İslamoğlu),

“...Kim benim hidâyetimin izince giderse, artık onlara *hiçbir korku* (ve tehlike) yoktur. Onlar *mahzun da olacak değillerdir*.” (Çantay).

Burada “Onlara ne korku vardır, ne de üzüntü” mânâsındaki âyette İslamoğlu, “*Korku*” için, “*Gelecek endişesi*”; “*Üzüntü*” için, “*Geçmişten dolayı mahzun olma*” te’vîlinde bulunmaktadır. Bizce burada, korku ve üzüntü kavramlarının mânâsı daraltılmıştır. Ne korku gelecek korkusudur sadece, ne de üzüntü sadece geçmişten dolayı üzüntüdür. Çantay’ın çevirisinde, anlam daralması bulunmamaktadır.

Bakara 62: “...Hristiyanlardan ve sâbiîlerden her kim, Allah’a ve âhiret gününe inanır, *ıslah edici iyilik işlerse...*” (İslamoğlu),

“...Nasrânî (Hristiyan) ve sâbiîler (olsun), kim (peygamberin şeriatine göre) Allah’a ve âhiret gününe inanır, bununla beraber, (o şeriatin emri vech ile) *sâlih (iyi) amel (ve hareket)te bulunursa...*” (Çantay).

“*Amel-i Sâlih*”, “*Islah edici iyilik*” şeklinde çevirilerek, mânâsı daraltılmıştır. Burada belki, “Allah’ın rızasına uygun iş” denebilir. Çünkü “*Sâlih*” kavramı, “*Uygunluk*” ifâde eder. Kavramların ıstılah anlamları göz önünde bulundurulmadan, sadece lügat anlamlarıyla çevrilmesi yanlıştır. Çantay’ın çevirisi anlam yönünden daha geniştir.

Bakara 217: “Fakat inanca yönelik baskı ve zulüm, adam öldürmekten daha beterdir.” (İslamoğlu),

“Fitne, katilden de beterdir.” (Çantay).

Yazar, burada da kelimenin anlamını daraltmıştır. Yazarın verdiği anlam, “Fitne”nin mânâlarından sadece biri olabilir. Çantay ise, anlam daralmasına başvurmamıştır.

7. Çevirilerde Günümüz Türkçesini Esas Almak

İslamoğlu, Türkçede fazla yer almayan bazı kullanımlara başvurmuştur.

Bakara 30: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا

“...Hani, senin Rabbin melâikeye: “Ben yeryüzünde bir halife tayin edeceğim” dediği zaman da *şöyle sormuşlardı*: ...” (İslamoğlu),

“Hani Rabbin meleklere: “Muhakkak ben, yeryüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infâza me'mur) bir halife (bir insan, âdem) yaratacağım” demişti. (Melekler) de: “Biz seni hamdinle tesbîh ve seni takdis (ayıplardan, eş koşmaktan, eksikliklerden tenzîh) edip dururken, (yerde) orada bozgunculuk edecek, kanlar dökcek kimse mi yaratacaksın?” *demişlerdi*.” (Çantay).

Türkçede “Şöyle sormuşlardı” değil, “Şöyle demişlerdi” ifâdesi daha yaygındır. Ayrıca kullanılan fiil “قَالُوا”dur. Bu fiilde sorma anlamı bulunmamaktadır. Çantay’ın çevirisi, elli yıl önce yazılmış olmasına rağmen, bazı yerlerde, İslamoğlu’na göre daha günceldir.

8. Anlam Boşlukları

Bazı çevirilerinde, anlam boşlukları bulunmaktadır.

Bakara 31: وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ

“Ve Âdem’e tüm *isimleri* öğretti, bunun ardından *onları* meleklere *takdim etti*.” (İslamoğlu),

“Âdeme bütün *isimleri* öğretmişti. Sonra, *onları* (*onların delâlet ettikleri âlemleri, eşyâyı*) meleklere *gösterip*...” (Çantay).

Aslında meleklere sunulan, isimler değil, “Bu isimlerin verildiği varlıklar”dır. Birinci zamirin mercî isimler, ikinci zamirin mercî ise ismin delâlet ettiği eşyadır. Çantay, ilgili noktayı, parantez içinde belirtmiştir. Ayrıca “Takdim etti” ifâdesi yerine, “Sundu” denilse mânâ olarak daha doğru olurdu.

9. Çeviride Kelimenin Anlamından Uzaklaşmak

Bakara 32:

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“(Melekler) cevapladılar: “*Sen tek otoritesin.* Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka bir ilmimiz olamaz (yok). Yalnızca sensin her şeyi tam bilen, her hükmünde tam isâbet kaydeden.” (İslamoğlu),

“(Melekler) de: “*Seni tenzîh ederiz.* Senin bize öğrettiğinden başka, bizim hiç bir bilgimiz yok. Çünkü (Her şeyi) hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sâhibi olan şüphesiz ki Sensin, Sen” demişlerdi.” (Çantay).

Bilindiği gibi “*Sübhân*”ın anlamı bu değildir. İslamoğlu’nun ilgili çevirisi, “Takdis” ve “Tenzih” anlamlarını vermemektedir. Çantay ise çevirisinde bu husûsa dikkat etmiştir.

Bakara 34: “İşte o zaman meleklerle demiştik ki: “*Âdem(oğlu) için emre âmâde olun.*” (İslamoğlu),

“Hani meleklerle: “*Âdem’e (Yâhut: Âdem için Allah’a) secde edin.*” demiştik de...” (Çantay).

İslamoğlu, “*Âdem’e secde edin*” çevirisi yerine, âyette olmayan mânâyı âyete yüklemeyi tercih etmiştir. Bu Kur’ân nassına, nassın muhtemel olmadığı bir anlam yükleme yanlıştır. Zira Allah-u Teâlâ, orada meleklerden, Âdem’in soyundan geleceklerin emrine âmâde olmalarını istememiştir. Aynı âyetin devamında: “İblis hariç, hepsi emre âmâde olmuşlardır.” denilmiştir. Bu çeviri de hatalıdır. Çünkü İblis, Âdem’in ve Âdemoğlu’nun emrine âmâde olmak için yaratılmamıştır. “*Emre âmâde olmak*” tâbiri, birinin emri altına girmeyi, her emrini yerine getirmeye hazır olmayı ve emrinden çıkmamayı ifâde eder. Melekler ve iblisle insan arasında böyle bir münâsebet bulunmamaktadır. Âdem’e secdenin bir “İbadet Secdesi” değil, “Tahiyye (Selamlama) Secdesi” olduğunu ve bizzat ibadet secdesinin mercîi tarafından emir buyurulduğunu söylemek varken, böyle bir yoruma gitmek bizce yanlıştır. Çantay, burada da isâbet etmiştir.

Bakara 36: “Fakat şeytan onların ayaklarını kaydırđı, böylece sahip oldukları müstesnâ konumdan uzaklaştırdı. Ve Biz dedik ki: “Birbirinize düşman olarak *çıkıp gidin*.” (İslamoğlu),

“Bunun üzerine şeytan, onları(n ayağını) oradan kaydırıp, içinde bulduklarından (onun ni'metlerinden), onları çıkarıvermiş (mahrum edivermiş)ti. Biz de: “Kiminiz kiminize düşman olarak *inin*... demiştik.” (Çantay).

“*Hubû*”, “İnmek”tir.¹³⁹ Çıkıp gitmek değildir. Eğer “Çıkmak” diye tercüme edilirse, cennetin yeryüzünde olduğu anlamı çıkar. “Çıkmak” ifâde edilecek olsaydı, “*Huruç*” kullanılırdı. Kur’ân bu kelimeyi bazen, çıkmak anlamında da kullanır. Ama çıkmak mânâsında kullanıldığında bile, mânânen yüksekten alçağa bir iniş söz konusudur. Çantay’ın tercümesinde olduğu gibi, “*Inin*” denilmesi, daha uygundur.

“Takvâ” ve müştaklarına, kelime mânâsı dışında mânâlar verilmiştir.

Bakara 63:

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Size verdiğimiz mesaja sımsıkı sarılın, onun muhtevâsını hatırdan çıkarmayın ki, *sorumluluğunuzun bilincine* varasınız.” (İslamoğlu),

“...Size verdiğimiz (Kitab)ı(n hükümlerini) kuvvetle tutun. Onda onlar(la amel etmek lüzumun)u hatırlayın. Tâ ki (*cehennemden, günahlardan*) *sakınmış* olasınız.” (Çantay).

“İttikâ”yı bu şekilde çevirmek çok doğru değildir. Bu, M. Esed’in meâlinin Türkçesi’nde de aynen tekrarlanmaktadır ve Türkiye’de de çok tutmuştur.

“*Takva*” kelimesi, kötü şeyden sakınmak mânâsına gelen “İttikâ” kelimesinden alınmıştır. Takva, kişi ile kötü şey arasında bir engel kabul edilir. Meşhur câhiliye şâiri Nâbiğa, ittikâyı bu mânâda kullanmıştır: “Kadın düşürmek istemediği halde başörtüsü düştü. Onu aldı ve bizden eliyle korundu.” Buna göre muttakî, zarar veren şeylerden kendini koruyandır. Bu mânâda itaat vesilesiyle Allah’ın azabından korunan kimseye “Muttaki” denir. Genel olarak takva, “Kulun Allah’ın emirlerinden ayrılması ve yasaklarından sakınması” manâsına gelir.¹⁴⁰

¹³⁹ Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s.933.

¹⁴⁰ Bkz. M. Ali Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr Yayınları, 2001, c.1, s.24-25.

İslamoğlu'nun çevirisi, olsa olsa "Takvâ"nın çok dolaylı ve uzak bir anlamı olabilir. Bizce bu ifâdenin üzerinde biraz daha düşünölmelidir. Nitekim yazar, *Bakara 66'da Takvâ*'ya sözlük anlamına uygun olan "Sakınmak" mânâsını vermiştir: "Ve onları, hem ilk kuşaklar hem de sonraki nesiller için bir ibret vesikası, (taklitten) *sakınanlar* (لِلْمُتَّقِينَ) için de uyarıcı bir örnek kıldık." (İslamoğlu).

Çantay bu kelimenin çevirisinde metne ve kelimenin anlamına daha bağılı kalmıştır.

Bakara 209:

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكُمْ الْبَيِّنَاتُ

İslamoğlu: "Eğer hakikatin apaçık belgeleri size geldikten sonra *zillete düşecek olursanız...*"

Çantay: "Size bunca âşikâr deliller geldikten sonra yine *kayarsanız...*"

"زَلَلْتُمْ" kelimesinin anlamı, "Ayak Kayması"dır. "Zelel", doğru yoldan sapmak demektir. Hakiki mânâda, ayak kayması için kullanılır. Daha sonraları manevî işlerde kullanılmıştır.¹⁴¹ İslamoğlu, gâlibâ kelimeyi "ذَلَلْتُمْ" şeklinde "peltek" olarak anlamıştır. Bu bir meâl yazarı için -Arapça'ya hakim olup olmama bakımından- önemli bir hatadır. Çantay'ın çevirisi daha uygundur.

En'am Sûresi, 101. âyet:

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Gökleri ve yeri, *örneksiz* yaratandır." (İslamoğlu),

"O, gökleri ve yeri, *yoktan var edendir.*" (Çantay).

Fakat âyette geçen "بَدِيعٌ", *inşâ* ve *ilk defa icat etmek* demektir. Râğıb el-İsfehâni'nin Müfredat'ında ise "el-ibdâ" kökü, herhangi bir kimseyi taklit etmeksizin ve izlemeksizin bir sanatı ortaya koymak olarak tanımlanmaktadır. İslamoğlu, ilk defa icâd mânâsını çevirisine yansıtmemiştir. Çantay ise, kelimenin köküne dikkat etmiştir.

¹⁴¹ Bkz. M. Ali Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr Yayınları, 2001, c.1, s.118.

Kâf 38:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

“...Dahası gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri *altı aşamada* yarattığımızı...”(İslamoğlu),

“Andolsun ki biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan şeyleri, *altı günde* yaratmışızdır...” (Çantay).

İslamoğlu, âyette geçen “*سِتَّةِ أَيَّامٍ (Altı gün)*” kavramının, “*Yaratılış Aşaması*”nı ifâde ettiğini ve nüzûl sürecinde, âlemin *altı evrede* yaratıldığını söylemektedir. Yazar, zaman değil de, niye aşama kastedildiğini ise delillendirmemiştir. Halbuki “Aşama” kelimesinde zaman anlamı yoktur. “Yevm” kelimesinin anlamları arasında da aşama anlamı bulunmamaktadır. Tefsirlere ve sözlüklere¹⁴² baktığımızda “Yevm kelimesi dört anlamda kullanılmaktadır. Bunlar: “Allah’ın dünyayı yarattığı altı günden biri¹⁴³, zaman anlamında gün¹⁴⁴, Kıyâmet Günü (Âhret)¹⁴⁵, zaman (vakit)¹⁴⁶”. Çantay ise, ilgili kelimeyi, zaman olarak çevirmiştir.

Haşır 8. âyet:

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ

دِيَارِهِمْ

İslamoğlu: “(Bu gelirler), yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan *mülteci göçmenler* arasındaki fakirlere (verilir).”

Çantay: “(Bilhassa o), *hicret eden* fakirlere âittir ki...”

“*Mülteci göçmen*” denildiğinde, Müslümanların aklında, değer ifade eden bir mânâ canlanmaz. “*Göçmen*” denilince genelde kendi arzusu olmadan göçe mecbur kalan kişi akla gelir. Fakat “*Muhacir*” denildiğinde, Allah yolunda bütün varlığını kendi isteğiyle terk edebilen müslüman anlaşılır. “*Mülteci göçmen*” sözünü işiten, müslüman bir şahsiyeti anlamaz. Çünkü bu ifâde, müslümana da gayri müslime de şâmildir. İslamoğlu’nun çevirisinde semantik anlam kayması bulunmaktadır. Kavram,

¹⁴² Bkz. Mukâtil b. Süleyman, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü*, (1.Baskı), İşaret Yayınları, İstanbul 2004, s.400-402.

¹⁴³ Bkz. 9/9, 10, 12.

¹⁴⁴ Bkz. 32/5.

¹⁴⁵ Bkz. 36/54, 55.

¹⁴⁶ Bkz. 19/15, 33.

Kur’ân’ın dünya görüşü bağlamında çevrilerek hicret / muhâcir ilişkisi kurulmalıydı. Çantay’ın çevirisi daha uygundur.

Tebbet 1. âyet:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

İslamoğlu: “Kahrolsun Ebu Leheb’in *çifte gücü*. Zaten kendisi de kahroldu-kahrolacak!”

Çantay: “Ebû Leheb’in *iki eli* kurusun. (Kendisi de) kurudu (helak oldu ya).”

Muhâtap, “*Çifte Güç*”ten hiçbir şey anlamaz. Buradaki “El”, zâttan kinâyedir. Mecâzen “Elinde avucunda bir şey kalmasın” anlamı da anlaşılabilir. Bu sebeplerle, Çantay’ın çevirisi, daha isâbetlidir. Âyetin devamı da yani “Mal ve Evlat” da dikkate alınarak “Elleri” denilseydi daha doğru olurdu.

10. Yanlış Bağlaç Kullanımı

Bakara 37:

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ

“*Fakat* Âdem Rabbinden aldığı birtakım kelimelere *sarıldı*.” (İslamoğlu),

“*Derken* Âdem, Rabbinden kelimeler belleyip, *aldı*.” (Çantay).

Burada “*Fakat*” gereksizdir. Çünkü burada, aksine bir durumdan bahsedilmiyor. Ayrıca burada kastedilen, “Âdem Rabbinden birtakım kelimeler öğrendi/aldı ve onlarla tevbe etti”dir. Çünkü nasıl tevbe edeceğini bilemedi. Öğrendiği isimler arasında tevbe şekli yoktu. Cenâb-ı Allah’ın yardımına muhtâç oldu. Ayrıca “تَلَقَّىٰ” kelimesinin “Sarılma” anlamı bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Çantay, âyetin akışını, güzel bir şekilde sağlamıştır.

11. Fiillere Anlam Dışı Mânâlar Verme

Bakara 44: “...Diğer insanlara sâhici erdemlerle donanmayı öğütlerken, sıra size gelince *terk mi ediyorsunuz?*” (İslamoğlu),

¹⁴⁷ Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s.805.

“(Ey Yahudi Bilginleri!) Siz, insanlara iyiliği (gerçeği ve peygambere îman etmeyi) emredersiniz de, kendinizi *unutur musunuz?*” (Çantay).

Buradaki fiil, “Terk etmek” değil, “تَنْسَوْنَ”, “Unutmak” fiilidir. Aynı şekilde başka yerlerde de, fiillere anlamı dışında mânâlar verildiği görülmüştür. Çantay’ın çevirisi, daha uygundur.

Bazı yerlerde yazar yeni bir tercüme yapmak adına, âyetin mânâsında olmayan çeviriyi yapmış; dipnotunda ise, klasik tercümelereki mânânın da verilebileceğini söylemiştir. Eğer klasik tercümelereki mânâ uygun değilse, dipnotta da verilmemeliydi. Çevirideki mânâlara yapılacak itiraz engellenmek için, dipnotta klasik tercüme veriliyorsa, bu durumda ya sadece çevirideki mânâ verilir, dipnotta klasik tercüme verilmemeli veya dipnottaki klasik çeviri, meâlde yer almalıdır.

Bakara 51:

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ

“...Bir zaman Musa’ya kırk gece süren bir randevu vermiştik. (Bunu fırsat bilen siz), onun ardından *bir inek yavrusu heykelini peydahlayıverdiniz...*” (İslamoğlu),

“Hani Mûsâ ile kırk gece (Tur’da kalmak ve ondan sonra kendisine Tevrat verilmek üzere) vaidleşmiştik. Yine siz onun arkasından (nefsinizin) zâlimler(i) olarak (Sâmîrî’nin tanrı diye gösterdiği) buzağıya tutunmuş (onu tanrı edinmiş)tiniz.” (Çantay).

İslamoğlu, âyetle ilgili dipnotta ise: “İcl için bkz: 7:148, not 3. Zımmen: Aşağılık duygusu benliklerini öyle kapladı ki, Mısırlı efendileri, anasına taptığı için; kendilerini, danasına lâyük gördüler. Kur’ân’da bu buzağı hep “İttehaze” fiiliyle gelir. *Bu ibareyi “İnek yavrusunu (tanrı) edindiniz” şeklinde ikinci bir mef’ul takdîriyle çevirmek mümkün.* Bu şekilde çevirenler, âyetin metninde “Tanrı” (İlâh) ibaresinin yer almamasını, “Yapılan işin çirkinliğini îmâ için” şeklinde açıklarlar. Fakat lafız “İmal etmeye”, yani tercih ettiğimiz şekliyle “*Peydahlamaya*” delalet eder.” denilmektedir. Bizce burada “Peydahlamak” ifâdesi uygun düşmemiştir. Bunun yerine, “İttehaze” fiilini, “*Edinmek*” mânâsına alarak, yaklaşık olarak Çantay’ın da dediği gibi: “Buzağıyı tanrı edindiniz...” şeklinde çevirmek, daha uygundur.

İslamoğlu, *Bakara Sûresi*, 54. âyetini şöyle tercüme etmektedir: “Hani Musa kavmine demişti ki: “Ey Kavmim! İyi bilin ki siz buzağıyı peydahlamakla kendi kendinize kötülük ettiniz. Sizi yoktan, eşsiz örneksiz vâreden yaratıcınıza yönelerek, af dileyin ve böylece *içinizdeki kötülükleri öldürün.*” (İslamoğlu),

“Ve hani Musa, kavmine: “Ey kavmim! Siz buzağıya tutunmakla, (onu tanrı edinmekle), şüphesiz, kendinize yazık etmişsiniz. Hemen yaratanınıza tevbe edip, *nefislerinizi öldürün (ıslâh edin)...*” (Çantay).

Hâlbuki âyette “فَأَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ”, “*Kendinizi (veya Birbirinizi) öldürün*” denilmektedir. İslamoğlu, burada kendi görüşünü desteklemek için Zemahşerî, Râzî gibi müfessirlerden nakiller yapmaktadır. Yazar bu tefsirlerden kendi görüşünü destekler nitelikteki ifadeleri vermektedir. Fakat nakilde bulunduğu müfessirin, tefsirin devamında kendi görüşünü çürüttüğünü aktarmamaktadır. Örneğin yazar, Râzî’den alıntı yaparak, Kadı Abdulcebbar’a göre âyetteki emrin mecâzî olduğunu söylemektedir. Râzî’nin Abdulcebbar’ın görüşünün mecaz olduğunu aktardığı doğrudur. Fakat Râzî, tefsirinin devamında: “Kadı Abdulcebbar’ın iddialarının düştüğünü” ihtimallerle açıklamıştır. Ayrıca İslamoğlu: “Râzî bu âyetin tefsirinde görüş birliği olmadığını söyler.”¹⁴⁸ diyerek âyeti mecâza hamletmenin yolunu açmaya çalışmaktadır. Râzî: “Âlimler bu hususta ihtilaf etmişlerdir... Müfessirlerin dayanmış olduğu izah tarzı, daha güçlüdür. Buna göre ayeti, *zahirî manasından çevirmek gerekir...*” diyerek mecâza hamletmenin doğru olmadığını maddeler hâlinde açıklamıştır.¹⁴⁹ Çantay, metne daha yakın bir çeviri yapmıştır.

İslamoğlu, *Bakara 58’de* de zorlama bir te’vilde bulunmuştur: “Bir zaman demiştik ki: Girin şu şehre, canınızın çektiklerinden bol bol yiyin! Ama (şehre ait) kapıdan tevazu içerisinde *iki büküm girin...*” (İslamoğlu),

“Hani, (Tih’den çıkdıktan sonra) şu kasabaya girip, dilediğiniz yerde, istediğinizi bol bol yiyin, kapısından *secde ederek (eğilerek, saygı göstererek) girin...* demiştik.” (Çantay).

¹⁴⁸ Bkz. İslamoğlu, Age., 2/54, s.23.

¹⁴⁹ Bkz. Fahrüddin Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi’l-Gayb*, Akçağ Yayınları, 3/8-11.

“سُجَّدًا” ifâdesi “İki büküm olmak” değil, “*Secde etmek*”tir. Yani çeviri, “Secde ederek girin...” şeklinde olmalıydı. Eğer İslamoğlu’nun dediği gibi olsaydı, Allah-u Teâlâ, iki büküm olmayla ilgili fiili kullanırdı. Türkçede “İki büküm olmak” ifâdesi mahcubiyet gibi durumlarda kullanılmaktadır. Müslümanlar ise secdeyi, mahcubiyet vb. sebeplerle değil, “Mü’minin Allah’a en yakın olduğu an” anlayışı içinde yapmaktadırlar. “İki büküm olmak” ifâdesini, belki tefsir kısmında kullanmak, uygun olabilirdi. Fakat meâlde te’vilde bulunmak, kanaatimizce uygun değildir. Zaten, “Meâl kısmında te’vilde bulunmak uygundur” dersek, tefsir kısmının bir anlamı kalmazdı. Çantay, metne ve gramere uygun bir çeviri yapmıştır.

İslamoğlu’nun bazı çevirilerinde *kavram kargaşası* yaşanmaktadır.

Bakara 62:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“...Yahûdîleşen kimselerden...” (İslamoğlu),

“...Yahudiler...” (Çantay).

İslamoğlu, çeviri gerekçesinde bazı fikirler ileri sürmüşse de, bunlar tatmin edici değildir. Çünkü “Hâde-Yehûdu”nun bilindiği gibi, “Tevbe etme” anlamı da bulunmaktadır. Zaten bu yüzden, âyetin Yahûdîleri ifâde ettiği söylenmektedir. “Yahûdî oldu” ise, daha genel bir ifâdedir. Bunu “Yahûdîleşme” diye çevirmeye gerek yoktur. Çünkü “*yahûdîleşme*” diye çevirilmesi durumunda, asıl Yahûdîler sanki âyetin dışındaymışlar gibi bir anlam çıkmaktadır. Çantay, buna dikkat etmiştir.

12. Kelimenin Semantiğini Yanlış Tesbit Etme

Çeviride, kavramın semantiğinde olmayan mânâlar verilmiştir.

Bakara, 45: “...Direnerek ve dik durarak yardım isteyin...” (İslamoğlu),

“Hem sabır (ve sebât) ile, hem *namazla* (Hak’tan) yardım isteyin.” (Çantay).

“*Salât*” kelimesinin dolaylı da olsa, “Dik durmak” mânâsı yoktur. “Namaz kılarak...” denilmeliydi. *Bakara 47’nin dipnotunda yazar* “*Salât*”ın kök mânâsının “dik

duruş” olduğunu söylemektedir. Fakat kelimenin kökenine baktığımızda, “Dik durma” kök mânâsına rastlayamadık. Öte yandan, bu ayette sabır ve namazla Allah Teâlâ’dan yardım istemesi tavsiye edilenlerin, kime “direnmeleri” ve hangi olay karşısında “dik durmaları” istenmektedir? Burada peygamberin sünnetinin dindeki fonksiyonu göz ardı edilmektedir. Zira Peygamber Efendimiz’in şiddet anlarında namaz kıldığı rivâyet edilmektedir. İslamoğlu’nun dediği gibi olsaydı, Paeygamberimiz’in namaz kılmak yerine “direyerek ve dik durarak” yardım istemesi gerekirdi.

Âyetin meâli şöyle olmalıdır: “Sabır ve *namaz* ile Allah’tan yardım isteyin.” Burada da, Çantay’ın çevirisi, daha isâbetlidir.

Bazı kavramlar arasındaki *semantik farklılık* meâle yansıtılmamıştır. *Bakara 105. âyet*: “...Allah’tan başkasına ilâhlık yakıştıranlar...”(İslamoğlu),

“Ehl-i Kitaptan olan kâfirler de, (*Allah’a eş koşan*) müşrikler de, size, Rabbinizden hiç bir hayır indirilmesini istemez(ler)...” (Çantay).

İslamoğlu, “*Müşrikleri*”, “*Allah’tan başkasına ilâhlık yakıştıranlar*” olarak çevirmiştir. Hâlbuki “*Şirk ve Küfür*” arasında semantik fark vardır. *Şirkte*, bir ilaha, başka tanrıyı ortak edinmek varken; *Küfürde*, o ilahı inkâr edip, başka varlığı ilah kabul etme, başka varlığa ilahlığı yakıştırma vardır. İslamoğlu, âyette şirk koşanları (Müşrikleri), kâfirlermiş gibi değerlendirmiş, müşrik ve kâfir kavramlarının semantik farkı meâle yansıtılmamıştır. Çantay ise, bu semantik farklılığa dikkat etmiştir.

İslamoğlu, “*İsrâ*”nın maddî değil, “*Mânevî bir yürüyüş*” olduğunu iddiâ etmektedir. İslamoğlu burada ve başka yerlerde, sık sık fiillerin köklerinin taşıdığı mânâdan hareketle ciddi ve iddiâli yorumlar ortaya koymaya çalışırken, dikkatlerden kaçmaması gereken hatalar yapmakta ve hatalar üzerine görüş bina etmektedir.

Tefsir, hadîs, kelâm, siyer ve tarih kaynaklarında enine boyuna tartışılıp, sahih rivâyetlere istinât edilerek tetkik edilen İsrâ (ve Mi’râc) hâdisesi, ulemanın çoğunluğu tarafından “Bedenen ve Ruhen” gerçekleşen bir mûcize olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Hal böyleyken, sahih rivâyetlere ve ulemanın görüşlerine hiçbir atıfta bulunulmadan sırf bir kelimenin (“*Serv*”) iştikâkına dayanılarak, (ki o da tam olarak tespit edilememiştir) iddiâ

¹⁵⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu’l Fidâ İsmail b. Ömer, (ö. 774/1372), *Tefsîru’l Kur’âni’l Azîm*, (Nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v. dğr., Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, c.3, s.3-26; Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, *DİA*, D.İ.B. Yayınları, İstanbul 1993, c.XXX, sy.132-135.

edilen “Manevi yürüyüş”, İsrâ hâdisesini îzah sadedinde oldukça sığ ve sathî kalmakta, iknâ edicilik niteliği taşımamaktadır. Çantay ise, İslamoğlu gibi düşünmemektedir.

13. Edatların Anlamlarını Çeviriye Yansıtma

Bazı edatlara mânâları verilmemiştir.

Bakara 49:

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنَ آلِ فِرْعَوْنَ

“...Yine *bir zaman* da sizi Firavun hanedanının elinden kurtarmıştık...” (İslamoğlu),

“Yine *hatırlayın o zamanı ki*, ...Fir'avun hânedânından sizi kurtarmıştık.” (Çantay).

Burada kullanılan “İz” edatının, “*Hatırlayın o zamanı ki*” veya “*Hatırlayın ki*” diye çevirilmesi daha uygundur. Çünkü bu edatla, “*Hatırlatma*” yapılır. Bu edata “Bir zaman” diye mânâ vermek, edatta bulunan hatırlatma görevi görmemektedir. Çantay’ın çevirisinde ise, ilgili edatın anlamı verilmiştir.

14. Kur’ân’da Yer Alan Olayları Mecâza Hamletme Girişimi

İslamoğlu, Kur’ân’da geçen bazı olaylara, sanki olay gerçekleşmemiş de, âyette mecâz varmış gibi yaklaşmıştır. *Bakara 55*: “...Ve ardından siz bön bön bakarken, *yıldırım çarpmışa dönmüştünüz...*” (İslamoğlu),

“...Gözünüz bakıp dururken, *sizi, o yıldırım (sayha) çarpmıştı.*” (Çantay).

İslamoğlu’nun çevirisi yanlıştır. Çünkü “*Yıldırım çarpmışa dönme*” diler, onları yıldırım çarptı ve öldüler. Zira devam eden âyette: “Daha sonra, belki teşekkür edersiniz diye, *ölümünüzün ardından sizi bir daha diriltmiştik.*” denilerek, *ölüm olayının gerçekleştiği* açıkça anlaşılmaktadır. Eğer ölmemiş olsalardı, “Ölümünüzün ardından sizi bir daha diriltmiştik.” denilmezdi.¹⁵¹ Eğer ölüm mecâzî anlamda ele alınır, diriltme de mecâzî mânâda ele alınması gerekir ki, karîneler buna engeldir. Âyetin meâli şöyle olmalıdır: “Bir zamanlar: “Ey Musa! Biz, Allah’ı açıkça görmedikçe asla sana

¹⁵¹ İslamoğlu’nun, olayları mecâza hamletmesinin diğer bir örnekleri için bkz. Bakara Sûresi, 54, 56 ve 63. ayetlerin dipnotları.

inanmayız” demiştiniz de, bakıp durur olduğunuz halde, sizi oracıkta hemen *yıldırım çarpmıştı*. Sonra, şükredesiniz diye, ölümünüzün ardından sizi tekrar *dirilttik*.”

Bakara Sûresi, 63. âyet: “Bir zaman da (Sina) Dağı’nı başınıza dikip (sizden) şöyle söz almıştık:...” (İslamoğlu),

“Hani sizden (Tevrat ile âmil olacağınıza dâir) sapasağlam söz almışdık. Tur’ u da (*tepenize iniverecek bir durumda*) *üstünüze kaldırmıştık*.” (Çantay).

İslamoğlu, dağın üzerlerine kaldırılmadığını iddiâ ediyor. Hâlbuki, Bakara, 63’te, “Dağın kaldırılması” mücmel olarak ifâde buyrulmuş ve bu icmal, Â’râf, 171’de tafsil edilmişken, buradaki tafsil dikkate alınmamış, âyet mecâza kurban edilmiştir.

Mecâza hamletmenin diğer bir yolu olarak İslamoğlu *metinde olmayan anlamları, metinde varmış gibi çevirmiştir*.

Bakara 65-66:

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

“Nitekim içinizden Yasak Günü’nde haddi aşan kimseleri siz de biliyorsunuz. Onlara, “Maymunlardan *beter olun*” demiştik.” (İslamoğlu),

“Andolsun, içinizden Cumartesi günü(ne saygı göstermek) hakkında(ki dînî hudûdu balık avlamak sûretiyle) çiğneyip geçen (Eyle’li)ler(in hallerini, başlarına gelenler)ji de, her halde bil(ip öğren)mişsinizdir. İşte biz onlara (Dâvud lisânıyla): “*Hor ve zelîl maymunlar olun*” dedik. (Üç gün sonra hepsi helak oldu).” (Çantay).

Kur’ân’ın metninde “*Beter olun*” ifâdesi bulunmamaktadır. Bu çeviriye göre İslamoğlu, *İsrâiloğulları’nın maymuna çevirildiğini kabul etmemektedir*. Âyetin hakîkî mânâsı ve hadîs-i şerifler ise gerçekten maymunlara dönüştüklerini ifâde etmektedir. Hadîslerden biri şöyledir:

Sahabeden biri şöyle anlatır: “Rasulullah’a maymun ve domuzlar hakkında, “Onlar Yahûdî soyundan mı?” diye sorduk. Rasulallah (sav) de dedi ki: “*Allah kesinlikle herhangi bir kavme lanet etmedi ve şekillerini değiştirmede ki, kendilerini helak ettiği zaman, nesilleri devam etsin. Fakat bunlar (maymun ve domuzlar), daha*

önceden mevcut bulunan mahlûklardılar. Allah Yahûdîlere gazap edince, sûretlerini değiştirdi ve onları (maymun ve domuzlara) benzetti.”¹⁵²

İslamoğlu, bu hadîs-i şerîfin yarısını alarak: “Allah kesinlikle herhangi bir kavme lânet etmedi.” şeklinde kitabında kullanmıştır. (*Yahûdîleşme Temâyülü*, s.36) Efendimiz (s.a.v), İsrailoğulları’ndan bir kısmının, maymuna ve domuza çevirildiğini açık bir şekilde haber verdiği ve İslamoğlu’nun da bu hadîs-i şerîfe, kaynağını ve Arapça orjinalini kitabında dipnota koyacak kadar yakından muttalî olduğu halde, kitabında, hadîsteki anlamı tam tersi istikamete çevirecek şekilde tercüme etmesi gariptir.

Hâlbuki bir sonraki âyette (*Bakara, 66*) şöyle buyruluyor: “Ve onları hem ilk kuşaklar hem de sonraki nesiller için *bir ibret vesikası*, sakınanlar için de *uyarıcı bir örnek* kıldık.” Şâyet söz konusu hitâbın muhâtapları maymuna çevirilmediyse, buradaki “İbretlik” ve “Uyarıcı örneklik” ifâdeleri ne anlama gelmektedir? Târih boyunca İsrailoğulları isyân ettikçe, Allah onları cezalandırmıştır. Fakat İslamoğlu meâlinde her seferinde bu cezaları, “ceza” olmaktan çıkarmaktadır.

Hz. İsa’nın beşikte konuşması ile ilgili *Meryem Sûresi 29. âyetini* İslamoğlu şöyle tercüme etmektedir: “Bunun üzerine (Meryem) çocuğa işâret etti. Onlar: “Biz, *daha dünkü bir beşik bebesiyle* nasıl muhâtap oluruz?” dediler.” (İslamoğlu),

“Bunun üzerine (Meryem), ona (İsa’ya) işâret etti. “Biz”, dediler, “Henüz *beşikte bulunan bir sabî* ile nasıl konuşuruz?” (Çantay).

Bu tercümede metne bağlı kalınmadığı diğer bir ifâde ile lafzî üslûbun mânâyâ yansıtılmadığı, metne hakîki anlam vererek meâllendirmek mümkün iken İslamoğlu Hz. İsa ile ilgili gelecek âyetlerin çevirisine alt yapı hazırlamak için¹⁵³, kendi anlayışı çerçevesinde *mecâzî mânâyâ gittiği*; dolayısıyla zihinde oluşturulan tasavvurun, metnin anlamını belirlemede esas teşkil ettiği görülmektedir. İslamoğlu’na göre, Hz. İsa için kullanılan bu hitap onun beşikte olması sebebiyle değil; yaşı ilerlediği halde, Yahûdî din adamları tarafından hâlâ küçük, dünkü çocuk olarak görülmesi sebebiyledir. Hâlbukî âyetin mânâsı şöyle olmalıdır: “Bunun üzerine Meryem ona işâret etti. *Beşikteki bir*

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani el-Mervezi, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, c.1, s.395, c.6, s.421.

¹⁵³ İlgili âyetin dipnotunda İslamoğlu: “Hz. İsa’nın, henüz düşünme melekeleri tekâmül etmemiş ve hayat tecrübesi oluşmamış bir “beşik bebesi” olması düşünülemez. Bu yüzden ibârede geçen “Beşik Bebesi”, lafzî değil *kinâî* olarak anlaşılmalıdır.” diyerek, ifâdeyi mecâza hamletmenin alt yapısını oluşturmuştur.

çocukla nasıl konuşuruz? dediler.” (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır). Çantay’ın çevirisi, İslamoğlu’na göre daha doğrudur.

İslamoğlu’nun meâlinde “*Cinlerin Mâhiyeti*” ile ilgili birbirinden oldukça farklı, anlaşılması güç, hatta birbiriyle tezat teşkil eden yorumlarla karşılaşmaktayız. Yazar, bu konuda da mecâz yolunu seçmiştir.

Hz. Süleyman’ın cinleri istihdam ettiğini ve cinlerin Hz. Peygamber’i dinlediğini bildiren âyetlerdeki “*Cinn*” kelimesi; “*Cin fikirli insan, cin gibi insan, uzak mekânların insanları*” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁵⁴

Aynı şekilde *Neml Sûresi, 17. âyetteki* cin ve insan kelimelerini “Cana yakın olmayan” ve “Cana yakın olan” diye îzâh etmektedir.

İslamoğlu, cinlerle ilgili oldukça farklı îzâhlar getirmiş ve tezatlara düşmüştür. Mesela bazen görünmeyen, bazen ilk defa görünen, bazen de ender de olsa görünen varlıklar veya insanlar şeklinde îzâh etmeye çalışmıştır.

Ona göre Hz. Süleyman’ın çalıştırdığı cinler, “Cin gibi ele avuca sığmayan, cin fikirli kimselerdir”. Bu anlayışa göre cinin bir anlamı da “Bizatihi görünmez olmayıp, o zamana kadar görülmemiş, bölge insanının yabancı olduğu garip kimseler veya yabancı varlıklardır”.¹⁵⁵

Ahkâf ve Cinn Sûreleri’nde anlatıldığı üzere, Hz. Peygamber’e gelerek onu ve okuduğu Kur’ân’ı dinleyen cinlerle ilgili olarak yazar, şöyle bir te’vil yapmaktadır: “Eğer 46/29-32’den yola çıkarsak, ilk pasajda anlatılan olayın kahramanlarının, Hz. Musa’ya inandığı ortaya çıkar. İnsan ve cinlere kendi cinsinden peygamber gönderildiği ifade edildiğine göre, bu durumda burada *cinn* adıyla anılanlar, *insanlar* olmalıdır. Şu halde bu âyetlerde geçen *cinin* anlamı görünmeyen varlık olmaktan çok, *bölge insanının görmediği, uzak mekânların insanları olsa gerektir. Belki Hz. Peygamber haberdar olmadan ve kendilerini görmeden onu dinledikleri için* de cinn adını almış olabilirler.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ İslamoğlu, Age., c.2, s.738, Dipnot 5, c.2, s.848, Dipnot 11.

¹⁵⁵ Bkz. İslamoğlu, Age., c. 2, s.848, Dipnot 11.

¹⁵⁶ Bkz. İslamoğlu, Age., c.2, s.1178-1179, Dipnot 2.

Kur'ân ve sahih hadîslere göre öncelikle “*Cinn*” diye insanın dışında bir varlık türü vardır ve o insandan da önce yaratılmıştır.¹⁵⁷ Kur'ân'da yirmi iki yerde geçen “*Cinn*” kelimesi, melek ve insan dışındaki üçüncü varlık türü için kullanılmıştır.¹⁵⁸ Cinler, gözle görünmezler. Cinler, insanlardan, göklere çıkabilmek,¹⁵⁹ çok kısa sürede uzak bir yerdeki eşyayı alıp getirebilmek gibi¹⁶⁰ farklı niteliklere de sahiptirler. Onlar da kulluk etmek için yaratılmışlardır.¹⁶¹ Kendilerine dini tebliğ edecek peygamberler de gönderilmiş, bir kısmı îmân etmiş, bir kısmı ise îmân etmemiştir.¹⁶² Hatta Hz. Peygamber, hem cinlere hem de insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Onun için kendisine “*Rasûlü's-Sekaleyn*” (İki Grubun Peygamberi) denilmiştir. Cinlerin cennetlik ve cehennemlik olanları vardır. Onlar da insanlar gibi yer, içer, evlenir ve çoğalırlar. Dolayısıyla erkeklik ve dişilikleri vardır. Doğar, büyür ve ölürlər.¹⁶³

Hz. Peygamber'in kendilerine Kur'ân okurken, cinleri görüp görmediği konusunda, sahabeden iki farklı görüş nakledilmiştir: Abdullah İbn Mes'ud'un görüşüne göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), kendilerine Kur'ân okurken cinleri görmüş (*Müslim*, Salât, 33; *Tirmizî*, Tefsir, 46); Abdullah İbn Abbas'a göre ise, görmemiştir (*Buhârî*, Tefsir, Sûre 72; *Müslim*, Salât, 33).

Diğer yandan, Hz. Süleyman'ın emri altında bulunan varlıklara, Sebe' melikesi Belkis'in tahtını kimin acilen getirebileceğini sorması üzerine, cinlerden bir ifritin “Sen yerinden kalkıncaya kadar ben getiririm” diye cevap vermesinden, insanlarla cinlerin konuşulabileceği, cinlerin bir kılığa girebileceği ve görülebileceği sonucu çıkarılabilir. (Neml Sûresi, 27/38-40). Çantay ise, ilgili kavrama literal mânâ vermiştir.

15. Kelimelerin Bölgesel Kullanımına Dikkat Etmek

İslamoğlu'nun çevirisinde bazen, bazı kullanımların diğer bölgelerde ne mânâlara gelebileceğine dikkat edilmemiştir.

¹⁵⁷ *Hicr Sûresi*, 15/27.

¹⁵⁸ Ahmet Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, c.VIII, s.8.

¹⁵⁹ *Cinn Sûresi*, 72/8-9.

¹⁶⁰ *Neml Sûresi*, 27/39.

¹⁶¹ *Zâriyât Sûresi*, 51/56.

¹⁶² *En 'âm Sûresi*, 6/130.

¹⁶³ Cinlerin bu özellikleriyle ilgili bkz. Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim İbni'l-Muğire el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Tevhid, 7; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Salât, 33, Zikir, 18; Tirmizî, Ebû İsa b. Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, Tefsir, Sûre 46.

Bakara 60'da:

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

“Musa kavmini *suvarmak* istediği zaman...” (İslamoğlu),

“Bir de, hani Mûsâ, (Tîh'de susayan) kavmi için *su arayınca...*” (Çantay).

Erzurum ve yöresinde “*Suvarmak*” ifâdesi, tarla, hayvan ve benzerleri için kullanılır. Örneğin: “Bugün tarlayı suvardım. Az önce inekleri suvardım...” gibi. Bu ifâde, insanlar için kullanılmamaktadır. Çantay’ın çevirisi de tam olarak uygun değildir. Kanaatimizce, şöyle çevirmek daha uygundur: “Musa kavmine *su aramak istediği zaman...*”.

16. Marifelik İfâde Eden Eklere (Takılara) Dikkat Etmek

İslamoğlu ve Çantay, “ahd”, yâni “belirlilik” ifâdelerine dikkat etmemişlerdir.

Bakara 60:

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ

“Musa kavmini *suvarmak* istediği zaman da dedik ki: “Değneğini *kayaya* vur!” (İslamoğlu),

“Bir de, hani Mûsâ, (Tîh'de susayan) kavmi için su arayınca: “Âsânı *taşa* vur demiştik de...” (Çantay).

“ل” takısı, *cins*, *ahd*, *istiğrak* gibi mânâlarını içermektedir. Tefsirlere baktığımızda ise “ل” takısının âyetteki anlamının “*ahd*” olduğunu görürüz. Âyetteki “الْحَجَرَ” ifâdesinin tam karşılığı: “Şu taştır.” Yani Allah-u Teâlâ, Musa’dan herhangi bir taşa değil belirli bir taşa vurmasını istemiştir.

17. Serbest Çeviri Tekniğine Başvurmak

Genel değerlendirmemizde de belirttiğimiz gibi yazar, bazı yerlerde *serbest çeviri* yapmıştır. *Bakara 60:*

وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Allah’ın rızkindan yiyin, için. Fakat *yeryüzünün fesadıyla sonuçlanacak düzenbazlıklara, tevessül etmeyin.*” (İslamoğlu),

“Allah’ın rızkindan yiyin, için. (Fakat) *yeryüzünde fesatçılar olarak taşkınlık yapmayın.*” (Çantay).

Âyette, “*Düzenbazlığa tevessül etmek*” gibi bir ifâde geçmemektedir. Âyette geçen ifâde: “*Yeryüzünde ifsat ediciler olarak, fesat çıkarmayın.*” şeklindedir. Çantay’ın çevirisi, daha uygundur.

18. Maddî Olmayan İfâdelerin Maddîleştirilmesi

Bakara 99. âyet: “Doğrusu biz sana hakikatin *apaçık belgelerini* indirdik.” (İslamoğlu),

“Andolsun, biz sana, *apaçık âyetler* indirdik.” (Çantay).

“*Âyât*” yani “*Apaçık deliller, mûcizeler*” mânâsındaki kelime, “*Belgeler*” şeklinde çevirilmişdir. Bilindiği gibi *belge* denilince, *kağıt evraklar* vb. maddî şeyler akla gelmektedir. Fakat âyette kastedilen, belge değildir. Çantay’ın çevirisi, ıstılah yönünden daha uygundur.

19. Sebeb-i Nüzûle Uygun Olmayan Çeviriler Yapmak

Bazı yerlerde *âyetlerin sebeb-i nüzûlüne dikkat edilmeden* çeviri yapılmıştır. *Bakara 104:* “Siz! Ey İman Edenler! “*Sen bize uy*” demeyin...” (İslamoğlu),

“Ey İman Edenler! “*Râinâ*” demeyin...” (Çantay).

Peygamberimiz, ashâbına uyması için değil; ashâbı, peygamberimize uyması için gönderilmiştir. Sahabeden böyle bir istek beklemek nezâketen doğru değildir. Âyetteki “*رَاعِنَا*” ifâdesinin mânâsı, “*Bize uy*” değil, “*Bizim ihtiyaçlarımızı dikkate al, Bizi gözet*”dir. Çünkü kelime, “*Bekletmek ve mühlet vermek*” mânâsına gelen “*Murâât*” mastarından türemiştir. “*Murâât*”ın aslı da, insanların ihtiyaçlarını gözetmek mânâsına gelen “*Riâyet*” kelimesidir. Yahûdîler bunu tahrif ederek, kelimeyi, “*Ahmaklık*” mânâsına gelen “*Raûnet*” kelimesinden türetilmiş, *hakaret* ifâde eden bir kelime haline getirmişlerdir. Bundan dolayı Yüce Allah, mü’minlerin bu kelimeyi kullanmalarını

yasaklamıştır.¹⁶⁴ Çantay'ın ise, kelime çevrilebilecekken, olduğu gibi bırakması da uygun değildir.

Aynı âyetin devamında İslamoğlu âyeti: “Bizi görüp gözet deyin.” diye çevirmiştir. Yine burada da *anlam kayması* mevcuttur. Türkçe’de “Görüp gözetmek”, “Bakımını üstlenmek, ihtiyaçlarını karşılamak” gibi mânâlarda kullanılmaktadır. Örneğin: “Falanca bizi görüp gözetti.” gibi. Burada “Bize, okuduklarını ezberleyecek ve koruyacak kadar mühlet ver, bizim durumumuzu göz önünde bulundur” anlamı vardır. Zaten “النظرنا”: “Bize bak” demektir. Kelime, “Bakmak” ve “Beklemek” mânâsında emirdir. Bir kimse, birisini bekleyip, gözetlediğinde “Adama baktım” der. Buna göre bu kelimenin mânâsı “Bizi gözet, bize mühlet ver” demek olur.¹⁶⁵ Çantay, burada da kelimeyi Arapça haliyle vermiştir: “Unzurnâ” deyin.”

20. Bazı Mârife İsimleri ve Terimleri Tercüme Etmeye Çalışmak

Örneğin yazar, “Esmâ-i Hüsnâ”yı tercüme etmiştir. Yine aynı şekilde, “Tur Dağı”nı: “Ve Yüce Dağı...” (Nisa: 4/154), “Rahman”ı: “Rahmet Kaynağı”, bir başka yerde “Rahmân” ve “Rahîm” isimlerini: “O özünde merhametli, işinde merhametlidir.” (Fâtiha, 2) şeklinde, “Arş” kelimesini: “Mutlak Hükümlük Makamı”, “Adn Cenneti”ni: “Mutluluğun Üretildiği Mekanlar” şeklinde tercüme etmiştir. Oysa genel kâide, özel isimlerin terceme edilmemesidir.¹⁶⁶ Çantay, genelde, ıstılah ve özel isimleri tercüme etmemeye dikkat etmiştir.

Bakara 217: “Sana saldırmazlık ayında...” (İslamoğlu)

“Sana haram olan o ayı, ondaki muhârebeyi sorarlar.” (Çantay)

“Haram Aylar”, bir ıstılahtır. Ve bu ıstılah hem nüzül ortamında biliniyor, hem de Kur’ân bunu teyid ediyor olmasına rağmen yazar, âyetin meâlini bu şekilde vererek, “el-Eşshuru’l-Haram”a (Haram Aylara), ilk indiği ortamın mânâlarını tam olarak içermeyen bir meâl vermiş oluyor. Haram aylarda sadece “Saldırmazlık” değil, “Hürmet” (Saygınlık) mânâsı da vardır. “Mescid-i Haram” dediğimizde bu mânâ açıktır.

¹⁶⁴ Bkz. M. Ali Sâbûnî, *Safvetü’l- Tefâsîr*, Dâru’l-Fikr Yayınları, 2001, c.1, s.75.

¹⁶⁵ Bkz. Sâbûnî, *Age.*, c.1, s.75.

¹⁶⁶ Bkz. Elmalılı Muhammed H. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, c.1, s.32.

Böyle çevirerek *anlam daralması*na da sebep olmuştur. Çantay ise çevirisinde kavramın ıstılâhî anlamını korumuştur.

21. Eksik Çeviri

Bakara 270:

“وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ”

İslamoğlu: “Ama (hayrı engelleyen) zalimler, yardım edecek kimse bulamayacaklar.”

Çantay: “Ve (hayırda bulunmayı engelleyerek) zulüm işleyenler, kendilerine yardım edecek kimse bulamazlar.”

İslamoğlu, “zalimler”den sonra, “kendilerine” ifâdesini kullanmadığı için, sanki “Zalimler ileride yardım yapmak isteyecekler, ama ortada yardım edilecek kimseyi bulamayacaklar” mânâsı anlaşılmaktadır. Çantay’ın çevirisi daha isâbetlidir.

2.3.3. Eserin Tefsir Kısımlarına Genel Bir Bakış

Meâlin ifâdeleri, muhâtap kitlesi dikkate alındığında, zaman zaman ağdalıdır. Dipnottaki bazı ifâdeler çeviriyle uyuşmamaktadır.

Dipnottaki bazı ifâdeleri muğlâktır. *Fâtihâ Sûresi, 1. âyetin, 1 nolu dipnotunda*: “Besmele, ilk vahyin ilk âyetindeki “Rabbin adına oku!” emrinin dil ile ifâsıdır. Peygamber için, “Allah adına iletiyorum”; mü’minler için, “Allah’ın adıyla alıp okuyorum” vurgusunu taşır. *Mushaf’ta Besmele, Tevbe hariç tüm sûrelerin başında Kur’ân’dan bir alıntı olarak yer alır (27:30)*. Bu yüzden cemaatle namazlarda besmele içten okunur...” demektedir. “*Besmele’nin Kur’ân’dan bir alıntı olarak, Kur’ân’da kullanılması*” ifâdesi olsa olsa bir kelime oyunudur. İfadenin anlamı muğlaktır.

Süslü cümleler kurma adına Allah’a izafe edilemeyecek şeyler, belki fark edilmeden Allah’a izafe edilmiştir. Mesela *Fâtihâ Sûresi 1. âyetin 3 nolu dipnotunda* Allah’a *gündem izafe* edilerek şöyle denilmiştir: “Açılımı: “Tüm zamanlarda, tüm mekânlarda, her varlığın hamdi tümüyle Allah’a mahsustur”. Zira başka yerlerde zaman ve mekân kaydı kullanıldığı hâlde (Msl: 28:70 ve 30:18) burada zamansız ve mekânsız olarak gelmiştir. Kur’ân’da lâm edatının sebep, mülk ve istihkak anlamlarına göre ibare “Allah içindir”, “Allah’ındır” veya “Allah’ın hakkıdır” mânâlarına da gelir. Hz. Peygamber’in “Ben Seni lâyıkiyle övemem, Sen kendini övdüğün gibisin” (*Müslim, Salat, 222*) sözü esas alındığında bu ibare “Allah’ı lâyıkiyle ancak Allah över” anlamına gelir. Şükür ele geçene teşekkürdür. Şükür nimet verilince yapılır, hamd her zaman yapılır. Nimet verilse de alınsa da... Zira alırken de verirken de *kul Allah’ın gündemindedir. Ve Allah’ın gündeminde olmak hamdi gerektirir*. Alınca da hamd etmek anlaşılır bir şeydir. Zira nimeti veren O’ydu, daha büyüğünü vermek için küçüğünü almış olabilir, o musibet daha büyük bir belâyaya kalkan olabilir, dünyada alıp âhirette daha büyüğünü verebilir. Allah’tan başkasına hamd olmaz.” denilmektedir.

Aynı şekilde *Bakara Sûresi 31. âyetin 9 nolu dipnotu’nda* Allah’a *öğrenci izafe* edilmiştir: “Talim, kalıp olarak bir süreç içinde öğrenmeyi ifâde eder. Ta’limu’l-esmâ’yı en güzel Rahmân Sûresi 3-4. âyetler açıklar: “O insanı yarattı; ona kendini ifâde etmeyi öğretti”. Sözün özü: Bilmek içkin değil, aşkın bir eylemdir. Bilgi “elde edilmiş” değil, “verilmiş” bir şeydir ve kaynağı Allah’tır. İnsanın şerefi, *Allah’ın öğrencisi* olmaktan kaynaklanır. Bu âyet, insanın da meleğin de bilgisinin “yoktan var edilmiş” (ibda) değil,

alınmış ve keşfedilmiş (ahz ve keşf) olduğunu gösterir. Alınan her bilgi sonradandır, geçicidir, sınırlıdır. Ayrıca, bu âyetten yola çıkılarak dilin ilk nüvesinin fiiller değil isimler olduğu sonucuna varılabilir.”

Fâtihâ Sûresi 4. âyetin meâlinin dipnotunda: “Vav’ın ta’lil vurgusuyla. Kayıtsız şartsız itaat edilecek tek otorite Allah’tır. Onun dışındaki tüm otoritelere kayıtlı ve şartlı itaat edilir.”¹⁶⁷ demiştir. Eğer vav’a ta’lil vurgusu vermiş olsaydık; “(Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk ettiğimiz için yalnız senden yardım isteriz!” dememiz gerekirdi. Dipnotta ifâde edilen “ta’lil vurgusu” yerinde değildir. Eğer vav’da ta’lil var dersek, bu haliyle meâl şöyle bir mefhûm-u muhâlifî içerir: “Sana kulluk etmesek senden yardım da istemeyiz.” Dipnotta ifâde edilen ta’lil vurgusunun bulunmadığını düşünmekteyiz. Öyle anlaşılıyor ki, yazar da bunu fark etmiş olacak ki, çevirisinde klasik meâl çevirisi olan “(Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz!” çevirini vermiştir.

Bakara Sûresi’nin girişinde: Sûre “Adını 67-73. âyetler arasındaki temsîlî kıssadan alır.” demektedir. Bu ifâde, kıssaların, gerçekte olmamış sembolik kıssa olduğu fikrini akla getirmektedir.

Bazı yerlerde *zorlama tesbitlere* başvurmuştur. Örneğin *Bakara Sûresi’nin girişinde* şöyle zorlama bir ortak yön tesbitinde bulunmuştur: “Sûrede kıssaları anlatılan Âdem ve Musa arasında ortak bir yön vardır: Birincisi ilâhî yasağı çiğneyerek günah işler ve tevbe edip yitirdiği cenneti yeniden bulur; ikincisi elinden bir kaza cinâyeti çıkar ve tevbesi ona bir “Yed-i beyza” kazandırır.”

Tertipte usûl hatalarına rastlanmaktadır. *Bakara 1’de* Hurûf-u Mukattaa’nın dipnotunda: “Bu harfler, Allah Rasulü’nün vahyi bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiğinin lafzî şahididirler. Ünlem, Mukaattaât’ın “Dikkat çekme” işlevine binaen konulmuştur. (Ayrıntı için, iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1’in ilk notuna bkz)” demektedir. Meâlin başında ilgili detayları verip, 68/1’de buraya havale yapılsa, daha iyi olurdu. Aynı şekilde, *Bakara 22’nin dipnotunda*, “Endaden” kelimesinin çevirisinin gerekçesini ilgili dipnotta vermemiş: “Endâden’i çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11” demiştir.

¹⁶⁷ Bkz. İslamoğlu, Age., s.3, Dipnot 6.

Yine *Bakara 2'nin 3 nolu dipnotunda*, *takvâ* kelimesinin türevi burada da geçmesine rağmen, dipnotta açıklamada bulunmamış: “Takvâ tek bir sözcükle karşılanamayacak merkezi bir kavramdır (İlk geçtiği 91:8'in 8 nolu notuna bkz)” demiştir. Yine bu dipnotta: “Japon âlim T. İzutsu'nun takvâ'nın anlamına dair yaptığı semantik kazı, kendisini “Sorumluluk” kavramına ulaştırmıştı. Bu isâbetli yorum, daha sonraki çalışmalarda benimsendi” demektedir. Bizce bu pek isâbetli bir yorum değildir. Sorumluluk bilincine ulaşmak, belki takvânın sonucunda gerçekleşen bir duygudur. Takvâ ise, ondan başka bir şeydir. Asıl takvâ, Allah'ı bilmekten (mârifetullahtan) kaynaklanan hayranlık, sevgi ve korkunun iç içe olduğu bir sakinme, bir çekinmedir, saygı duruşudur.

Aynı dipnotta: “Aslında takvâ ilâhî fitratın bilinçteki tezâhürüdür. Kişi kendine emanet edilen fitratını ne kadar korursa takvâyâ da o kadar yakın olur. Bu yüzdendir ki takvâ adında somutlaşan sorumluluk bilinci, emanet ve borçluluk bilincini içerir. Kişide emanet üzerine titreme hissi bir seviyeyi aşınca bu, emanetin sahibine borçluluk duygusunu tetikler. Bu da doğrudan alacaklının kimliğini meraka yöneltir. Nihâyet merak arayışa, arayış da bir seviyeyi aşınca hidâyete götürür. “Muttakiler için hidâyettir” in açıklaması işte budur” demektedir. Bu ifâdeden, eğer fitrî olan takvâ duygusu hidâyete götürüyorsa, o zaman Kur'ân'ın hidâyete ve rehberliğine ne ihtiyaç kalır gibi paradokslar ortaya çıkar.

Dipnotlardaki bazı ifâdeler, bağlam îtibariyle basit kaçmakta ve havada kalmaktadır. *Bakara Sûresi, 15. âyetin 12 nolu dipnotunda*: “*Kur'ân'ın dinî alana transfer ettiği* satın alma, ticâret, kâr, terâzî, tartı, rehin almak, ücret, ödünç, borç gibi ticari kavramlar hayli dikkat çekicidir. Bu, hakikati asrın idrâkine söyletmekle açıklanabilir” denilmektedir. “Transfer” kelimesinin yaygın kullanımı düşünüldüğünde, bu ifâde havada kalmaktadır. Diğer taraftan satın alma vb. kavramlar eskiden beri kullanılmaktaydı. Çünkü Kur'ân'ın ilk muhâtaplarının çoğu tüccardı. “Bu, hakikati asrın idrakine söyletmektir” gibi bir ifâde de buraya uygun düşmemiştir. Belki şu denilebilirdi: “Kur'ân, muhâtaplarının dili ile onlara hitap etmiştir. Tüccar Kureyşlilere böyle bir üslup hakikati daha iyi anlatır.”

Bakara 19'un dipnotu gerçeğe muhaliftir: “Zımmen: Hakikate sırt dönmenin mazereti yoktur, küfrün bahanesi geçersizdir. Zira *sağır olsanız gök gürültüsünü duyar,*

kör olsanız şimşeği görürsünüz” denilmektedir. Verilen örnek, gerçeğe aykırıdır. Burada mübâlağa yapılmak istenmiştir. Ama bu, muğlâk bir ifâdeyle yapılmıştır.

Yine *Bakara 19’un dipnotunda*, ateş yakan münâfikların durumu ile peygamberin ateş yakması birbirine benzetilmeye çalışılmıştır: “...Allah Rasulü’nün şu sözleri sanki bu âyetin tefsîri gibidir: “İnsanlara nisbetle benim durumum ateş yakan bir kimsenin durumuna benzer. Ateş çevresini aydınlatınca kelebekler ve ışığa gelen haşereler o ateşe üşüşmeye başlarlar. O da onları uzaklaştırmak ister. Onlar ise baskın çıkarlar ve ateşe girerler. Ben sizi belinizden kavrayıp ateşten çekmek istedikçe, siz ateşe girmek istiyorsunuz. (Buhârî ve Müslim)”. Bu hadîsin, ikisinde de ateş yakan kimse ifâdesi dışında, âyetle bir irtibatı yoktur. Konuları tamamen farklıdır. Dolayısıyla âyetin tefsîri sadedinde zikretmek isâbetli olmamıştır. Birinde ateş yakan Hz. Peygamber’dir, diğesinde ise ateş yakmaya çalışan münafiktir.

Bilgi verip, kaynak gösterdiği *bazı referanslar yanlıştır. Bakara 30’un dipnotunda*: “Melek’in türetildiği milâk bir varlığın kendisine dayandığı şeydir. Yani bir şeyin meleği onu ayakta tutan nokta/kuvvettir. Araplar şöyle der: “Kâlp cesedin milâkidir”. Bu açıklamayı kendisine borçlu olduğumuz Râğıb, Kur’ân’daki kullanımlarından yola çıkarak her melek’in melâike olduğunu, lâkin her melâike’nin melek olmadığını söyler.” demektedir. Fakat Müfredât’ın “E-l-k” ve “M-l-k” maddelerinde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Kitabın başka yerini mi kastetmektedir, anlaşılmamaktadır. Çünkü Ragıp, “E-l-k” maddesinde: “Yine bu kökten gelen, melâike kavramı ise, hem tekil hem de çoğul anlamda kullanılır. Yüce Allah buyurur ki: “Allah, meleklerden elçiler seçer.” demektedir. Yazarın aktardığı tarzda bir bilgi yoktur.

Bazı isrâilî rivâyetlere dipnotlarında yer vermiştir. *Bakara 31’in dipnotunda*: “Akla ilk gelen soru şudur: Melekler nasıl bildi? Allah’ın, *görünmez varlıkları* (cinler), insanlardan daha önce yarattığı, Hicr 27’de ifâde edilir. Bu durumda cinlerin, yeryüzünde insandan önce halife kılındığı sonucuna varılır. Cinler insandan önce böyle şeyler yapmış olmalıdırlar ki, melekler bu tecrübeye dayanarak itiraz etmiş olsunlar.” demektedir. Bunlar *zayıf isrâilî rivâyetlerdir*. İtibâra alınmamalıdır. Diğer taraftan müellif, dipnotunda: “...*görünmez varlıkları* (cinler)...” demektedir. “Cinn”, “İns” gibi bir türün adıdır. “Cinn” kelimesinin mânâsı değil kendisi verilmelidir. Yazar ilgili

dipnotun devamında, isrâilî öngörülere devam ederek: “İnsan adlı canlı, kendisini insan yapan “ruh” üflenmeden önce, kan dökmüş, fesat çıkarmış olabilir.” demektedir. Fakat Kur’ân’dan anlaşıldığına göre, insan için böyle bir dönem yoktur.

Bazı yerlerde bağlamdan tahminle sonuç çıkarmıştır. *Bakara 33’ün dipnotunda* melekler hakkında: “Bu ifâde şöyle de yorumlanabilir: Ben, insanın fesatçılığı ve kan dökücülüğü konusunda açığa vurduğunuz endişeleri bildiğim gibi, *kendinizi bu makama Âdem’den daha lâıyk görme hususunda gizlediğiniz duyguları* da çok iyi bilirim.” Hâlbuki buradaki soruyu, hikmetini anlamak için sorulmuş bir soru olarak düşünmek daha isâbetli ve meleklerin vasıflarına daha uygundur.

Bazı yerlerde, klasik tefsirlerden farklı tefsirlerde bulunmuştur. *Bakara 35’in dipnotunda*: “Cennet’in “Zemini görünmeyecek kadar örtülü, kapalı” kök anlamının nedeni bizce, “İnsan bilincine ve tecrübesine kapalı” olduğu, “Aklın kavrama kapasitesi dışında” olduğu içindir. “Ağaçlarının sıklığından tabanı görülmediği için böyle denmiştir” açıklaması, hiçbir aklın almayacağı sonsuz güzellik diyarı olan cenneti değil, *dünyanın has bahçelerini ifâde eder.*” demektedir. Fakat müfessirlerin çoğuna göre ve âyetlerin genelinden anlaşıldığına göre burası “*Huld Cenneti*” dir.

Zorunlu durumlarda başvuru olan sembolik okumaları, zorunlu durum yokken kullanmıştır. *Bakara 35’in dipnotunda*: “Sembolik bir okumayla, “Ana rahmi”, Âdemoğlu’nun cenneti olarak yorumlanabilir” demiştir. Fakat cennet kavramında böyle bir okumaya ihtiyaç yoktur.

Bazı yerlerde *ikna edici olmayan tefsirlerde* bulunmuştur. *Bakara 37. âyetin dipnotunda*: “Âdem, pişmanlık duygusunu şu kelimelerle dile getirdi: “Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmetmişiz; eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, kesinlikle kaybedenler arasına gireriz!” (7:23). Birçok müfessir bu sözleri Âdem’in aldığı kelimeler olarak takdim etmişse de bu doğru olmasa gerek. Çünkü bu âyet, bir önceki âyette geçen Allah’ın ta’zirli sorusuna bir cevap olarak gelmiştir” demektedir. Yazar bu görüşünü destekleyecek iknâ edici bir delil getirmemiştir. Çünkü âyette, Âdem’in Allah’tan bazı kelimeler aldıktan sonra tevbe ettiği, Allah’ın da bu tevbe üzerine, Âdem’in tevbesini kabul ettiği ifâde edilmektedir. Burada bir tevbe ediş, pişmanlığı gösteriş şekli vardır. Dolayısıyla Âdem’in Allah’tan aldığı kelimelerden bir örnek olabilir.

Bakara 37'nin dipnotunda: “Âdem yeryüzüne sürgün mü edildi, yoksa misafir mi? Bu ve bir sonraki âyet dikkate alındığında, Âdem yeryüzüne, yaptığı tevbeden sonra, ilâhî rehberliğin sürekliliği vaadiyle, misâfir edilmiştir. Âdemoğluna tahsis edilen dünya, günahın bedeli değil, tevbenin ödülüdür.” demektedir. O zaman akla şöyle bir soru gelmektedir: “Zaten Âdem yaratılmadan önce, Allah Teâlâ, yeryüzünü yaratıp, orada bir halife yaratacağını bildirmemiş miydi? Dolayısıyla Âdem ilk imtihanında başarılı da olsaydı, yine hilâfet için / imtihan için dünyaya gelecekti.” Kanaatimizce, yapılacak tefsirde konu, misafir / sürgün açısından değil de, dünyaya indiriliş bu açıdan ele alınsaydı daha faydalı olurdu.

Tefsirler, anlaşılmayan kelime ve mânâları açıklamak içindir. Fakat yazar, tefsir bölümünde, Arapça kelimeleri, Türkçe gibi kullanmaya devam etmiştir. *Bakara 40'ın 6 no'lu dipnotunda:* “Allah İsrâiloğulları'na peygamberler ve kitaplar verdi. Vahyi insanlara taşıma gibi kutsal bir görevi onlara tevdi etti. Çölde onlara su, *men*, *selva* ve gölgeleyen bulut verdi” demektedir. Bu, okuyucuya: “Sen zaten bunların mânâsını biliyorsun” demektir. O zaman tefsir yapmanın bir anlamı olmazdı. Doğrusu: “...Çölde onlara su, *men* (Kudret helvası), *selva* (bildircin eti) ve gölgeleyen bulut verdi.” şeklindedir. Aynı şekilde müellif *Bakara 57'nin* meâlinde de bu kavramları açıklamamıştır: “Üzerinizdeki bulutla sizi gölgeledik, size *menn* ve *selvâ* ikram ettik.”

Bazı yerlerde çıkarımlar yapmış, dayanağını belirtmemiştir. *Bakara 44'ün dipnotunda:* “*Tilâvet*, aktarmak için okumaktır. *Kıraat* ise, anlamak için okumaktır.” şeklinde bir ayrıma gitmektedir. Pek çok yerde yaptığı gibi yazar, burada da bu ayrımın dayanağını belirtmemiştir. Zaten ilgili âyetin bağlamından böyle bir ayrıma gerek olmadığı da görülmektedir.

İslamoğlu, *Bakara Sûresi 50. âyetteki:* “Bir zamanlar biz sizin için *denizi* yardım, sizi kurtardık” âyetini *aklileştirmeye* çalışmaktadır. Burada bahsedilen *denizin* aslında *bir tatlı su bataklığı* olduğunu, Hz. Musa'nın elini denizin üzerine uzatması üzerine bütün gece çok güçlü bir biçimde esen batı rüzgârının denizi kara hâline getirdiğini Eski Ahid'den nakletmektedir. Ve dipnotunda şöyle demektedir: “Kur'ân'da İsrâiloğullarının geçip, Firavun'un boğulduğu bu su; bahr (7:138; 10:90; 26:63) ve yemm (7:136; 20:78, 97; 28:40; 51:40) olarak anılır. Arapça olan “Bahr” Arapça olmayan “Yemm” ile birlikte düşünülmelidir. Eski Ahid'in İbranice metninde bu su “Yem Suf” olarak geçer.

“Saz Denizi” anlamına gelen bu ibareyi, Kutsal Kitap yorumcuları Kızıldeniz olarak yorumlar. Fakat “Saz” bitkisi yalnız tatlı su bataklıklarında yetişir. Sonraki yorumculara göre bu yerin Mısır’ın kuzeydoğusunda sığ bir göl ya da Kızıldeniz’in hemen kuzey ucu ile daha kuzeydeki göller arasında o dönemde var olan suyolu üzerinde bir saz bataklığı olduğu sanılır (Ana Britanika, Çıkış md.). Olay Eski Ahid’de anlatılırken Musa’nın elini denizin üzerine uzatması üzerine bütün gece çok güçlü bir biçimde esen batı rüzgârının denizi kara hâline getirdiği ifâde edilir (Çıkış 14: 21). Boğulma olayının “Saz denizi” adı verilen tatlı su bataklığında gerçekleştiğini Tâhâ, 78 zımnem teyit eder” demektedir.

Burada bir Kur’ân âyeti, Tevrat esas alınarak, hatta Tevrat’ın kendisi değil, kimi “yorumları” esas alınarak yorumlanmaktadır. Üstelik bu, Kur’ân’ın izin verdiği/mümkün kıldığı bir zemin üzerinden değil, tamamen “Bahr” ve “Yemm” kelimelerine bir kısım Tevrat yorumcularından bulunan karşılık temel alınarak yapılmaktadır. Kur’ân’da “Yemm” kelimesi deniz yahut deniz gibi olan nehir anlamında geçer. Mesela “Nil” için de kullanılır. Hz. Musa (a.s)’nın annesinin onu bir sandığın içine koyarak suya bıraktığını, sonra da suyun onu kıyıya taşıdığını anlatan âyette bu “Yemm” kelimesi geçmektedir. (*Tâ-Hâ*, 39).

Bazı dipnotlarda, âyetlerdeki olayların oluş sırası, yanlış yorumlanmıştır. *Bakara 55’in dipnotunda*: “Lafzen: “...Sizi yıldırım çarpmıştı”. Böyle uçuk bir talep ancak *çarpılmış bir aklın ürünü* olabilir” denilmiştir. Fakat yıldırım çarptığı için böyle söylememişlerdir, tam tersi “Ey Mûsâ! Allah’ı açıkça görünceye dek sana kesinlikle inanmayacağız.” dedikleri için, onları yıldırım çarpmıştır. Çünkü âyette “Ve (Hatırlayın ki): “Ey Musa! Doğrusu Allah’ı kendi gözümüzle görmedikçe, sana asla inanmayacağız!” dediğinizde, (İşte o an) siz daha (ne oluyor? diye) çevrenize bakıp dururken, ceza yıldırımını sizi yakalamıştı.”¹⁶⁸ Dolayısıyla âyetle ilgili yapılan yorum oluş sırası göz önünde bulundurulduğunda yanlıştır.

Dipnotların bazı yerlerinde okuyucuya, sanki anlatılanları zaten biliyor muamelesi yapılmıştır. *Bakara 58’in dipnotunda*: “Muhsinîn: “İyilikle muamele eden, güzel davranış sergileyen”. Çevirimiz, Rasulullah’ın “İhsan nedir?” sorusuna verdiği cevaba dayanmaktadır” demektedir. Fakat hadîse ve sorunun cevabına değinilmemiştir. Bu da iki sonucu ortaya çıkarmaktadır. Yazar, meâlini ya belli seviyenin üstündeki bir hedef

¹⁶⁸ Bkz. Âyetin, Çantay tarafından yapılan tercümesi.

kitle için yazmıştır. Ya da okuyucu, zaten meşhur hadîslerin çoğunu biliyor kabul edilmiştir. Her iki durumda da meâl, halka hitap etmemektedir.

Bazı dipnotlarda âyetin siyak ve sibakına dikkat edilmeden tefsir yapılmıştır. *Bakara 76'nın dipnotunda*: “İmân ettik” diyenler, saf ve samimi kimi Yahûdîler; onları paylayanlarsa, haset ve inatçı Yahûdî liderleriydi” diye âyet tefsir edilmiştir. Âyette o Yahûdîlerin de ikiyüzlü, fakat daha az entrikacı olduklarına işâret vardır. Zaten bu Yahûdîlerin saf ve samimi olmadığı âyetin bağlamında beyân edilmiştir: “İmân edenlerle buluştuklarında “İmân ettik” derler, birbirleriyle baş başa kaldıklarındaysa (akıl hocaları, “İmân ettik” diyenlere): “Rabbinizin katında size karşı bir koz olarak kullansınlar diye mi Allah'ın size açtığı şeyi onlara haber veriyorsunuz? Bu kadarını düşünemiyor musunuz?” derler.

Bazı terimlere, bilinen anlamı dışında yorumlar getirilmiştir. Bilindiği üzere “Ümmî” kavramı, “Okuma yazma bilmeyen, annesinden doğduğu bilgi seviyesinde kalan kişi” demektir. *Bakara 78'de*: “Onların içerisinde ümmîler de var” âyetinin dipnotunda yazar, bu kavramı, “*Kitap ehli olmayanlar*” diye yorumlamıştır. Yazar: “Kur'ân'da ümmî terimi genellikle “*Kitap ehli olmayanlar*” için kullanılır (Krş: 3:20, 75; 62:2). Kök anlamı “Annesinden doğduğu gibi kalan”dır. Şu hâlde burada geçen “Yahûdîlerin ümmîleri” ne demektir? Bunların Yahûdîleşmiş Araplar olma ihtimali yüksektir. Bakara 256. âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilen “Çocuğu olmayan ailelerin, adak adaması sonucunda, doğan çocukların Yahûdî âilelere verilmesi” yöntemi, bunların nasıl Yahûdîleştikleri sorusunun muhtemel cevaplarından biridir” demektedir. Bu yorum akla şu soruyu getirmektedir: Yahûdîlerin her biri kitap bilgisine sahip miydiler? Aralarında aslen Yahûdî olup, ümmî kalan yok muydu?

Mütevâtir olmayan kıratları ve zayıf rivâyetleri, tefsirine delil olarak vermiştir. *Bakara 102'nin dipnotunda*: “Veya: “İki melek”; ya da: “Melek iki adam”. İbn Abbas, buradaki “Melek”i “Melik” (Kral, yönetici, önde gelen) olarak okumuştur. Ondan ayrı olarak Hasan Basri, Said b. Cübeyr, Zühri, Dahhak ve daha başkaları da Hârût ve Mârût'un melek değil “Melik/Kral” olduğuna inanmış ve böyle okumuşlardır. (Taberî, Zemahşerî, İbn Cevzî)”. Bilindiği üzere bu okuyuşlar, mütevâtir kıraat değildir. Aynı şekilde, verilen rivâyetler de zayıftır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Bkz. İlgili âyet hakkındaki rivayetlerin değerlendirilmesine ve ilgili âyetin mütevâtir okunuşuna.

Çoğu yerde yaptığı tefsirin bir dayanağı yoktur. *Bakara 102'nin dipnotunda*: “Erkek ile kadının arasını ayırma, Hz. Süleyman’a karşı düzen kuran bu örgütün kapılarını yalnızca erkeklere açıp kadınlara kapatması şeklinde de anlaşılabilir” demiştir. Âyet, açıkça erkekle kadının arasını ayırmaktan bahsederken, nereden böyle bir yoruma ulaştığı anlaşılammıştır.

Yazar bazı yerlerde bilimsel tefsir yöntemini denemeye çalışmıştır. *Bakara 249. âyetin dipnotunda* yazar: “Uzun süre susuzluktan sonra, aniden aşırı su tüketiminin, böbrek ve kalp yetmezliği sonucu ölüme kadar varan olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir” demektedir. Hâlbuki âyet, Tâlut’un, askerlerinin sadâkatini ölçmesi ve Allah-u Teâlâ’nın imtihânıyla ilgilidir.

Fikhî hükümler ve uygulamalarıyla ilgili hatalı tefsirler yapılmıştır. *Bakara 282'nin dipnotunda*: “Bu ibare öyle sanıldığı gibi iki kadını bir erkeğe denk saymak değildir... Zaten “Tadille”, “Unutma, yanılma, şaşırma, haktan sapma” anlamlarının tümüne birden gelir. Sözelimi iki kadından biri unutmuşsa, doğal olarak şahit ikiden teke düşecek, sonuçta şahitlik yapan iki kadın değil tek kadın olacaktır...” demektedir. Böyle bir yorum ise, yazarın ilgili fikhî hükmün uygulamalarını araştırmadığını göstermektedir.¹⁷⁰

Âl-i İmran 55. âyetin dipnotunda İslamoğlu: “*Ref*, sözlükte hem maddî hem de mânevî yükselmeyi ifâde eder. Kur’ân’da her iki anlamıyla kullanılmıştır. Fakat ilginç olan “*Teveffi*” kelimesine lafzî mânâsı dururken mecâzî olarak “Uyku” anlamı verenler, aynı cümlelerin devamındaki ref kelimesine lafzî mânâ vermişlerdir. “Allah’ın katının” neden gök olduğu sorusu da cevaplanmamış olarak kalır. Her ne kadar *Mülk 17*’de, Allah’ın gökte olduğu dile getirilirse de, *Zemahşerî*’nin de vurguladığı gibi bu âyet, Allah’ın mekânını değil, müşriklerin yanlış inanışını dile getirir. Açıktır ki ref mânevî bir yüceltme ve ilâhî ikrama nail kılmadır. Ref’e sadece Hz. İsa değil, Hz. İdris de muhâtab olmuştur. (19/57)” demektedir. *Hz. İsa’nın semâya ref’inin* maddî değil, “*Manevi bir yüceltme ve ilâhî ikrama nail kılma*” olduğu iddiâsı da ekseriyetin görüşüne ve hadîs-i şerîflere zıttır. Diğer taraftan aynı yerde: “Ref’e sadece Hz. İsa değil, Hz. İdris de muhâtab olmuştur. (19/57)” demektedir. Fakat yazarın 19/57’deki tercümesine baktığımızda, ref’e Hz. İdris’in de muhâtab olduğuna dair bir emâre yoktur: “Bu kitapta

¹⁷⁰ Bkz. *Nisa 34*’ün dipnotunda, fikhî tefsir yapılması gereken âyetin yorumuna.

İdris'i de gündeme taşı! Elbet o da doğruluk ve dürüstlük abidesiydi. (Yani) bir peygamberdi. Ve biz ona da yüce bir konum bahşetmiştik¹⁷¹. İşin garibi bu âyetin dipnotlarında da ref'den bahsedilmemektedir. Diğer taraftan yazar aynı dipnotta: “Her ne kadar *Mülk 17*'de, *Allah'ın gökte olduğu* dile getirilirse de...” demektedir. Fakat âyetin tefsir ve meâllerine bakıldığında “من” den maksadın “Allah” değil “Melek” olduğu fikri ağır basmaktadır:

أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ

“Yoksa gökdeki (*melek*) lerin, (Allah'ın izniyle), üstünüze taş yağdırıcı (rüzgâr) göndermesinden emîn mi oldunuz? Siz (o zaman) tehdîdimin nice olduğunu bileceksiniz.” (Çantay)

Âlimlere söylemedikleri sözler izâfe edilmiştir. İslamoğlu *Nisâ Sûresi'nin, 136. âyetine düştüğü notta*: “Veya: “Güvenin”. Bu âyetin maksadı “Hâsılı tahsil etmek” değildir. Kur'ân'da geçen “Ellezine Âmenû” formuyla “Mü'minun” formu, *Taberî'nin de isâbetle teşhis ettiği gibi birbiriyle aynı vurguyu taşımazlar*. “*Ellezine âmenû*”, “Îmân iddiâsını isbat etmesi istenenler” için; “*Mü'minûn*” ise, “Îman iddiâsını isbat edenler” için kullanılır. İlki muhâtabın kendisini nasıl tanımladığına, ikincisi Hatîb'in muhâtabı nasıl tanımladığına delalet eder. 2:62 ve bu âyet, işte bu fark nedeniyle, daha sonra sayılan îman ilkelerine îmân etmeye çağırıldıkları hâlde daha sözün başında “Îmân eden kimseler” formuyla söze girer. Şu durumda genellikle bir emir ve yasak öncesi gelen “Siz Ey Îmân Edenler!” ibarelerini “Siz Ey Îmân İddiâsında Bulunanlar! İddianızı isbat etmek istiyorsanız...yapın/yapmayın” şeklinde anlamak yanlış olmayacaktır. Âyet, eksik inananlara, “Tam inanın!”; inanıp da güvenmeyenlere, “Güvenin”; delilsiz inananlara “Delilli inanın!”; taklidi îman taşıyanlara, “Tahkiki îmân taşıyın!”; gevşek inananlara, “Sağlam inanın!”; geçmiş ve bugünlerini îmanla geçirenlere, “Îmânınızda sebat gösterin!” mesajını verir” demektedir.

Taberî'yi referans göstererek Kur'ân'ın “*Ellezine âmenû*” kalıbı ile “*Mü'minûn*” kalıbını farklı anlamlarda kullandığını söylerse de, Taberî, *Nisâ 136. âyetinin tefsirinde* tamamen farklı şeyler anlatır. Orada kısaca söylediği, “Ey Îmân Edenler, (...) Îmân edin” âyetinin, kendi kitaplarına îman ettikleri iddiâsındaki Ehl-i Kitab'ın, bu

¹⁷¹ Bkz. Yazarın, 19/57'deki çevirisi.

iddiâlarında doğru olabilmeleri için Kur'ân'a ve Efendimiz (s.a.v)'e de îman etmeleri gerektiğidir.

Dipnotta verdiği bazı bilgiler, ilgili yerlerle uyuşmamaktadır. *A'râf, 124'ün dipnotunda*: “*Min hilâfîn*; nüzûl sürecinde muhtemelen ilk geçtiği yer. (Diğerleri 5:33; 20:71; 26:49. Yalın olarak hilâf: 9:81) Genellikle verilen “çaprazlama” mânâsı bu ibarenin zorunlu karşılığı olmadığı gibi, “min” edatıyla birlikte dil açısından problemliler bile sayılabilir. “Muhalefetinizden dolayı” karşılığı daha tutarlı görünmektedir (Bkz: Esed). Bunun bir başka nedeni de, Firavun'un, baskı altında tuttuğu İsrailoğulları'nın savaşabilecek erkekleri çoğalınca, iktidarını tehdit etmeleri korkusudur.” Yazar, “*Min hilâfîn*” ifâdesini, Esed'in, “Muhalefetinizden dolayı” diye çevirdiğini söylemektedir. Fakat referans verdiği âyetlerde muhâlefet değil, Esed tarafından “*Döneklik, İhânet, Münâfiklik*” olarak çevirilmiştir.

Esed'in çevirisinde, ilgili âyetlerden sadece birini örnek verecek olursak, dipnotta 5/33 olarak verdiği *Mâide 33'ün çevirisi*: “Allah'a ve elçisine karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesadı yaymaya çalışanların büyük kısmının öldürülmeleri veya asılmaları veya *döneklikleri* yüzünden büyük kısmının ellerinin ve ayaklarının kesilmesi...” şeklindedir.

Yazar, bu âyetin tefsirinde: “Bu cümle bir ‘inşa’ cümlesi değil bir ‘ihbar’ cümlesidir ve dolayısıyla *Kur'ân el ve ayakların çaprazlama kesilmesi gibi bir cezayı emretmemekte, sadece nakletmektedir*. Bundan öte, *Allah Rasülü'nün hiçbir muhâlife böylesi bir ceza uygulamadığı da tarihi bir gerçektir*” demektedir. Kaynaklara bakıldığında bu âyetle ilgili durumun bu kadar basit olmadığı, âlimlerin âyeti “*Hirâbe*” başlığında genişçe işlediği, özellikle *yol kesme ve gasp suçlarının cezasının bu âyete dayandığı* görülecektir. Yazar bu yorumu sebebiyle pek çok çevreden “*Âyetin hükmünü inkâr ediyor*” eleştirilerine ma'ruz kalmıştır. İslamoğlu, “*Rasûlullâh'ın böyle bir tatbikatı olmadığı tarihi bir gerçek olduğu*”nu savunmaktadır. Rasûlullâh'ın bu hükmü işlettiği, sahih kaynaklarda zikredilmektedir.

Nitekim Enes (r.a) şöyle anlatmıştır: “Ukl ve Urayne kabîlelerinden birtakım insanlar Rasûlullâh (s.a.v)'a gelerek, Müslüman olduklarını açıkladılar. Fakat sonra Medine'nin havası kendilerine yaramayınca hastalanıp zayıflamaya başladılar ve ovadaki develerin yanına gidip, onların sütlerinden içerek sağlıklarına kavuşmak için

Rasûlullâh'tan izin istediler. Rasûlullâh'ın müsâdesi üzerine, Kuba civârındaki zekât develerinin yanında bir müddet kalıp iyileştiklerinde, dinden dönerek develerden birini boğazladılar, çobanlardan birinin ellerini ve ayaklarını kesip, diline ve gözlerine de diken batırarak, ölünceye kadar kızgın güneşin altında bıraktılar. Diğer develeri de alıp götürdüler. Sağ kalan bir çobanın haberi üzerine Rasûlullâh yirmi kişilik bir müfrezeyi onların tâkibine gönderdi. Yakalanıp getirildiklerinde Rasûlullâh, onlara kısas yapılmasını emretti. Bunun üzerine o cânilerin gözleri çıkarıldı, elleri ve ayakları kesildi ve ölünceye kadar o hal üzere Harre tarafında bırakıldılar.”¹⁷² Yazar giriş bölümünde meâlin fikhî notlarının *Hayrettin Karaman*'la müzâkere edildiğini ifâde etmiştir. Böyle bir noktanın nasıl gözden kaçtığı ise, akıllara soru işâretleri getirmektedir.

Kehf Sûresi'nin 94. âyet-i kerîmesinin notunda şu ifâdelere yer vermiştir: “Ye’cûc ve Me’cûc’e helâki hak eden tüm toplumlardan söz edilen bir pasajda daha değinilir (21:95-96). İki birlikte düşünülüğünde, *Ye’cuc ve Me’cuc’un belli bir zaman ve mekâna has mahdut ve belirli bir topluluk olmadığı, her zaman ve mekânda ortaya çıkan yıkıcı ve tahripkâr güçleri temsil ettiği* anlaşılır.” Bu anlayışla Ye’cûc ve me’cûc, terimsel anlamını kaybeder. Bu da *terimlerin tahrifi* demektir. Âyet-i kerimelerin sarîh ifâdelerinin yanı sıra, bu hususta pek çok sahih hadîs-i şerif vardır. Buna rağmen âyeti te’vil edip bu şekilde bir yorum yapmak, bize göre doğru olmasa gerek.

İslamoğlu, Hz. *Îsâ'nın beşikte konuşması* ile ilgili *Meryem Sûresi* 29. âyetini şöyle tercüme etmektedir: “Bunun üzerine (Meryem) çocuğa işâret etti. Onlar; “Biz, *daha dünkü* bir *beşik bebesi*yle nasıl muhâtap oluruz?” dediler.” Yazar bu âyetin dipnotunda: “Ebu Ubeyde, bu âyetin yorumunda “كَانَ” yardımcı fiilinin farklı okunuşlarının anlama nasıl yansıdığını göstermiş, birinci sıraya ise “Geçmişte kalmış, olup bitmiş bir iş” anlamını yerleştirmiştir (Mecâz). İşte bu bağlamda “Kâne”nin açılımı olarak gördüğümüz “Daha dünkü” ifâdesini parantez içine almadık. Bir sonraki âyette kendisine peygamberlik verildiğini söyleyen Hz. *Îsâ'nın*, henüz düşünme melekeleri tekâmül etmemiş ve hayat tecrübesi oluşmamış bir “*beşik bebesi*” olması düşünülemez.

¹⁷² Buhârî, Age., Meğâzî, 34, No: 3956, 4/1535, Zekât, 67, No: 1430, 2/546; Müslim, Age., Kasâme, 2, no: 1671, 3/1297; Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Tahâret, 191, no: 304, 1/174; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as, *Müsned-i Ebi Davud*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Hudûd, 3, no: 4364, 2/534; Tirmizî, Age., Tahâret, 55, no: 72, 1/106; İbni Mâce, Ebu Abdullah, *Sünen-i İbn Mâce*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, Hudud, 20, no: 2578, 2/861; Ahmed b. Hanbel, Age., no: 12042, 4/214.

Bu yüzden ibârede geçen “Beşik bebesi”, lafzî değil *kinâî* olarak anlaşılmalıdır. Kaldı ki 31. âyette salât ve zekâtla, 32. âyette de anasına iyilik yapmakla emrolunduğunu ve zorba kılınmadığını söyler. Bütün bunların “Beşik bebesi”nin değil, erişkin birinin yapabileceği şeyler olduğu açıktır. Belli ki, genç yaşta peygamberlik verilen Hz. İsa, onların gözünde “*Ağzı süt kokan dünkücük*”¹⁷³ olarak görülmektedir. Yaşını başını almış Yahûdîlerin, genç bir insanın kendilerine ebedî hakikatleri hatırlatmasını onur meselesi yaptıkları açıktır. Zîrâ Kureyş’in Nebî’ye tavrı da aynıdır” demektedir.¹⁷⁴

Hâlbukî Kur’ân-ı Kerim’de, Hz. İsa’nın daha beşikte yatırılan veya taşınan bir bebek iken, mucizevî olarak konuştuğu ifade edilmiştir: “O, insanlara hem beşikte hem de yetişkin iken konuşacak ve O, sâlihlerden olacak.” (Âl-i İmrân, 3/46).

“Derken onu yüklenerek / taşıyarak kavmine getirdi. ‘Ya Meryem!’ dediler. Çok kötü bir şey getirdin. Ey Harun’un Kız Kardeşi! Baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz biri değildi. Bunun üzerine Meryem, O’na (beşikteki İsa’ya) işaret etti. ‘Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?’ dediler. O bebek dedi ki: ‘Ben Allah’ın kuluyum. O, bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı. Beni her nerede olursam olayım mübarek kıldı ve hayatta olduğum müddetçe namaz ve zekâtı bana tavsiye etti...’ (Meryem, 19/27–31)

İslamoğlu’nun, *Meryem Sûresi 29. âyete düştüğü dipnot ile Meryem Sûresi 30. âyete düştüğü dipnot* çelişmektedir. Şöyle diyor: “Önceki âyetle bu âyet arasında zamansal bir farklılık olsa gerektir. Kur’ân’ın bu veciz üslûbunun örneklerini birçok yerde görmek mümkündür. Bu iki pasaj arasında İsa büyümüş, vahiy almış ve tebliğe memur kılınmış olmalıdır. Âyetin açıkça gösterdiği budur.”

“İsa büyümüş, vahiy almış ve tebliğe memur kılınmış olmalıdır” ifâdesinden, daha önceki âyette geçen ibaredeki Hz. İsa’nın en azından küçük bir çocuk olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Hâlbuki önceki âyetin dipnotunda, kesinlikle Hz. İsa’ya genç yaşta peygamberlik verildiği ve beşikte iken değil, yetişkin çağında konuştuğu iddiâ edilmişti. Âyetler tabîî bağlamı içinde ve bilinen tefsir usûlü çerçevesinde ele alınmayınca, elbette ki bu tür kaymalar olur. Hâlbuki iki âyet arasında zaman farkı bulunmamakta, sûrenin

¹⁷³ “*Dünkücük*” ifâdesi Türkçe’de kullanılmamaktadır.

¹⁷⁴ Bkz. İslamoğlu, Age., s.584.

nüzûlü ve âyetlerin bütünlüğü içinde tam bir uyum arz etmekte ve beşikteki Hz. İsa mücizevî bir şekilde konuşmaktadır.

Mü'minûn Sûresi'nin 6. âyetinin 6 nolu dipotunda İslamoğlu: “Buradaki “ؤ” edatına “Beyaniyye” işlevi yükleyen Esed’in bu âyetin yorumuna ilişkin emeğe dayalı açıklamasını buraya alıyorum: “Çoğu müfessir bu ibârenin şüphe götürmez bir biçimde kadın kölelerle ilgili olduğunu ve “ؤ” takısının da meşru seçeneklerden birine işaret için kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu geleneksel yorum bizce kadın kölelerle evlilik dışı cinsel ilişkinin meşruiyetini öngördüğü sürece doğru ve kabul edilebilir gözükmemektedir. Çünkü böyle bir öngörü ya da ön kabul, Kur’ân’ın kendisiyle çelişmektedir (4:3, 24, 25; 24:32). Üstelik sözü geçen yoruma karşı yapılabilecek tek itiraz da bu değildir. Çünkü Kur’ân, mü’minler terimiyle hem erkek hem de kadın mü’minleri kastetmekte; ezvâc (eşler) terimi de, hem erkek hem de kadın eşlere işaret etmektedir. Bunun içindir ki, “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesinin “Onların kadın köleleri” anlamına yorulması için ortada hiçbir neden yoktur. Öte yandan bu ifâdeyle erkek ve kadın kölelerin birlikte kastedilmiş olması da söz konusu olmadığına göre, *ifâdenin hiçbir şekilde kölelerle ilgili olmadığı*, fakat Bakara Sûresi’nin 24. âyetindeki gibi *nikah ya da evlilik yoluyla meşru olarak sahip oldukları kimseler* anlamına geldiği âşikârdır.” Bu konudaki açıklamalarımız için bkz: 4:24 ve 47:4, ilgili notlar” demektedir. *İslamoğlu’na göre, cariyelerle olan meşru münasebet (İstifrâş), yalnız “nikah ya da evlilik yoluyla” olmalıdır.* Bildiğimiz kadarıyla bu yorum müfessirlerin ve fukahanın dediğinin aksine bir yorumdur.

İslamoğlu, *Ahzâb Sûresi 56. âyeti şöyle tercüme etmiştir*: “Şu kesin ki Allah ve O’nun melekleri, Peygamber’i desteklerler. Ey İmân Edenler! Siz de onu destekleyin ve tam bir teslimiyetle (O’nun örneğine) teslim olun.”

İslamoğlu, *bu âyete düştüğü dipnotta*: “Salevât”ın “Desteklemek” mânâsına geldiğini ısrarla savunmaktadır.

Bu husustaki pek çok hadîs-i şerîften biri şudur: “Kâ’b bin Ucre (r.a) der ki: “Bir gün Rasûlullah (s.a.v) yanımıza gelmişti. Kendisine: “Yâ Rasûlallah! Size nasıl selâm vereceğimizi öğrendik, peki nasıl salevât getireceğiz?” dedik. O da şöyle buyurdu:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى (إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى) آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.
اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى (إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى) آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

“Allah’ım! (İbrâhim’e ve) âilesine rahmet ettiğin gibi, Muhammed’e ve âilesine de rahmet eyle! Şüphesiz sen övülmeye lâıyk ve yücesin. Allah’ım! (İbrâhim’e ve) âilesine hayır ve bereket lûtfettiğin gibi, Muhammed’e ve âilesine de hayır ve bereket ihsân eyle. Şüphesiz sen, övülmeye lâıyk ve yücesin” deyiniz.”¹⁷⁵

İnsan Sûresi 2. âyetin 3 nolu dipnotunda: “İnsan türüne giren herkesi kapsadığı için, *Âdem’in de nutfeden yaratıldığı anlaşılır* (Bkz: 4:1; Krş. Elmalılı)” demektedir. *Âdem’in* topraktan değil de *nutfeden yaratıldığını* söylemiş, ama bu görüşüne delil serdetmemiştir. Elmalılı’nın çevirisinde ise, *Âdem’in* nutfeden yaratıldığını çağrıştıracak bir anlam bulunmamaktadır: “Çünkü Biz, *insanı* bir takım katkılarla karıştırılmış bir nutfeden yarattık. Onu evire çevire deneyelim diye de onu işiten ve gören bir varlık yaptık.”

Alak Sûresi 2. âyetin tefsirinde: “Alak” ve “Alaka” maddî olarak “Embriyo ve hücre”, mânevî olarak “Sevgi, ilgi ve alâka” anlamına gelir. Doğru tercih ikincisidir. Zira hem bu pasaj insanın embriyolojik kökenini değil, mânevî boyutunu ele almaktadır” diyerek bizce hayâli ve zorlamalı bir te’vilde bulunmuştur.

İslamoğlu’nun *Fil Sûresi*’ndeki tercümesi şöyledir: “Onların üzerine *katar katar bilinmeyen nitelikte uçan taşıyıcı varlıklar* saldı.”

İslamoğlu, *Fil Sûresi*’ndeki “Tayr” kavramıyla ilgili: “Tayr’ın ille de kanatlı olması şart değildir. Tayr kelimesi, volkanik bir püskürtünün yakıp kavuran lavları yorumunu da, buna benzer başka yorumları da dışlamaz. Hatta zımnen “Allah’ın kimsenin akıl fikir erdiremediği ordularından bir ordunun, Fil ordusunu perişan ettiği bile söylenebilir” demektedir. Bu yorum, âyetlerin zâhirine, rivâyetlere, mûteber tefsirlere ve vâkıâya aykırı bir yorum olup, kabul edilemez.

İslamoğlu *Tebbet Sûresi 1. âyetinin dipnotunda:* “Lafzen: “İki eli”. Bir sonraki âyette yer alan mal ve kazanca delalet eder. “Ebu Leheb, kahrolsun” yerine, böyle denilmesinin altında, *ilâhi şefkat* yatmaktadır. Âdetâ: “Ebu Leheb kulumu Benden

¹⁷⁵ Buhârî, Age., Deavât, 32; Tirmizî, Age., Vitr, 20/483; İbn-i Mâce, Age., İkâme, 25.

koparan malı ve kazancı, kahrolsun!” denilmiş gibidir” demektedir. “*Mal ve Kazanç*” haddi zâtında, *mel’ûn ve kahra konu değildir*. Zira onlar cansız, irâdesiz, mes’ûl olmayan varlıklardır. İnsan malından dolayı değil, onu amacına muvâfik sarfetmediğinden dolayı kınanır. Üstelik, Ebu Leheb, en azılı İslam düşmanlarından olduğu için, bu sûre Allah’ın rahmetini değil, gazabını ifâde eden bir sûredir. Ayrıca, -“Rahmet” yerine- “Şefkat”in, Allah için kullanılması uygun olmayan bir kullanımdır.

2.4. İSLAMOĞLU'NUN MUHAMMED ESED'DEN ETKİLENDİĞİ İDDİASI¹⁷⁶

Bazı çevrelerde sözlü olarak, İslamoğlu'nun bazı çevirilerinde, Esed'den iktibasta bulunduğu ve bu iktibasları kendi çevirisi gibi sunduğu iddiâsı dile getirilmektedir. Çalışmamızda kısa da olsa bu iddiâyı da incelemeye çalışacağız.

Bazı kavramların çevirisini, Esed'i kaynak göstermeyip, kendisinin fark ettiği bir anlam gibi verdiği iddiâ edilmektedir. Eserin tercüme yönünden genel değerlendirmesinde, ilgili kavramların çevirisi verildiği için, burada sadece iddiâ edilen kavramlar verilecektir. İddia edilen kavramlar şunlardır: “Kâfir”, “Münâfık”, “Hanîf”, “İslâm” ve “Takvâ” “Haşyet”, “Havf”, “Kalb”, “Rukû”, “Sücûd”, “Şehid/Şehadet”... Esed'de “*İslam*: İnsanın Allah'a teslim olması”, “*Müslim*: Kendini Allah'a teslim eden kişi”, “*Takvâ*: Sorumluluk bilinci duyma”dır. İslamoğlu'na göre, bu anlamı Esed'e mâl etmek hatâlıdır. Yazar, bu kavramın daha önce T. İzutsu tarafından kullanıldığını, muhtemelen Esed'le eş zamanlı, fakat birbirinden bağımsız olarak Fazlu'r-Rahman tarafından da kullanıldığını söylemektedir. Aynı şekilde Esed'de “*Kâfirler*: Hakikati inkâr edenler”, “*Kitap*: İlâhî kelam”, “*Ehl-i Kitap*: Geçmiş vahyin izleyicileri”, “*Nefs*: İnsan kişiliği”, “*Ğayb*: İnsan idrakini aşan olgular”, “*Fâsıklar*: Yoldan çıkmış olanlar”, “*Müttakiler*: “Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar”, “*Cihad*: Üstün çaba göstermek”, “*Zekât*: Arındırıcı mâlî yükümlülük” diye çevirilmiştir. Yazar da bu kavramları, hemen hemen aynı şekilde kullanmaktadır. Dipnotları da çoğu yerde benzeşmektedir.¹⁷⁷

Yazar bazı yerlerde, “Ulaştığım bu tatminkâr mânâyı Muhammed Esed'e borçluyum” tarzında ifâdeler kullanmıştır.¹⁷⁸ Fakat, bu etkilenme iddiâsına delil olarak sunulan bazı çeviriler de yok değildir.

¹⁷⁶ Konuyla ilgili diğer bir iddiâ da, M. Esed'in meâlinin de tefsir/açıklama notlarının önemli bir kısmının Kâdiyânîlik/Ahmedîlik mezhebine mensup âlim *Mevlana Muhammed Ali*'nin (ö. 1951) “*The Holy Qur'an*” adlı eserinden intihâl olduğudur. Eğer bu iddiâ doğruysa, İslamoğlu'nun bazı yerlerde, farkında olmadan, Esed üzerinden, Mevlana Muhammed Ali'den aktarım yaptığıdır. Hatta bazı yerlerde: “Bu yorumu Esed'e borçluyum” dediği yerlerde, bu yorumu M. Ali'ye borçlu olduğudur. İlgili makale için bkz. Mustafa Öztürk, “Muhammed Esed'in Meal-Tefsirindeki İntihaller Üzerine”, *Meal Kültürümüz*, s.105-138. Muhammed Ali'nin *The Holy Qur'an: Translation With Commentary* adlı eseri Kâdiyânîlere/Ahmedîlere ait, “*ahmadiyya.org*.” sitesinin ana sayfasındaki İslam bölümünde, İngilizce tam metin olarak mevcuttur.

¹⁷⁷ Bkz. *Saffât Sûresi*, 142. âyet; *İbrâhim Sûresi*, 50. âyet...

¹⁷⁸ Bkz. *Bakara Sûresi*, 233. âyetin dipnotu.

Bilindiği üzere Esed, “*Takvâ*” kelimesi ve türevleri için, “*Sorumluluk Bilinci*” ifâdesini kullanmaktadır.

Yazar da, *Bakara 2. âyetin dipnotunda*, “*Takvâ*” kelimesi ve türevleri için “*Sorumluluk / Sorumluluk Bilinci*” ifâdesini kullanmasını şöyle îzâh etmektedir: “*Takvâ* tek bir sözcükle karşılanamayacak merkezi bir kavramdır (İlk geçtiği 91:8’in 8 nolu notuna bkz). Japon alim T. İzutsu’nun *takvâ*’nın anlamına dair yaptığı semantik kazı, kendisini “sorumluluk” kavramına ulaştırmıştı. Bu isâbetli yorum, daha sonraki çalışmalarda benimsendi. Biz *takvâyı*, Allah’a izafetle kullanıldığında “Allah’a karşı sorumluluk bilinci” ile; yalnız olarak kullanıldığında “*Sorumluluk Bilinci*” ile karşıladık. Bazen de orjinal hâliyle bıraktık. Bunu, sadece cümlenin akışı ve dil estetiği açısından değil, kavramın bağlama göre değişen vurguları sebebiyle tercih ettik. Aslında *takvâ*, ilâhî fitratın, bilinçteki tezâhürüdür. Kişi kendine emanet edilen fitratını ne kadar korursa, *takvâyı* da o kadar yakın olur. Bu yüzdendir ki *takvâ* adında somutlaşan sorumluluk bilinci, emanet ve borçluluk bilincini içerir. Kişide emanet üzerine titreme hissi bir seviyeyi aşınca, bu, emanetin sahibine borçluluk duygusunu tetikler. Bu da doğrudan alacaklının kimliğini merâka yöneltir. Nihâyet merak arayışa, arayış da bir seviyeyi aşınca, hidâyete götürür. “Muttakiler için hidâyettir” in açıklaması, işte budur” demektedir. “*Sorumluluk Bilinci*” ifâdesini yazar, çoğu yerde kullanmıştır. Örnek verecek olursak:

Bakara 41. âyette yazar: “...Ve sorumluluğunuzun merkezinde, sadece Ben olayım!” diye çevirmiştir.

Bakara 63. âyette: “Bir zaman da (Sîna) Dağı’nı başınıza dikip sizden (şöyle) söz almıştık: Size verdiğimiz mesaja sımsıkı sarılın, onun muhtevâsını hatırdan çıkarmayın ki, *sorumluluğunuzun bilincine* varasınız.”

Bakara 103. âyette: “Ve eğer onlar hakikate inansalar ve *sorumluluklarının bilincine* varsalardı...”

Bakara 177’nin dipnotunda: “Yahûdîlere karşı bir îmâ taşımaktadır. Onlar Allah’a verdikleri söze sadık kalmamışlar, Allah da vahyi taşıma görevini onlardan almıştı. Bu sapmanın temelinde yatan şey ise “*Sorumluluk bilinci*”nin yok olmasıydı.”

Bakara 180. âyette: “Bu, Allah’a karşı *sorumluluk duyanların* uymaları gereken bir hakîkattir.”

Bakara 187. âyette: “İşte bunlar Allah’ın çizdiği sınırlardır, sakın bunlara yaklaşmayın! Allah âyetlerini insanlığa böylece açıklıyor ki, *sorumluluk bilincini* kuşanabilsinler.”

Bu örnekler, uzayıp gitmektedir. Bu çeviri örneklerinde “Takvâ” kelimesi ve türevlerinde, Esed’in çevirisindeki orjinal kullanım verilmiştir. Fakat bu kavramın Esed’den değil de, T. İzutsu’dan alındığı ifâde edilmiştir.

Bakara Sûresi, 35. âyetin, 18 nolu dipnotunda, İslamoğlu’na göre, Âdem (a.s) ile Hz. Havva’nın yerleştirildiği Cennet, “Hiçbir aklın almayacağı sonsuz güzellik diyarı değil, *dünyanın has bahçelerini* ifâde eder”. Bu görüş, pek çok âyet ve hadîse zıt bir görüştür.

Aynı âyetin dipnotunda Esed de: “Lafzen, “*Bahçede*”. Burada “Bahçe” ile neyin kastedildiği üzerinde müfessirler arasında kayda değer bir görüş farklılığı vardır: Dünyevî anlamda bir bahçe mi, öteki dünyada sâlih insanları bekleyen bir cennet mi, yoksa cennet içindeki bazı özel bahçeler mi? Bazı ilk dönem müfessirlerine göre (Bkz. *Menâr*, c.1, s.277) burada *dünyevî* bir ikamet yeri kastedilmiştir. Yani mutlak bir rahatlık, mutluluk ve suçsuzluk ortamı. Ancak her ne olursa olsun bu Âdem kıssası, 3/7’de gönderme yapılan *temsillerden* biridir.” demektedir.¹⁷⁹

Esed’den kaynak göstermeden aldığı söylenen bazı çevirileri yazar, “*el-Menar*” sahibi *Reşit Rıza*’ya borçlu olduğunu söylemektedir. Fakat, *Bakara Sûresi, 73. âyetin* çevirisini, “Menar” sahibine borçlu olduğunu söylemesine rağmen, İslamoğlu’nun ve Esed’in çevirisi neredeyse birbirinin aynıdır: “Bu maksatla dedik ki: “*Bu (prensib)i bu türden (çözümlememiş cinâyet olaylarından) bazılarında da uygulayın. Allah aklınızı kullanabilesiniz* diye ölüyü işte böyle diriltir ve âyetlerini size bu şekilde gösterir.” (İslamoğlu),

“Biz dedik ki: “*Bu (prensib)i bu gibi (çözümlememiş cinâyet olay)larının bazılarında da uygulayın. Bu yolla Allah canları ölümden korur ve kendi irâdesini size gösterir ki, (bunu görüp) muhâkemenizi kullan(mayı öğren)ebilesiniz.*” (Esed).

İslamoğlu bu hususu şöyle açıklamıştır: “Buna göre bir cinâyet suçu işlendiğinde kâtil tespit edilemez ve kâtil de yerleşim birimine yakın bir yerde bulunursa, oranın

¹⁷⁹ Bkz. Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s.12.

halkından kim gelir de kurban edilen ineğin üzerinde elini yıkarsa, o cinâyeti işlememiştir. Bunu yapmayan kimsenin, kâtil olduğu ortaya çıkar.”

Bu yorum, âyet-i kerîmenin zâhirine ve hakîkî mânâsına zıt, müteber tefsirlerde bulunmayan, delilsiz bir yorumdur.¹⁸⁰

Âl-i İmrân 83:

أَفَعَبَرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ

M. Esed: “Onlar Allah'a îmandan başka bir itikat mı arıyorlar?”

M. İslamoğlu: “Yoksa onlar, Allah’ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar?”

Bu âyetteki Kitab-ı Mukaddes’in izleyicilerine yönelik olan ifâdedeki “*Dîn*” kelimesinin mânâsını “Îman” olarak daraltan Esed: “Onlar Allah’a îmandan başka bir itikat mı arıyorlar?” çevirisini verir. İslamoğlu’nun çevirisi de aynı doğrultudadır. Oysa bu ifâde, “Onlar, Allah’ın *dininden* başkasını mı arıyorlar?” şeklinde, İslâm dinini ifâde edecek şekilde çevrilmelidir.

Mâide Sûresi 33. âyette, Esed’in tefsiriyle, İslamoğlu’nun tefsiri örtüşmektedir. Esed, ilgili âyetin tefsirinde, âyete *sosyolojik* olarak yaklaşmaktadır. Bu anlayışa göre, söz konusu âyetler, *bir suç ve onun cezasını belirleyen ilâhî nitelikli bir ifâde olma özelliği taşımamakta, Yüce Allah sadece durum tespiti yapmakla yetinme* konumunda bulunmaktadır.

Esed, ilgili âyetin dipnotlarında: “Elçi” terimi, bu bağlamda cins isim olarak kullanılmıştır. “Allah’a ve Elçisi’ne savaş açmak”, başka insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik bilinçli davranışlarının yanı sıra, Allah’ın koyduğu ve bütün elçilerinin açıkladığı ahlâkî ilkelere düşmanca bir muhâlefet ve onların kasıtlı olarak gözardı edilmesi anlatılmaktadır. Çoğu zaman Klasik Arapça’da “Birinin elini ve ayağını kesmek” deyimini, “Birinin gücünü yok etmek” ile eş anlamlıdır ve burada da muhtemelen bu anlamda kullanılmıştır. Alternatif olarak, hem fiziksel hem de mecâzî anlamda “Meflûç/Kötürüm hale getirilme”yi gösteriyor olabilir -Tıpkı “Asılma” ibaresinin, “İşkenceyle/Azap çektilererek öldürülme” anlamında (mecâzî) kullanımındaki gibi-. “Min hilâf” deyimini, -ki genellikle “Çapraz olarak” şeklinde çevirilir- hâlefehû

¹⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, (1.Baskı), Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1997, c.1, s.289; İbn Kesîr, Age., c.1, s.116.

(“Onunla anlaşmazlığa düştü” yahut “Ona muhalefet etti” veya “Ona aykırı şekilde davrandı”) fiilinden türetilmiştir. Sonuç olarak, min hilâf’ın öncelikli anlamı: “Döneklikleri” veya “Sapkınlıkları yüzünden”dir.

Klasik müfessirlerin çoğunluğu, bu pasajı şer’î bir hüküm olarak değerlendirir ve bu nedenle şöyle yorumlarlar: “Allah’a ve Elçisi’ne savaş açan ve yeryüzünde fesadı yayanların cezası, öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yahut buldukları yerden sürülmeleri olacaktır. Bu, onların bu dünyadaki zilletleridir.” Ancak metin, aşağıdaki sebeplerle bu yorumu te’yîd etmemektedir:

(a) Bu cümlede geçen dört edilgen fiil -“Öldürülme”, “Asılma”, “Kesilme” ve “Sürülme”- geniş zaman kipindedirler ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir hâlini ifâde etmezler.

(b) “يَقْتُلُوا” formu, sadece “Onlar öldürülüyor” yahut (müfessirlerin yaptığı gibi) “Onlar öldürülecek” anlamlarını ifâde etmez. Aksine, -Arap gramerinin temel bir kuralı gereğince- “Onların büyük kısmı öldürülüyor” anlamını gösterir. Aynı şey “yusallebû” (“Pek çoğu asılıyor”) ve “tukatta”a (“Büyük kısmının kesilmesi”) fiilleri için de geçerlidir. Şimdi eğer bunların “Emredilmiş cezalar” olduğuna inanırsak bu, “Allah’a ve Peygamberi’ne savaş açanlar”ın -tamamının değil- büyük kısmının, bu şekilde cezalandırılması gerektiğini gösterirdi. Ancak bu, Şâri’ye atfedilemeyecek olan bir keyfîlik varsayımdır. Ayrıca, eğer “Allah’a ve Peygamberi’ne savaş açan” taraf, yalnızca bir kişiyi yahut birkaç kişiyi kapsıyorsa, “Büyük kısmı” emri ona veya onlara nasıl uygulanabilir?

(c) Dahası, yukarıdaki âyet şer’î bir hüküm olarak alınacaksa, “Onlar yeryüzünden sürüleceklerdir” ibaresinin anlamı ne olabilir? Bu nokta, gerçekten müfessirleri büyük ölçüde şaşırtmıştır. Onların bir kısmı, mütecâvizlerin “(İslam) topraklarından çıkarılmaları” gerektiğini düşünmüşlerdir. Ama Kur’ân’da “Yeryüzü” (Arz) teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur. Diğerleri de, suçluların, “yeryüzünden çıkarılmaları” anlamına gelecek bir yeraltı zindanına hapsedilmeleri gerektiği görüşündedirler.

(d) Son olarak -ve yukarıdaki âyetin bir “Şer’î emir” şeklinde yorumlanmasına karşı en güçlü itiraz olarak- Kur’ân, kitlesel asılmaya ve kitlesel imhâya işâret eden tamamen aynı ifâdeleri (ama bu defa geleceğe yönelik kesin bir niyet ile) Firavun’un ağzından mü’minlere karşı bir tehdit olarak nakleder (Bkz. 7:124, 20:71 ve 26:49). Firavun, Kur’ân’da her zaman kötülüğün ve inkârın öznesi şeklinde tipik bir örnek olarak tanımlandığından, aynı Kur’ân’ın başka bir yerde “Allah’ın Düşmanı” olarak vasıflandırdığı bir kişiye izafe ettiği ifâdelerin aynısı ile bir ilâhî kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez.

Kısaca, müfessirlerin yukarıdaki âyeti “Şer’î bir hüküm” olarak yorumlama gayretleri, bunu iddiâ eden isimler ne kadar büyük/saygın olursa olsun, kesinlikle reddedilmelidir. Diğer taraftan, âyeti -okunması gerektiği gibi- geniş zaman kipinde okursak, gerçekten ikna edici bir yorum hemen kendini ortaya koyar. Çünkü âyet, bu şekilde okunduğunda, hemen bir durum tesbiti olarak kendini gösterir. -“Allah’a karşı savaş açanlar”ın hak ettikleri cezanın kaçınılmazlığının bir ifâdesi.- Onların ahlâkî yükümlülüklerine düşmanlıkları, bütün dîni/mânevî değerlerini kaybetmelerine yol açar ve sonuçta düştükleri uyumsuzluk ve sapıklık, aralarında dünyevî kazanç ve güç uğruna hiç bitmeyen bir çatışmayı teşvik eder. Birbirlerinden çok sayıda insan öldürürler, birbirlerine büyük ölçüde işkence eder ve sakat bırakırlar. Sonuçta bütün bir toplum silinip gider veya Kur’ân’ın belirttiği gibi, “yeryüzünden sürülürler”. Sadece bu yorum, âyette geçen bütün ifâdeleri tam anlamıyla dikkate almaktadır. Allah’a ve Peygamberi’ne savaş açanların tevbesi hâkim eğilime uyum sağlamaktan başka bir anlam ifâde etmez ve bu nedenle hiçbir ahlâkî/mânevî değer taşımaz. Ayrıca hatırlatmalıyız ki azaptan muâfiyet, âhîret ile ilgilidir¹⁸¹ demektir.

Aynı şekilde İslamoğlu da âyetin tefsirinde benzer *sosyolojik yaklaşımı* sergilemiştir. Yazar bu âyetin tefsirinde: “Bu cümle bir “inşâ” cümlesi değil, bir “ihbar” cümlesidir. Dolayısıyla *Kur’ân, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi gibi bir cezâyı emretmemekte, sadece nakletmektedir. Bundan da öte, Allah Rasülü’nün hiçbir muhâlîfe böylesi bir ceza uygulamadığı da tarihi bir gerçektir*”¹⁸² demektir.

¹⁸¹ Bkz. Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s.194-195.

¹⁸² Bkz. *Mâide Sûresi*, 33. âyetin, 3 nolu dipnotu.

Hem Esed hem de İslamoğlu bu âyetin tefsîrinde:

a- Kelime ve ifâdelere, Arap dilinin gramer kurallarıyla îzah edilemeyecek, hatta onlara ters düşen subjektif anlamları yükleyerek zorlamaya gitmişlerdir.

b- Âyetlerin nüzûl sebebi olarak zikredilen hususları dikkate almayarak, onları ilgili oldukları bağlamdan koparmışlardır.

c- Hirâbe suçunun meşrûiyetine dayanak teşkil eden hadîsleri ve bu hadîslerin ilgili âyetle bağlantısını görmezden gelmişlerdir.

d- Kendilerince ileri sürdükleri gerekçelerle, nüzûlünden bu yana, başta Hz. Peygamber, sahâbe, mezhep imamları, müfessirler ve diğer âlimlerin benimsediği ortak anlamın aksine, onu çürütmeyi amaçlayan ve sağlam dayanaklardan yoksun bir anlama ulaşmışlardır.

e- Bazı kelime ve ifâdelere yükledikleri anlamların tek doğru seçenek olduğunu iddiâ etmelerine rağmen, başka âyetlerde geçen benzerlerine farklı anlamlar vererek, çelişkiye düştükleri görülmektedir.

f- İslam âlimlerinin, tefsirde temel almadıkları bazı hususları (fiillerden emir anlamı çıkarma, teksir anlamı, yeryüzü kelimesi vb.) tefsirlerinin dayanaklarıymış gibi sunup, âlimleri tenkit ederek, kendi görüşlerini haklı göstermeye çalışmışlardır.

g- Bütün bu hususların (Yeni anlamlar, tutarsızlık vs.) bir araya getirilmesiyle, ulaşmaya çalıştığı, daha doğrusu öteden beri kabul edilen anlamı bertaraf etmeyi amaçlayan neticeyi, önceden zihninde kurguladığı, ardında da zorlamalara giderek buna kılıf bulma çabasına girdiği intibâını edinmiş bulunuyoruz.¹⁸³

A'râf 124: “Bu *dönecliğiniz* yüzünden, mutlaka, (içinizden) pek çoğunun ellerini ayaklarını budayacağım ve yine mutlaka (içinizden) pek çoğunu topluca asacağım!” (Esed),

“Kesinlikle *dönecliğinizden* dolayı ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sonra topunuzu asacağım!” (İslamoğlu).

Keza İslamoğlu, *melekler, cinler, şeytanlar, İsrâ (a.s.)'nin beşikte iken konuşması, Cehennem'in ebediliği, Yahûdîlerin maymuna çevirilmesi, İsrâ ve Mi'râc* gibi konuları

¹⁸³ İlgili âyetin tefsirinin eleştirisi için bkz. Hüseyin Esen, “Muhammed Esed'in Hirâbe (Eşkiyâlık) Suçuyla İlgili Ayetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2004, s.139-166.

aklıleştirme yoluna gitmekle tefsir geleneğinde, hatta İslam ilim geleneğinde ciddi bir sapmaya gitmiştir. Bu sapma “*Mûcizenin İmkânı*”nı olumsuzlamaktır.

Enfal Sûresi 12. âyetin 6 nolu dipnotunda: “Meleklerin yardımı, meleklerin göğüs göğüse çatışmaya katıldığı şeklinde anlaşılabilir. Bunu söyleyen tek bir âyet yoktur. Söz konusu yardım, bu sûrenin 10, 11 ve 44. âyetleri; ayrıca *Yâsin Sûresi*’ndeki “Kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, zaten Biz asla daha önce de indirmiş değildik” (28) âyeti ışığında anlaşılmalıdır” demektedir.

Hâlbuki âyet ve hadîslerde, meleklerin hem yardım hem de helak için indirildiği açıkça bildirilmektedir:

“O vakit siz Rabbinizden yardım istemiştiniz de o size ‘Şüphesiz Ben, işte ardi ardına inen bin melek size yardım ediyorum’ diye karşılık vermişti” (Enfâl, 8/9),

“O vakit mü'minlere şöyle diyordun: İndirilmekte olan üç bin melek Rabbinizin size yardım etmesi kifâyet etmez mi? Evet, siz sabır gösterir ve takvâ üzere hareket ederseniz, onlar da (müşrikler de) hemen şu anda üzerinize geliverirlerse, Rabbiniz size nişanlı nişanlı beş bin melek yardım eder” (Âl-i İmrân, 3/124–125).

Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah’ın mü'minlere: “Huneyn Savaşı’nda görünmeyen ordular indirerek”¹⁸⁴, “Hendek Savaşı’nda rüzgârla beraber görünmeyen ordular göndererek”¹⁸⁵, Hz. Peygamber’e “Hicret esnasında görünmeyen ordularla destek vererek”¹⁸⁶ yardım ettiği haber verilmektedir.

Hadîs ve rivâyetlere mürâcaat edildiğinde, sahih nakillerde meleklerin Bedir Savaşı’na iştirâk ederek, mü'minlere fiilen destek verdikleri görülür. Hz. Peygamber, Cebrâil (a.s.)’in bizzat savaşa iştirak ettiğini haber vermiştir.¹⁸⁷

Huveytîb (r.a): “Ben Bedir’de müşriklere karşı savaşmış, ibretli hâdiselere şahit olmuş ve melekleri görmüştüm. Onlar gökle yer arasında yakaladıkları müşrikleri öldürüyor ve esir alıyorlardı. Kendi kendime bu Peygamber mutlaka Allah tarafından korunuyor dedim” demiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Tevbe Sûresi*, 9/26.

¹⁸⁵ *Ahzâb Sûresi*, 33/9.

¹⁸⁶ *Tevbe Sûresi*, 9/40.

¹⁸⁷ Buhârî, Age., Meğâzî, 11.

¹⁸⁸ Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim el-Nisaburi, *el-Müstedrek Âlâ Sahihayn*, Beyrut 1995, c.3, s.562.

Ebû Davûd el-Mâzinî ise: “Bedir Savaşı’nda müşriklerden bir adamı yakalayıp öldüreyim diye takip ettim. Yakaladığımda, kılıcımı daha ona dokundurmadan, kellesinin yere düştüğünü gördüm. Anladım ki, onu benden başka biri (melek) öldürüyor” buyurmuştur.¹⁸⁹

İmam Buhârî, Sahîh’inde: “Meleklerin, Bedir Gazvesi’ne Katılımı” (Bâb-u Şuhûdi’l-Melâiketi Bedren) adıyla bir bab açmıştır.¹⁹⁰ Yine Buhari’nin nakline göre, Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber’e gelip: “Siz aranızda Bedir Savaşı’na katılanlara nasıl muâmele edersiniz?” diye sormuş, Peygamber (s.a.v) de: “Onları müslümanların en faziletliyelerinden sayarız” buyurmuş, Cebrâil de: “Biz de Bedir’e katılan melekleri, en faziletli meleklerden sayarız” demiştir.¹⁹¹

İslamoğlu, meleklerin yardımı mevzûsunun, *Yâsîn Sûresi’nin 28. âyeti* ışığında anlaşılması gerektiğini söylüyor. Âyet şöyledir:

“Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik.” (Yasin, 28).

Âyetin hükmü o kavimle ilgili olup, umûma şâmil edilemez. Devamındaki âyette Cenâb-ı Hak, bu kavmi helâk etmek için melek indirmediğini, onları bir sesle helâk ettiğini ifâde ediyor. İlgili kavmin helâkı “صَبْحَةً” ile ifâde edilmiştir. Müfessirler, bu şiddetli sesin, bir melek olan Cebrâil (a.s.)’in sayhası olduğunu ifâde etmektedirler.¹⁹²

Ancak diğer âyetlerde açıkça, Lût Kavmi’ni helak etmek üzere, Allah tarafından meleklerin vazifelendirildiği ve o yoldan çıkmış toplumun, onların vasıtasıyla helâk edildiği bildirilmektedir. (Hûd, 11/69-70, 77, 81; Zâriyât, 51/31-34; Hicr, 15/57-75).

İslamoğlu, Lût Kavmi’ni helak etmek üzere meleklerin gönderildiğini haber veren bütün bu âyetlerin yorumlarında, kavimleri helâk etmek üzere asla meleklerin gönderilmediği iddiâsına nedense hiçbir şekilde değinmemektedir.

Yâsîn Sûresi’nin 28. âyeti’nin dipnotunda İslamoğlu: “Âyetin sonu, bu konudaki ilâhî sünneti ifâde etmektedir. Enfâl 9-12’de Allah’ın bin meikle yardımı, bu ilâhî sünnet ışığında anlaşılmalıdır. Zaten söz konusu âyetlerde ilâhî yardımın “*İç ferahlatıcı*

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, Age., c.5, s.450.

¹⁹⁰ Buhârî, Age., Meğâzî, 11.

¹⁹¹ Buhârî, Age., Meğâzî, 11.

¹⁹² İbn-i Kesîr, Age., c.3, s.576. Benzer görüşler için bkz. Beydâvî, Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envâru’t Tenzîl ve Esrâru’t Te’vil*, Dâr-u’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1988, c.4, s.187.

müjde ve moral destek” (8/10), “*İç sükûnetin çepeçevre kuşatması*” (8/11) ve “*İnananlara direnç ve destek vermek, kâfirlerin yüreklerine korku salmak*” (8/12) şeklinde gerçekleştiği beyan edilmiştir” demektedir.

Kâdiyânîliğin Lahor kolunun temsilcisi olan Mevlana Muhammed Ali ve Muhammed Esed de meleklerin yardımı konusunu tıpatıp aynı tarzda yorumlamış, söz konusu yardımı aklileştirerek “*Moral Gücü*” ile sınırlandırmışlardır.¹⁹³ Aynı fikri hiç değiştirmeden eserine alan İslamoğlu, Esed’e veya Reşid Rıza’ya dayanan bu fikre, referans gösterme ihtiyacı bile hissetmemiştir.

Amelleri yazan melekleri aklileştiren İslamoğlu, Kâf, 17-18. âyetlerini şöyle tercüme etmektedir:

“(Zıt kutuplarda) konuşlanmış olan o iki (unsur), *sağdan ve soldan karşı karşıya geldiği zaman*, insandan her hangi bir söz çıkmaya görsün, illâ kî, kendi içinde bile onu gözetleyip kaydeden biri vardır.”

Muhammed Esed aynı âyetin çevirisinde: “(Ve böylece), ne zaman (tabiatında mevcut) iki eğilim, *sağdan soldan çatışarak karşı karşıya gelseler*, insanın söylediği her şeyde yanı başında mutlaka bir gözetleyici bulunur” dedikten sonra ilgili âyetin dipnotunda: “Yukarıdaki cümlenin ilk bölümü -yani *yetelakka'l-mutelakkiyân* ifâdesi- iki şekilde de anlaşılabilir: “Kaydetmekle görevli olanlar, kaydederler”, yahut “Birbirleriyle karşılaşmayı amaçlayan iki kişi, karşılaşırlar”. Klasik müfessirler, kural olarak, ilk anlamı tercih etmişler ve sonuçta pasajı şu şekilde yorumlamışlardır: “İnsanın yaptıklarını kaydetmekle görevli olan iki melek, onun sağında ve solunda oturarak yaptıklarını kaydederler”. Ama bana göre iki muhtemel karşılığın ikincisi (“Birbirleriyle karşılaşmayı amaçlayan iki kişi”), insanın içindeki benliğin (*Nefs*) “Ona fisıldaması” ndan, yani bilinçaltı arzuların telkinlerinden söz eden önceki âyet ile daha anlamlı bir uyum içindedir. Böylece, “Birbirleriyle karşılaşmayı amaçlayan iki kişi/güç”, buna göre, insanın tabiatında mevcut bulunan iki isteği, veya daha doğrusu, iki temel motivasyonu gösterir. Yani bir taraftan onun cinsel olan ya da olmayan (ki tümü modern psikolojide “*Libido*” terimiyle ifâde edilmektedir) temel içgüdüsel dürtü ve arzuları, diğer taraftan hem sezgisel hem de düşünsel aklı. “Sağında ve solunda

¹⁹³ Muhammed Esed’in, *Kur’an Mesajı* adlı eserini telif ederken, Mevlana Muhammed Ali’nin *The Holy Qur’an: Translation with Commentary* adlı eserinden büyük oranda intihallerde bulunduğu yolundaki ciddi iddia hakkında bkz. Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz*, s.105-138.

oturarak” (*Kâ'id*) ifâdesi ise, her insanın içinde üstünlük kurmak için çabalayan bu iki gücün çatışan niteliklerini anlatan bir mecâzdır. Bu nedenle “*Kâ'id*” kelimesini “Çatışan” olarak çevirdim. Ayrıca bu yorum, 21. âyette, hesap günü insanın “Bir sürücü ve bir şahit ile” ortaya çıkmasına yapılan gönderme -açık bir şekilde insanın içgüdüsel dürtülerine ve aklına işâret eden bir ifâde- ile desteklenmektedir (Bkz. Aşağıdaki 14. not). Yani, *vicdânî*. “Söylediği her şeyde” ibaresi, önceki âyette değinilen insanın kendi içindeki “Fısıldaşması” ile kavramsal bir bağlantı içindedir” demektir.

Diyanet Vakfı meâlinde ise, âyetin meâli şöyledir: “İki melek (insanın) *sağında ve solunda oturarak*, yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.”

İslamoğlu, *İnfitar Sûresi, 10-12. âyetlerini* şöyle tercüme etmiştir: “Üstelik üzerinizde gözetleyip, hafızaya kaydediciler olduğu halde; onlar kaliteli kaydediciler, ne yaparsanız onu fark edip (kaydeden).”¹⁹⁴

İslamoğlu, bu meâlde geçen “*Kaydediciler*” kelimesine şu dipnotu düşmüş: “*Vicdan*, hafıza, bilinç ve bilinç altı gibi insanı insan kılan *melekeler/melekler*, âyette adı geçen hâfîzîn’e dâhildirler.”

Rahmân 54:

مُتَكِّبِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَانُهَا مِنْ اسْتَبْرَقٍ

M. Esed: “(İşte böyle bir cennette, kutsananlar), *atlastan* dokunmuş *halılara* uzanarak (hayat sürecekler.)”

M. İslamoğlu: “Onlar, çözüğü ve atkısı (dâhî) ipekten ma'mul, *atlas halılara* uzanacak.”

“*İtteke*”, “Dayandı, Yaslandı”; “*فُرُشٍ*” ise, “Minder, Döşek, Yatak” gibi anlamlara gelmektedir. Aynı ayet Elmalılı ve TDV meallerinde: “... *Atlastan minderlere...*” şeklinde çevrilmiştir.

Enfal Sûresi, 65. âyetin karşılaştırmalı çevirisi ise, şöyledir: “Ey Peygamber! *İnananları*, kavgada ölüm korkusunu alt etmeleri yönünde (şöyle) *yüreklendir*: Sizden zor durumlara göğüs germesini bilen yirmi kişi çıkarsa, bunlar iki yüz kişiyi

وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ¹⁹⁴

tepele(yebil)melidir. Sizden böyle yüz kişi çıkarsa, hakkı inkâra kalkışanlardan bin kişiyi tepele(yebil)melidir. Çünkü onlar bunu kavrayamayan bir güruhturlar.” (*Esed*),

“Sen, Ey Peygamber! Savaşta ölüm korkusunu yenmeleri için inananları yüreklendir. Eğer sizden dirençli yirmi kişi olursa, bunlar iki yüz kişiyi alt eder; yok eğer sizden yüz kişi olursa, inkârda direnenlerden bin kişiyi alt eder. Çünkü onlar derin kavrayıştan mahrum bir yığındırlar.” (*İslamoğlu*).

İslamoğlu *cehennem*in ebediliğini kabul etmeyerek, *Lokman Sûresi*, 9. âyette geçen: “Onlar orada ebedî kalacaklar.” (خَالِدِينَ فِيهَا) ifâdesine düştüğü dipnotta şöyle demektedir: “Onlar orada ebedî kalacak” ibâresinin, *Cehennemlikler* için değil de, *Cennetlikler* için kullanılması çarpıcıdır. Bu, “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır” (7: 156) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.”¹⁹⁵

Bu âyetin dipnotu da, *Esed'in* dipnotuyla paraleldir. *Esed* ilgili dipnotta: “Yukarıdaki üç âyeti yorumlarken Râzî iki noktaya dikkat çeker: *Birincisi*, “Mutluluk Bahçeleri (*Cennet*)” vaadindeki çoğul anlatım ile *azab* bildirimindeki tekil hitap formu arasındaki bâriz farklılık, Allah'ın rahmetinin, öfkesini aştığını gösterir (Karş. 6:12, not,10). *İkincisi*, “*Orada temelli kalacaklardır*” ifâdesinin yalnızca *cennet* için kullanılması ve öteki dünyadaki *azap* (veya *cehennem*) ile ilgili olarak böyle bir ifâdeye yer verilmemesi, cennetteki güzelliklerin, sürece bir sonsuzluk boyutu taşımaya rağmen “*Cehennem*” olarak tanımlanan yerdeki *azabın*, sınırlı olacağına işâret etmektedir” diyerek *cehennem azabının ebedî olmadığını* ifâde etmektedir.

Bu iddiâ yanlıştır. Kâfirlerin *cehennemde* ebedî kalacağını ifâde eden âyetler vardır. İslamoğlu da bu âyetlerin türçüme ve yorumlarında, bu konuya ya hiç girmemekte ya da konuyu âdetâ başka taraflara kaydırmaktadır. Mesela *Cehenneme* girecek olan inkârcıların orada ebedî kalacaklarını (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا) bildiren *Nisâ Sûresi'nin* 169. âyeti ile *Cinn Sûresi'nin* 23. âyetlerinde konuya hiç temas etmemektedir.

¹⁹⁵ *A'râf Sûresi*, 7/156. âyette geçen “*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır*” ifâdesi, burada âyetin siyâk sibâkı gözardı edilerek kullanılmıştır. Zira âyetin siyâk-sibâkında, Yüce Allah'ın dilediğine *azap* edeceği, buna mukâbil rahmetini muttakilere, zekâtını verenlere, Allah'ın âyetlerine îmân edenlere ve Hz. Peygamber'e ittibâ edenlere ihsân edeceği ifâde edilmektedir.

İslamoğlu, *Nisâ Sûresi*'ndeki âyette (إِلا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا) ciddi bir eksiklik yapıyor ve şöyle tercüme ediyor: “Sadece *Cehennem*in yolunu (gösterecektir). Orada *kalıcıdır*lar.” Yazar kendisiyle çelişmemek için “*Tenkîsu'n- Nass*” yapmıştır.

Görüldüğü gibi âyette geçen “*خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا*” ifâdesinde, “*أَبَدًا*” kelimesi hiçbir şekilde tercüme edilmemiş, “*خَالِدِينَ*” kelimesine de sadece “*kalıcıdır*lar” denilip, aslını yansıtan “Ebedîlik” mânâsı verilmemiştir. Bununla birlikte burada cehennem azâbının ebedî olup olmadığı mevzûu hiç gündeme getirilmemiştir.

Cinn Sûresi'nin 23. âyetini de: “Artık kim Allah’a ve elçisine karşı gelirse, iyi bilsin ki, onun payına, içinde ebedî kalacağı Cehennem düşecektir” şeklinde tercüme edip, Cehennem azâbının ebedî olduğuna hiçbir şekilde değinmemiştir.¹⁹⁶

İslamoğlu, *En'âm sûresi* 128. âyeti: “...(Ve) O: “Ateş sizin içinde yerleşip kalacağınız ikâmetgâhınız olacaktır. Tabî ki Allah, aksini dilemedikçe” diyecektir. Kuşkusuz Rabbin her hükmünde tam isâbet eder, her şeyin hakikatini bilir” şeklinde tercüme ettikten sonra: “Tabî ki Allah aksini dilemedikçe” (إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ) kısmına şu notu düşmüştür: “Cehennemliklere ilişkin bu istisna cümlesinin, cennetlikler söz konusu olduğunda kullanılmaması, *Cehennem*'in “*Dâru't-terbiye*” olduğu görüşünün te'yîdi sayılabilir. (Bkz: 11/107-108)” demektedir.

Aynı âyetin dipnotunda *Esed* de: “Yani Allah, onlara rahmetiyle lütufta bulunmadıkça (Bkz. Bu sûrenin 12. âyeti ve ilgili not). Bazı büyük müslüman kelimcilerin, yukarıdaki ibâreden ve 11/107'de geçen benzerinden (Ayrıca Hz. Peygamber'in birçok sahih hadîsinden) çıkardıkları sonuca göre, sonsuza kadar sürecek olan cennet nimetlerinin tersine, *günahkârların öteki dünyadaki azabı, Allah'ın rahmetinden dolayı sınırlı kalacaktır*. (Bkz. Bu bağlamda 40/12 ile ilgili not 10'da nakledilen hadîs.)” demektedir.

Bu, doğru bir ifâde değildir. Zîrâ bu istisnâ, *Hûd Sûresi*, 108. âyette, Cennetlikler için de geçmektedir.

¹⁹⁶ *Bakara Sûresi*, 2/167; *A'râf Sûresi*, 7/40; *Tevbe Sûresi*, 9/68; *Ahzâb Sûresi*, 33/64-65 gibi âyetlerde de, Cehennem azâbının sürekli olduğu; dolayısıyla inkârcıların Cehennemden çıkıp, Cennete giremeyeceği ifâde edilir. Söz konusu âyetlerin hiçbirinde, İslamoğlu bu konuya girmemektedir.

İslamoğlu, *Mâide Sûresi*, 37. âyete düştüğü dipnotta: “Bu âyet, günahkâr mü'minin Cehennemden çıkıp çıkamayacağıyla ilgili değil, 36. âyette açıkça belirtildiği gibi kâfirin çıkamayacağıyla ilgilidir” diyerek, yukarıda iddiâ ettiği görüşüyle çelişen bir açıklamada bulunmuştur.

2.5. İKİ MEÂLİN KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemiz insanı için gerekli olan Kur'ân bilgisi, neşredilen tefsirler, ayrı basılan meâller, gündün güne artsa bile, çoğunlukla ciddî, güvenilir meâller bulmak kolay olmamaktadır. Buna sebep olan unsurların başında, basımevleri tarafından aceleye getirilen, çok satması ve çok para getirmesi hedeflenen meâlleri basımevlerinin tercih etmeleri etkili olsa da, bunun ülke genelinde, İslâm'a ve Kur'ân'a faydasını göz önünde tutarak hareket etmek ve bir tercihte bulunmak, daha yerinde bir hizmet olacaktır.¹⁹⁷

Hasan Basri Çantay ismini ön plana çıkaran en önemli eser, şüphesiz ki “Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adıyla kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm tercümesidir. Özellikleri dikkate alındığında açıklamalı tercüme denilebilecek eser, Kur'ân âyetlerinin mânâlarını vermekte, gerekli yerlerde dipnotlar şeklinde açıklamalarda bulunarak, kaynaklarını göstermektedir. Bu yönüyle tamamen sağlam kaynaklara dayanan eser, kısa bir tefsir niteliğindedir.

Çantay'ın böyle bir eseri kaleme almasındaki sebep, eserinin mukaddimesinde de değindiği gibi, hem aydın kesimin hem de halkın yeterince istifâde edebileceği bir Kur'ân meâli olmadığı, Eski Türkçe eserlerin o günün dilinden ve tercüme tekniğinden uzak olduğu, bazı oryantalist ve müteber olmayan fikir mensuplarının yabancı dillerde hazırladıkları Kur'ân çevirilerinin, Arapça bilmeyen kimseler tarafından ufak tefek değişiklikler yapılarak tercüme edildiği gerçeğidir.

Çantay, Cumhuriyet Dönemi'nde yoğun bir şekilde ortaya çıkan Türkçe Kur'ân'la ibâdet tartışmalarına da bizzat katılmış, konuyla ilgili pek çok yazı kaleme almıştır. Ona göre Latin harfleri, Kur'ân'ın ihtivâ ettiği kelimelerin, tam yazılış ve okunuşunu karşılamaktan uzaktır. Oryantalistlerin, İslâmî metinleri, güya doğru okutmak için kabul ettikleri işâretlere de değinen Çantay, Kur'ân-ı Latin harfleriyle yazmayı uygun gören kimseleri de, taklitçilikle suçlamıştır.

Çantay'ın uzun yıllar Edebiyat öğretmenliği yapmış olması ona, Türkçe'yi hârikulâde bir şekilde kullanma yeteneği kazandırmıştı. Dolayısıyla onun yazılarında ve eserlerinde, sadelik ve akıcılık ön plandadır. Dili böylesine mükemmel bir şekilde kullanan Çantay, Kur'ân'ın hem söz hem de mânâ yönünden mü'ciz olduğuna dikkat

¹⁹⁷ Sakıb Yıldız, “Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Kardeşler Matbaası, Samsun 1992, s.191.

çekerek, insanlığın onu bir başka dile çevirmekten âciz olduğunu, Kur’ân meâllerinde ne kadar mükemmellik hâsıl olursa olsun, Allah Kelâmı’nın tam hakkını vermenin mümkün olmadığını, dolayısıyla tercümede az da olsa tefsir ve îzahlara ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir.

Hasan Basri Çantay eserinde, Kur’ân âyetlerinin mânâlarını açıklarken, genelde bir kelimenin çeşitli mânâlarından tercih edileni almış, diğerlerine dipnotlarda işâret ederek kaynaklarını göstermiştir. Kur’ân metninde karşılığı olmayan, sadece tercümeyi tamamlamak için alınan kelime veya cümleler meâl alınmak zorunda kalındığında ise, bu kelime veya cümleler *parantez içinde* verilmiştir.¹⁹⁸ Böyle bir metod, meâlde önemli ölçüde akıcılığı sağlamakla birlikte, “Meâl-i Kerîm”in en çok eleştirilen yönü olmuştur. Söz konusu metodun kullanılmasıyla birlikte meâl, yerine göre bir satırda birkaç parantez içi kelime veya cümlelerle dolmuştur.

Âyet açıklamalarında hurâfe ve uydurmalardan uzak olan “Meâl-i Kerîm”de, daha çok güvenilir kaynaklardan nakledilen îzahlara yer verilmiştir. Geniş hacimli tefsir kaynaklarının özeti niteliğinde olan eserde, tefsirlerden istifâde eden müellif, eserinin meâller kısmını oluşturma hususunda da bu tefsirlerden oldukça faydalanmıştır.

Âyetleri tefsir ederken genelde kısa kısa açıklamalara yer veren müellif, bazen verdiği bilgilerin kime ve hangi esere ait olduğu hakkında bilgi vermemiştir. Akademik kriterler açısından sakıncalı olan bu durum, daha fazla okumak ve araştırmak isteyen kimselerin asıl kaynağa ulaşmalarını zorlaştırmaktadır.

Hasan Basri Çantay, eserinde büyük ölçüde sahâbe ve tâbiûndan gelen rivâyetlere yer vermiş, âyetlerin tefsirinde onlardan istifâde etmiştir. Genelde tefsirlerden alıntı yaparak naklettiği rivâyetleri, bâzen sadece sahâbeye, bâzen de tâbiûna dayandırarak aktarmıştır.

Âyetlerin mânâsına açıklık getirme hususunda sebab-i nüzûlden oldukça istifâde etmiş, çoğu zaman kaynak belirtmediği rivâyetlerde, tercihte bulunmamıştır. Tefsirlerden naklederek aktardığı âyetler ve sûreler hakkında farklı rivâyetler varsa, onları da bir arada zikretme yoluna gitmiştir.

¹⁹⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (Sad. M. Ali Yekta Saraç), Risâle Yayınları, İstanbul 2005, c.1, s.7-17.

Çantay, Kur'ân'da, metni mensûh, hükmü bâkî olacak şekilde bir neshin var olduğunu kabul etmemekte; bazı âyetlerin, hadîsler ile mensûh olabilmemesinin cevâzına dâir görüşleri de reddetmektedir.

Sûreler arasında ihtilâfa sebebiyet verecek meselelerde de teferruatlı açıklamalarda bulunan müellif, sûrelerin Mekkî mi, Medenî mi olduğunu beyan ederek, âyet sayılarına dair bilgiler vermiştir.

Cumhuriyetin îlân edilmesiyle Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'dan sonra Hasan Basri Çantay'ın kaleme aldığı "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı çalışma ile büyük bir hız kazanan tefsir-meâl çalışmalarına bir katkı da yakın zamanda yayınlanan "Hayat Kitabı Kur'ân" adlı tefsir-meâl tarafından sağlanmıştır. İki eser ile kastımız meâl yolunda alınan mesâfeyi ölçmektir. Çalışmamızda, son elli yıl içerisinde yapılmış bu iki tefsirde nasıl bir gelişme olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bu alanda özellikle son yıllarda daha fazla mesafe alındığına şahit olduk.

Her iki eserde, bazı meselelerin benzer, bazılarının ise farklı şekilde yorumlandığını gördük. Daha önce kaleme alınan Hasan Basri Çantay'ın "*Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*" adlı çalışması, genel itibariyle klasik tefsir çalışmalarındaki görüşlere bağlı kalırken; "*Hayat Kitabı Kur'ân*" adlı çalışmanın daha geniş açılımlarda bulunduğunu gözlemledik.

Bütün bu mânâ ve yorumlamalar, Kur'ân'ın sahip olduğu yorum genişliğinin açık bir göstergesidir. Bu esneklik, O'nun tahrif olmasına değil, daha iyi anlaşılmasına yönelik bir özelliktir. Neticede, her dönemde yapılacak bu ve benzeri çalışmaların Kur'ân'ın anlaşılmasına daha fazla katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Daha önemlisi yapılacak bu türden mukâyese çalışmaları, geçmişte farkında olunmadan yapılan yanlışların tekrarlanmamasına imkân sağlayacaktır.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, üzülererek ifâde etmek istediğimiz diğer bir konu şudur: Ülkemizde en az 25-30 tane Arap Dili ve Belâgatı bölümü olmasına rağmen, hiçbirinde Arap dilinin şâheseri sayılan Kur'ân-ı Kerîm, edebî bir metin olarak incelenmemiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁹ *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu*, c.2, s.396.

Hem ilmî hem de edebî bir seviye gerektiren, hem din ilimlerine vukûfu hem de dilin inceliklerinin farkında olmayı icâbettiren Kur'ân tercüme faaliyetleri, Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak günümüze kadar süregelmiştir. İşte bu Kur'ân tercüme faaliyetleri arasında yer alan Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm" adlı eseri de, gerek kaleme alındığı dönemde, gerekse daha sonraki dönemlerde, halkımız ve ilim adamlarımız tarafından, kendisinden çokça istifâde edilen bir eser olmuştur. *Mevcut Kur'ân tercümelerinin hemen hemen hepsi, Çantay'ın eserinden faydalanmışlardır. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, Hasan Basri Çantay'ın bu eseri, yazıldığı günkü gibi önemini koruyarak, kendisinden sonra yapılan çalışmalar için örnek ve rehber olmaya devam ede gelmiştir.* Meâl ve tefsir çalışmaları ile zamanında ve daha sonraki dönemlerde takdir görüp istifâde edilen Çantay'ın Kur'ân'ı anlama çalışmaları, kendi koyduğu kurallar çerçevesinde başarılı olup, son ilâhî kelâmın evrensel mesajının kitlelere ulaşmasında ve halkımızın kültürüne kazandırılmasında kayda değer bir görev üstlenmiştir.

Her müfessirin temel arzusu, vahiy ile çağdaş olma veya vahyi kendisine çağdaş kılmaktır. Her müfessirin çabası, Âkif'in ifâdesiyle, Kur'ân'ı "Asrın idrâkine söyletmektir". Mustafa İslamoğlu, eserinde, metne sadakat göstermeye gayret etmiş, Kur'ân'ın özellikleri arasındaki dengeyi korumaya çalışmıştır. Notsuz bir Kur'ân çevirisinin, eksik bir çeviri olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Verdiği karşılıkları *lafız, mânâ ve maksat* üçlüsüne dayandırmaya çalışmıştır. Metnin yan anlamlarının üzerinde, birçok Kur'ân müterciminin üzerinde durmadığı kadar, ince bir işçilik sergilemiştir. Anlam kaymasına uğramış kelime, terkip ve deyimlerin anlamına, dilsel gerekçeler ve geleneksel referanslar göstermeye çalışmıştır. Âyet düzeninde, anlamı esas almıştır.

Her sûrenin başında, giriş mâhiyetindeki kısa açıklamalar bulunmaktadır. Burada adeta sûrenin bir özeti vardır. Diğer taraftan, âyetler kendi üslûbunca tercüme edilmiş ve gerekli yerlerde dipnotlarla îzah yoluna gidilmiştir. Bu hâliyle o, daha önce ülkemizde Hasan Basri Çantay'ın çalışmasına benzemektedir. Aradaki fark, Çantay'ın kişisel yorumdan ziyade tefsirlerin görüşlerini aktarması; İslamoğlu'nun ise, kişisel yorumlarına ağırlık vererek zaman zaman da tefsirleri referans göstermesidir. Aslında "Hayat Kitabı Kur'ân"ın, iki ayrı açıdan müstakil olarak ele alınıp incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu yönlerden birincisi, meâl; ikincisi de, tefsirdir.

Klasik tefsirlerin dayanılmaz çekiciliği, zorunluluğu ve eskimez orijinalligi, aslında tefsir târihi boyunca hiç terk edilmemiştir. İslamoğlu da zaman zaman klasik tefsirlere yer vermektedir. Ama en çok, Tefsîru'l-Menâr'dan nakiller yapmaktadır. Bunun nedeni, Muhammed Abduh'dan etkilenmiş olmasıdır. Ama her konuda onu esas aldığını da söyleyemeyiz.

Eserde rastladığımız eksik noktalara gelince, bunlar daha çok, eksik çeviriler, isâbetsiz mânâlar, oturmamış karşılıklar, bazı yerlerde aşırı ve zorlama yorumlar, referans problemleri...dir. Bu tesbitlerimize rağmen unutulmamalıdır ki, içinde taş bulunan pirinç çuvalını çöpe boşaltmak, kadirbilmezlik ve insafsızlıktır. *Biz eseri çeviri yönünden incelemeye çalıştık.* Tefsir kısmının da referanslarıyla karşılaştırmalı olarak, ayrı bir incelemenin konusu olması gerektiğini düşünmekteyiz.

Yazar, Kur'ân'ın anlaşılmasında siyâk ve sibâka özel önem vermektedir. Nüzûl sebeplerine bağlı kalmaktan ziyade, hükümlerin evrensel oluşuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Kur'ân metninin bütünlüğünü esas alarak, âyetleri tek tek ele almak yerine, âyetleri ilgili diğer âyetlerin ışığı altında incelemektedir.

Yazarın bir özelliği de, terim değeri olan alışılmış kelimeleri kullanma yerine, onları yeniden tanımlamayı tercih etmesidir. Bu usulü bilerek ve bir yenilik olması gayesiyle uyguladığı âşikârdır. Bu usûlde, kalıplaşmış kelimelerin monotonluğunda, anlamların kaybolma tehlikesini azaltma düşüncesi de yer almış olmalıdır. Bu gâyeyi anlayışla karşılamak mümkündür. Fakat bu üslûbun, anlamayı zorlaştırdığını ve zihni yorulan okuyucuyu usandırabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Diğer taraftan, bu üslûbun zaman zaman maksadı anlatmaktan uzak düştüğü de söylenebilir.

Bütün bunlara rağmen çalışmasının mükemmel bir tefsir olduğu söylenemez. Özellikle yazarın hedefinin böyle bir tefsir yazmaktan çok, Kur'ân'ın adeta ana fikrini yaşadığı topluma sunma çabasında olduğunu unutmamalıyız. Eğer bu tefsirde her aradığımıza cevap bulma beklentisi içerisine girersek bu, sonuçsuz bir beklenti olacaktır. Zîrâ birçok konu ele alınmamıştır. Ama her şeyden önemlisi, meâlin başarılı sayılabileceğini, tefsir sahası için orjinal tarafının bu olduğunu vurgulamak isteriz.

İslamoğlu'nun "Hayat Kitabı Kur'ân" adlı çalışması, tefsirden çok bir "Meâl" sayılmalıdır. Notlu olması, onu tefsir yapmaz. Kanaatimizce, notsuz bir meâl

imkânsızdır ve notsuz bir meâl, meâl sayılmamalıdır. Eser, meâl ve tefsir alanında yeni açılımlar ve farklı bakış açıları kazandırmıştır.

İslamoğlu, *melekler, cinler, şeytanlar, İsâ (a.s.)'nin beşikte iken konuşması, Cehennem'in ebediliği, Yahûdîlerin maymuna çevirilmesi, İsrâ ve Mi'râc* gibi mûcizevî kabilden hususları aklîleştirme yoluna gitmiştir.²⁰⁰ Buna Hz. İsâ'nın semaya yükseltilmesinin şeklini de dâhil edebiliriz. İslamoğlu'na göre, Kur'ân âyetlerinde nesh (Nâsîh-Mensûh) ne teorik olarak, ne de pratik olarak mevcut değildir.

Sonuç olarak İslamoğlu, bu eserini İslâmî tefsir kaynaklarına başvurarak dikkatli ve uzun bir çalışma neticesinde hazırlamıştır. Arapça'ya ve İslâmî literatüre vukûfiyeti iyidir. Kur'ân'ın anlaşılması konusunda tutarlı görüşleri vardır. Genel olarak klasik tefsir kaynaklarını göz önünde bulundurmamak, onlara saygı göstermekle beraber, kendisine mahsus bir üslûbu, belirli bir metodu ve prensipleri de vardır. Açıklamalarını yaparken belli bir mezhep sistemine dâhil olarak tefsir etmiştir. Üslûbu, okuyucunun zihnini biraz yorsa da, muhtevâsı dolgun olduğundan, belli kültür seviyesinin üzerindeki kişilerin çoğuna câzip gelmektedir.

Cumhuriyet'ten günümüze kadar ilk dönem ve son dönem diyebileceğimiz farklı zaman dilimleri içinden seçip incelediğimiz ve yukarıda özelliklerini sıraladığımız bu iki meal göz önünde bulundurularak varılan sonuçları sıralayacak olursak, Cumhuriyet'in ilk döneminden günümüze, lafzî tercümeden tefsîrî tercümeyle doğru gidildiğini; asıl metinde olmayan kelimelerin, açıklayıcı bağlamda kullanıldığını ve bu kelimelerin parantez içinde verilmesinin azaldığını; isim ve sıfat tamlamalarında Türkçe isim ve sıfat tamlamalarının kullanıldığını (ehl-i kitap yerine kitap ehli vb.); dilde sâdeleşmeye doğru gidildiğini; devrik cümle yapısından ziyâde kurallı cümle yapısının kullanıldığını; çeviri dilinin yaşayan toplum diliyle özleştirilme çabalarının arttığını, kısaca klasik meal anlayışından uzaklaşarak, tercümede asıl metinden anlaşılmanın çeviri yapılan hedef dilde yani Türkçe'de nasıl daha iyi ifâde edilebilecekse o yönde tercüme edilme gayretlerinin arttığını söyleyebiliriz.²⁰¹

²⁰⁰ Bkz. İslamoğlu, *Age.*, s.1230, 1231, Dipnot 9; s.738, Dipnot 5; s.848, Dipnot 11. İlgili pek çok yerde bu aklîleştirme olduğundan, burada hepsini saymayacağız. İlgili ayetlerin çeviri ve dipnotlarında durum görülmektedir.

²⁰¹ Mehtap Yıldırım, *Cumhuriyet Dönemi Meal Çalışmalarındaki Değişim Süreci*, (Basılmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Ocak 2009, s.67.

Zaman geçiyor ve Kur'ân'ın hayat veren nefesleri, etkisini artırarak, insanlara olan rehberliğine devam ediyor.

SONUÇ

“H. Basri Çantay’ın ‘Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm’ Adlı Meâli ile Mustafa İslamoğlu’nun ‘Hayat Kitabı Kur’ân’ Meâli Üzerine Mukâyeseli Bir İnceleme” adlı tez çalışmamızın ilk bölümü’nde, H. Basri Çantay’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Hayatı ve şahsiyetini ele aldığımız birinci bölüm, H. Basri Çantay’ın nasıl bir hayat yaşadığını anlamak bakımından önemlidir. Aynı bölümde H. Basri Çantay’ın “Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm” adlı eserinin tanıtım ve değerlendirmesine yer verdik.

İkinci Bölüm’de ise, Mustafa İslamoğlu’nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra, Mustafa İslamoğlu’nun “Hayat Kitabı Kur’ân” adlı meâlinin tanıtım ve değerlendirmesini yaptık.

İkinci Bölümün peşinden, iki meâlin karşılıklı değerlendirilmesi hakkındaki görüşümüzü beyân ettik.

Bütün bunlara rağmen, iki eseri, böyle sınırlı bir çalışmayla tam olarak anlatabilmenin mümkün olmadığını farkındayız. Burada eserlerle ilgili genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldı. Bu çerçevenin içini doldurmak için, eserlerin üzerlerinde daha farklı açılardan çalışmalar yapmak gerekmektedir. Böyle çalışmalar yapmadan eserlerin ve müelliflerin tam olarak anlaşılamayacağı kanaatindeyiz. Müelliflerin ömürlerinin büyük bölümlerini vakfederek ortaya koydukları çalışmaları, daha çok ilgiyi ve üzerinde çalışmayı hak etmektedir. Bizim çalışmamızın, bir işâret fişeği görevi görmesini arzu etmekteyiz.

Tezimizde, en köklü meâl olan Çantay’ın meâli ile; günümüzde yazılmış, beklenen ve büyük bir iddiâ ile yayın hayatına sunulmuş olan İslamoğlu’nun Türkçe Kur’ân meâlini, çeviri yönünden incelemeye çalıştık. Verdiğimiz çok sayıdaki örnek, meâl alanında yapılacak daha pek çok şeyin olduğunu göstermiştir. Türkçenin imkânlarını daha iyi kullanma ve çağdaş edebî zevki tatminde daha başarılı olmaları hâlinde, Kur’ân-ı Kerîm meâllerinin okunma ve -daha önemlisi- onlardan yararlanma oranının artacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Vallahu a’lem.

İslamoğlu’nun meâlini okumaya başladığımda, onun hakkında yapılmış akademik mânâda herhangi bir değerlendirmeye rastlamadım. Esere eleştiri getirmiş bazı yazılar ise, ilmî objektiflikten uzak değerlendirmelerdi. Böyle bir eser yayımlandıktan sonra

akademik mânâda yankısız kalmış ise, ilmî çevrelerin, bu durumun kendileri için bir eksiklik teşkil ettiğini kabul etmeleri gerekir. Zîrâ eserin, ciddî bir emek mahsulü olması, yoğun gayretler sonucu yazılmış olması; müslümanların ise, Kur'ân'ın meâl ve tefsirine ciddî bir ihtiyaç duymaları, bu esere ilgi duymak için yeterli sebeplerdendir.

Kur'ân söz konusu olduğunda, hiçbir müfessir, eserinin son noktayı koyduğu iddiâsında bulunamaz. Zira bu, Kur'ân'ın anlamının tükendiği mânâsına gelir. Anlamı tükenen her metin ölü metindir. Kur'ân ise, ölümsüz bir hitaptır. Onun anlamı tüketilemez. Her meâl ve tefsir bir yorumdur. Hiçbir yorum mutlaklaştırılmaz. Yorum mutlaklaşırsa nassın yerine geçer. Bunu, bir mü'minin kabul etmesi düşünülemez. Bu nedenledir ki, meâl ve tefsirler yazılmaya devam edecektir. Her meâl ve tefsir, Kur'ân'a tutulmuş bir aynadır. Bu aynada gördüklerimiz Kur'ân'ın kendisi değil, sûretidir. Bu sûretin netliği, aynayı tutanın ehliyet ve liyâkatine bağlıdır. Kur'ân'ın mânâsı inmeye, meâller ve tefsirler de yazılmaya devam edecektir.²⁰²

Bu çalışmayla amacımız, Kur'ân'a hizmet kalitesini artırmaktır. Bu uğurda ortaya konan çabaları dikkatle inceleyip, varsa eksikliklerine dikkat çekmektir.

Eserleriyle bu millete hizmet edenler unutulmamalı...

²⁰² İslamoğlu, Age., s.XVII.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'an*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Akid Yay., Ankara 1989.
- Albayrak, Halis, *Kuran'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 1998.
- , *Tefsir Usulü*, Şûle Yayınları, İstanbul 1998.
- Altuntaş, Halil, M. ŞAHİN, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2005.
- Âlûsî, Muhammed Şükrü el-Bağdâdî, *Ruhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Âşık, Nevzat, "Hasan Basri Çantay'ın Hadisçiliği", *Merve* (Balıkesir İ.H.L. ve Anadolu İ.H.L. Yayın organı), 5, Yıl 3, Balıkesir Mayıs-Haziran 1995.
- Beydâvî, Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't Tenzil ve Esrâru't Te'vil*, Dâr-u'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Bilgiz, Musa, "Kuran'da Zikir Kavramının Anlam Alanı", *Yeni Ümit*, İstanbul Nisan 2006.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatul Müfessirin*, D.İ.B Yay., İstanbul 1973.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim İbni'l-Muğire el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, D.İ.B Yay., Ankara 1988.
- , *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Cündioğlu, Düccane, "Matbû Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", 2. *Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, Ankara 1996.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1983.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (Sad. M. Ali Yekta Saraç), Risâle Yayınları, İstanbul 2005.

-----, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Elif Ofset Yay., İstanbul 1992.

Derveze, İzzet, *Kur'ân-ü'l Mecîd*, (Çev. Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

Devrim, Melih İzzet, *Edebî Tercüme*, (Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi), (Haz. Öner Yağcı), Ankara 1999.

Dikmen, Alaattin, *Elmalılı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi S.B.E., Bursa.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *Müsned-i Ebi Davud*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul Haziran 2000.

el-Bağdâdî, Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Sâbî, *Târîh-u Bağdâd*, Dâr-u'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

el-Fârukî, İsmail-Lâmîa, *İslâm Kültür Atlası*, (Çev. M. O. Kibaroglu, Z. Kibaroglu), İnkılap Yay., İstanbul 1997.

el-İsfahânî, Râğîb, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed, *Mufredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Mektebetü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî ve Evlâdihi, Mısır 1961.

Erenbaş, Sadık, *Hasan Basri Çantay'ın Tefsir İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), KTÜ, Trabzon 2006.

Ersöz, Ahmet, "Vefatının 25. Yıldönümünde Hasan Basri Çantay", *Zaman Gazetesi*, İstanbul 3 Aralık 1989.

Esen, Hüseyin, "Muhammed Esed'in Hirâbe (Eşkiyâlık) Suçuyla İlgili Âyetler İçin Yaptığı Meâl-Tefsir Üzerine", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, İzmir 2004.

Gürbüz, Faruk, "Kur'ân Ne Kadar Terceme Edilebilir?", *İnkışâf*, Üç Aylık İlim ve Fikir Dergisi, V, İstanbul Ocak-Mart 2006.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim el-Nisaburi, *el-Müstedrek Âlâ Sahîhayn*, Beyrut 1995.

Işık, Emin, “Hasan Basri ÇANTAY” maddesi, *DİA*, c.VIII, D.İ.B Yayınları, İstanbul 1993.

İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Dâr-u't-Tunûsiyye, Tunus 1990.

İbn Manzur, Ebû Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, (1.Baskı), Dâr-u Sâdır, Beyrut 1990.

İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir, Tefsir Üzerine*, (Çev. Harun Ünal), Pınar Yayınları, İstanbul 1985.

İbn-i Kesîr, İmâduddîn Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer, (ö. 774/1372), *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, (Nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v. dğr.), c.1-8, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.

İbni Mâce, Ebu Abdullah, *Sünen-i İbn Mâce*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân*, Düşün Yayıncılık, İstanbul Mart 2009.

Karaman, Hayrettin, M. Çağrııcı, İ. Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir)*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2003.

Karmış, Orhan, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türklerin Tarih Boyunca O'na Hizmetleri*, 50. yıl, Ankara 1973.

Karslı, İbrahim H., “Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm'deki Tercüme Metodu”, *EKEV Akademi Dergisi*, 13, Yıl 6, Erzurum 2002.

Kâsimî, Muhammed Cemaluddîn, *Mehâsinu't-Te'vil*, (Tahrîc: Muhammed Fuad Abdalbâkî), Mısır-Kahire 1957-1960.

Kılavuz, Ahmet Saim, “Cin”, c.VIII, *DİA*, İstanbul 1993.

Kur'ân Meâlleri Sempozyumu, D.İ.B Yayınları, Ankara 2007.

Kur'ân-ı Kerîm

Kurt, Yaşar, “Kur'ân'da Fıtrat Kavramı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Nisan/Mayıs/Haziran 2005.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *Tefsir-i Kurtubî*, Dâr-u'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Kahire 1967.

Kuzu, Selman, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi S.B.E., Sakarya 2002.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Okiç, M. Tayyib, "Hadiste Tercüman", c.14, *AÜİFD*, Ankara 1967.

Okuyan, Mehmet, *XX. Asrın İlk Yarısındaki Türk Müfessirler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun 1990.

Özdamar, Yunus, *Hasan Basri Çantay'ın "Kur'ân-ı Hakîm Ve Meâl-i Kerîm" Adlı Meâli İle "Kur'ân Yolu" Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Gazi Üniv. S.B.E, Ankara 2006.

Öztürk, Mustafa, "Muhammed Esed'in Meal-Tefsirindeki İntihaller Üzerine", *Meal Kültürümüz*, Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Rıza, Reşid, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, Kahire 1935.

Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü't- Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr Yayınları, Beyrut 2001.

Subhî, Sâlih, *Mebâbis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1988.

Suyûti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (4.Baskı), Matbaatu'l-Hüseyn, Kahire 1978.

Şimşek, M. Sait, "Tefsir Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Kardeşler Matbaası, Samsun 1992.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988.

Talay, Aydın, "İnanıldığını Yaşayan Bir İnsan: Hasan Basri Çantay", *Zaman Gazetesi*, İstanbul 3 Aralık 1991.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, T.D.K Yay., Ankara 1988.

Tirmîzî, Ebû İsa b. Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İFAV Yay., İstanbul 1991.

Uğur, Mücteba, *Hasan Basri Çantay*, T.D.V Yay., Ankara 1994.

Vakkasoğlu, Vehbi, “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Âlimleri*”, İstanbul 1987.

Vardar, Berke, “*Dilbilim Açısından Çeviri*”, *Türk Dili*, Temmuz 1978.

Yavuz, Ali Fikri, *Kur ‘ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1979.

Yavuz, Salih Sabri, “*Mi’rac*”, *DİA*, D.İ.B Yayınları, İstanbul 1993.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (Sad. İsmail Karaçam, Heyet), Azim Dağıtım, İstanbul t.y.

Yıldırım, Mehtap, *Cumhuriyet Dönemi Meal Çalışmalarındaki Değişim Süreci*, (Basılmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş Ocak 2009.

Yıldırım, Suat, “*Türkçe’nin İmkânlarını Kullanma Yönünden Kur’ân Meâlleri Hakkında Bir Değerlendirme*”, *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2007.

Yıldız, Sakıp, “*Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri*”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Kardeşler Matbaası, Samsun 1992.

Yılmaz, Abdullah, *Hasan Basri Çantay ve Meâl-i Kerîm’indeki Tefsir Kısımlarının Analizi*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Sakarya Üniv., Sakarya 2007.

Zehebî, Muhammed b. Hüseyin, *et-Tefsîr ve ’l-Müfessirûn*, Kahire 1961.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vîl*, c.1-5, (1.Baskı), Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1997.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâr-u İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kâhire t.y.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, (Thk. Muhammed Ebu Fadl İbrâhîm), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1972.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yusuf CEYLAN
Doğum Yeri	Erzurum
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce - Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Diyanet Eğitim Merkezi
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	18.01.2011